

Nr 183.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 m. m.; given Stockholms slott den 26 februari 1926.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) Lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 m. m.;
- 2) Lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen; och
- 3) Lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.

Under Hans Maj:ts,
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Torsten Nothin.

Förslag

till

Lag**om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 (nr 43 s. 1) m. m.**

Härigenom förordnas, att legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 samt lagen den 29 maj 1925 (nr 143) om meddelande av underrättelse i visst fall före vräkning ur tjänst m. m. skola upphöra att gälla från och med den 24 oktober 1926; dock att dessförinnan gällande lag skall tillämpas dels beträffande tjänsteavtal, som enligt legostadgan ingåtts före sistnämnda dag, under den tjänsteperiod, för vilken avtalet då är bindande, dels ock med avseende å de särskilda rättigheter och skyldigheter, som härflyta ur sådant avtal.

Där i lag eller särskild författning förekommer hänvisning till stadgande, som genom denna lag blivit upphävt, vare hänvisningen förfallen.

Förslag
till
Lag
om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen.

Härigenom förordnas, att 22 kap. 13 § strafflagen, sådant detta lagrum lyder enligt lagen den 20 juni 1890 (nr 33), skall i nedan angiven del erhålla följande ändrade lydelse:

13 §.

Fordrar — — — fängelse.

Lag samma vare, där man säljer eller annorledes emot vedergällning föryttrar ont för gott, mångt för omängt eller det, varuti man vet fel vara, utan att sådant uppenbara; eller säljer, städjer eller leger tvem ett.

Denna lag skall träda i kraft den 24 oktober 1926.

Förslag

till

Lag

om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.

Härigenom förordnas, att 37 och 41 §§ utsökningslagen skola, 37 § i dess lydelse enligt lagen den 28 juni 1918 (nr 528), i nedan angivna delar erhålla följande ändrade lydelse:

37 §.

Utmättningsman äge, utan särskilt bemyndigande, verkställa domstols laga kraft ägande dom i tvistemål:

- 1) då skyldighet att gälda penningar eller varor blivit den tappande ålagd;
- 2) då någon blivit förpliktad att viss lös egendom till annan utgiva;
- 3) då domstolen förordnat angående kvarstad eller skingringsförbud;
- 4) då någon blivit förpliktad att avträda fast egendom eller dömt är om flyttning i eller ur hus; och
- 5) då domen eljest innehåller förpliktande för den tappande att något fullgöra, vid äventyr att det, om han tredskas, må genom vederpartens föranstaltande utföras.

Om — — — vattenlagen.

41 §.

Har — — — kvarstad.

Vad domstolen förordnat angående kvarstad och skingringsförbud må ock utan hinder av förd klagan av utmättningsmannen verkställas.

Denna lag skall träda i kraft den 24 oktober 1926.

---

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför
Hans Maj:ts Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 18 december 1925.*

Närvarande:

Statsministern SANDLER, statsråden OLSSON, NOTHIN, SVENSSON, HANSSON,
SCHLYTER, LARSSON, WIGFORSS, MÖLLER, LEVINSON.

Efter gemensam beredning med chefen för socialdepartementet anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Nothin, riksdagens skrivelse den 9 april 1924 (nr 90), däri riksdagen anhållit, att Kungl. Maj:t snarast måtte, efter förebragt utredning i vissa angivna hänseenden, för riksdagen framlägga de förslag, syftande till upphävande av legostadgan, vartill utredningen kunde giva anledning.

Därefter anför föredraganden:

»Legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 innehöll i sin ursprungliga lydelse ett flertal föreskrifter av såväl privaträttslig som offentligrättslig natur. Å ena sidan avsåg stadgan att reglera förhållandet mellan husbönder och tjänare. Å andra sidan innehöll densamma föreskrifter åsyftande att bringa reda och ordning i tjänstehjonsväsendet samt att hindra den lösa befolkningen från att falla samhället till last eller hota den allmänna rättssäkerheten. Stadgan innebar sålunda i viss mån en lagstiftning mot lösdriveri. I detta syfte föreskrevs skyldighet för envar, som icke på visst annat, i stadgan närmare angivet sätt förvärvat laga försvar, att skaffa sig tjänst, vid äventyr att eljest bliva behandlad såsom försvarslös. Tillika angåvos de personer, som vore behöriga att taga annan i sin tjänst med verkan att anställningen finge betraktas såsom laga försvar, varjämte husbonde förbjöds att hos sig skattskrive tjänstehjon, som ej begagnades av honom. Huvuddelen av stadgans bestämmelser avsåg emellertid att reglera tjänstehjonsförhållandets uppkomst och upphörande samt att närmare bestämma husbönders och tjänstehjons inbördes rättigheter och skyldigheter. I förstnämnda hänseende gåvos detaljerade föreskrifter rörande tjänstehjonsavtalets ingående, avtalstidens längd, avtalets uppsägande och de skriftliga handlingar, som borde förekomma mellan kontrahenterna. Tillika lämnades föreskrifter om rätt för föräldrar att i vissa fall tillgodogöra sig hemma-
varande barns arbetskraft samt att med tredje man träffa avtal om barnets första tjänst. Samma rätt skulle tillkomma den, som upptagit fattigt fader- och moderlöst barn och droge behörig försorg om dess underhåll och uppfostran, ävensom den, som genom skriftligt, i viss form upprättat avtal emottagit barn av fattiga föräldrar till uppfostran och underhåll emot vissa års tjänst. Bestämmelserna angående förhållandet mellan husbonde och tjänste-

*Legostad-
gans ur-
sprungliga
innehåll.*

hjon utgingo från den uppfattningen, att tjänaren i vissa hänseenden skulle anses såsom medlem av husbondens familj. Samtidigt avsågs emellertid att skapa ett strängt subordinationsförhållande och att möjliggöra för husbonden att genom fysiskt tvång utkräva avtalets fullgörande. Om tjänstehjon ej inställde sig i tjänsten å behörig tid eller avvek därur före avtalstidens utgång, ägde husbonden rätt att genom vederbörande polismyndighet låta hämta och inställa tjänaren. Det ålåg denne att utföra det arbete och de sysslor, husbonden skäligen föresatte. Föreskrifter meddelades, huru tjänaren skulle förhålla sig såväl i tjänsten som i sitt enskilda liv, och särskilt inskröpdes hans lydnds- och trohetsplikt mot husbondefolket. Därest tjänstehjon felade eller förde ett oordentligt levnadssätt, ägde husbonden i vissa fall att till rättelses vinnande använda måttlig husaga. Under vissa omständigheter kunde husbonde hos polismyndigheten begära tjänares vräkande ur tjänsten. I händelse husbonde flyttade från orten till annat ställe inom riket, hade tjänstehjon skyldighet att, om så påfordrades, åtfölja honom och kvarbliva tjänstetiden ut. I fråga om husbondes förhållande till tjänare gav stadgan vissa allmänna regler. Det ålåg husbonde att gälda den överenskomna lönen, vilken tjänstehjonet dock icke ägde utbekomma innan avtalstiden gått till ända. Dessutom skulle husbonde giva tjänare underhåll och husrum, bekosta hans flyttning till tjänsten och ansvara för vissa utskylder. Om husbonde eftersatte sina skyldigheter eller förgick sig mot tjänare, kunde denne i vissa fall genom polismyndighets medverkan bliva entledigad från tjänsten. Husbonde var skyldig att låta vårda tjänare, om denne insjuknade, samt att under vissa omständigheter draga försorg om gammalt och orkeslöst tjänstehjon. Avtalsbrott från någondera kontrahentens sida medförde i regel skadeståndsskyldighet och i åtskilliga fall även bötesansvar. Vissa förseelser av tjänare kunde för honom medföra förlust av lönen eller del därav. Även åsidosättande av föreskrifterna rörande tjänsteavtalets ingående och de erforderliga skriftliga handlingarna var i vissa fall belagt med bötesstraff. Tillika innehöll stadgan hänvisningar till straffbestämmelser i allmän lag samt föreskrev, att vissa brott skulle, därest de förövades mot husbonde, straffas strängare än i andra fall.

Tidigare förslag om ändringar i legostadgan eller om dess upphävande. Redan under behandlingen vid 1828—30 års riksdag av det förslag, som låg till grund för 1833 års legostadga, framställdes vissa anmärkningar mot detsamma, och sedermera hava vid flera tillfällen förslag om stadgans omarbetande eller upphävande, helt eller delvis, varit föremål för statsmakternas prövning. Genom lagstiftningsåtgärder, som tid efter annan företagits, hava även avsevärda delar av stadgan satts ur kraft.

De framställda ändringsförslagen riktade sig i första hand mot den husbonde tillerkända befogenheten att genom husaga söka rätta felande eller sedeslöst tjänstehjon. Motioner om husagans avskaffande eller begränsande framklades vid riksdagarna 1847—48, 1850—51 och 1853—54. Förslagen avstyrktes av vederbörande utskott och avslogos av ständerna.

Vid 1856—58 års riksdag väcktes i ämnet två motioner, den ena inom

ridderskapet och adeln och den andra inom bondeståndet, med yrkande, att ständerna måtte för sin del besluta husagans avskaffande. I anslutning till nämnda motioner anhöllo ständerna — som lämnade ett i den ena motionen framställt yrkande om legostadgans omarbetande utan bifall — i skrivelse till Kungl. Maj:t den 9 mars 1858 (nr 258) om sådan ändring av legostadgan och vissa andra författningar, att rätten till husaga icke skulle avse manlig tjänare, som fyllt 18 år, och kvinnlig tjänare, som uppnått 16 års ålder. Till stöd för denna hemställan framhöllo ständerna, huruledes den patriarkaliska ställning, husbonde i forna tider intagit till sitt tjänstefolk, till n de upphört till följd av senare tiders åsikter, samt att dåmera förhållandet mellan husbonde och tjänstehjon huvudsakligen betraktades ur synpunkten av kontrakt. Om också berörda omständigheter lämnade stöd för en ändring av omförmälda lagstiftning, hade likväl därjämte befunnits, att husbondes berörda rättighet icke lämpligen kunde helt och hållet upphöra med avseende på tjänare av alla åldrar. Av vissa anförda skäl syntes viktigt att bibehålla rättigheten för husbonde att aga minderårig tjänare.

Med föranledande av nämnda skrivelse utfärdades den 1 oktober 1858 kungörelse angående, bland annat, ändring i vissa delar av legostadgan Sv. förf.saml. nr 84 s. 1). Genom densamma begränsades husbondes rätt att utdela aga till tjänstehjon av mankön under 18 år och av kvinnkön under 16 år. Tillika ändrades i någon mån bestämmelserna om rätt för husbonde att avskeda felande tjänstehjon och utsläddes för visst fall husbondes skadeståndsplikt.

I två vid 1862—63 års riksdag inom ridderskapet och adeln väckta motioner framhölls behovet av en ny legostadga. I sitt betänkande (nr 2) i anledning av motionerna jämte väckta förslag om detaljändringar i stadgan anförde sammansatta lag- samt allmänna besvär- och ekonomiutskottet, bland annat, att genom den förändring siktet rörande förhållandet mellan husbönder och tjänstehjon, som en senare tid medfört, samt genom de tid efter annan vidtagna förändringarna i stadgan densamma förlorat det inre sammanhang och den självöverensstämmelse, en lag borde äga. Stadganden grundade på helt olika principer hade däri plats bredvid varandra. Ett sådant förhållande krävde otvivelaktigt rättelse, och behovet därav hade framkallat en mängd motioner. Just emedan de principer, varpå stadgan vilade, vore snart sagt motsatta då gällande åsikter i berörda hänseende, syntes emellertid partiella förändringar i stadgan mindre lämpliga, enär de alltid kvarlämnade något av det utdömda gamla. De framställda yrkandena om en fullständig omarbetning av stadgan syntes därför utskottet fullt berättigade. På grund därav hemställde utskottet, att ständerna måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utarbetande av förslag till ny legostadga. Förslaget bifölls av ridderskapet och adeln samt borgarståndet men avsågs av de övriga stånden, i följd varav frågan förföll.

Genom förordningen den 16 februari 1864 om nya strafflagens införande upphävdes de i legostadgan givna straffbestämmelserna för brott, för vilka straff funnos utsatta i strafflagen.

Vid 1879 och 1883 års riksdagar väckta motioner om revision av legostadgan föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

Genom lagen den 12 juni 1885 angående lösdrivares behandling, vilken lag ordnade samhällets skyddsåtgärder mot lösdriveri efter delvis nya principer, avskaffades det förut bestående tjänstetvånget. De i legostadgan givna bestämmelserna angående skyldighet att taga tjänst och de därmed sammanhängande villkoren för rätten att anses såsom husbonde blevo därigenom satta ur kraft, ehuru de icke uttryckligen upphävdes.

I en vid 1896 års riksdag inom andra kammaren väckt motion (nr 96) hemställdes, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om utarbetande och framläggande av förslag till förnyad legostadga, i syfte att friare avtal mellan husbönder och tjänare måtte kunna äga rum. Motionen avstyrktes av lagutskottet i avgivet utlåtande (nr 66) under uttalande av den farhågan, att vid en revision av legostadgan i dess helhet genom ändrade lagbestämmelser skulle bortfalla den ännu kvarlevande återstoden av det patriarkaliska förhållande mellan husbonde och tjänstehjon, därå legostadgan vore grundad och vilket förhållande utgjorde kärnpunkten i den svenska lagstiftningen om tjänstehjonsavtal och hos oss höjde detta avtal över ett vanligt arbetsavtal. En sådan synpunkt vore ock i stånd att — om man utginge från densamma vid bedömande inom tjänstehjonsavtalets gränser av ömsesidig rätt och skyldighet — i tillämpningen mildra mången av legostadgans onekligen något föråldrade detaljbestämmelser och åstadkomma, att stadgan, ehuru stiftad över sextio år tillbaka, dock kunde verka till gagn. — Utskottets avstyrkande hemställan bifölls av båda kamrarna.

Frågan återkom vid 1898 års riksdag, då i en inom första kammaren väckt motion (nr 7) hemställdes om utarbetande av förslag till ny legostadga. I avgivet betänkande (nr 33) anförde lagutskottet, bland annat, att de rätt många föråldrade och för nutida förhållanden olämpliga bestämmelser, som funnes i den för mer än sextio år sedan tillkomna stadgan, medförde ej obetydliga svårigheter samt vore jämväl i många fall av den beskaffenhet, att partiella ändringar därutinnan skulle föranleda rubbning av det inbördes sammanhang, som borde finnas mellan en lags samtliga stadganden. Utskottet ansåge emellertid, att vid en omarbetning av legostadgan huvudgrunderna för densamma kunde och borde lämnas orubbade eller i allt fall av en sådan varsamt beröras. I anslutning härtill hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utarbetande och framläggande av förslag till ny legostadga. — Utskottets hemställan bifölls av kamrarna, varefter skrivelse avläts den 11 maj 1898 (nr 102).

Med anledning av sistnämnda riksdagsskrivelse uppdrog Kungl. Maj:t den 27 oktober 1899 åt en kommitté att, bland annat, vidtaga en revision av gällande legostadga. Kommittén avlämnade den 31 oktober 1900 förslag till lag om tjänsteavtal mellan husbönder och tjänare, vilken lag var avsedd att träda i stället för legostadgan. I förslaget hade kommittén sökt bevara det patriarkaliskt-etiska förhållande, som enligt kommitténs mening borde råda mellan husbonde och tjänare, men samtidigt velat tillerkänna kontrahenterna rätt att i vissa hän-

seenden fritt bestämma sitt rättsförhållande. Detta förslag, som icke föranledde någon proposition till riksdagen, upptogs i en inom andra kammaren väckt motion (nr 135) vid 1908 års riksdag. I enlighet med lagutskottets hemställan i utlåtande nr 7 blev emellertid motionen avslagen av båda kamrarna.

En av Kungl. Maj:t den 18 oktober 1907 tillsatt kommitté med uppdrag att undersöka möjligheten av en lagstiftning rörande arbetsavtal och att i samband därmed avgiva förslag till ändringar i legostadgan blev den 12 september 1909 upplöst, efter det kommittén utarbetat men icke slutgiltigt behandlat åtskilliga lagförslag. Genom proposition (nr 96) framlades på grundval av förarbeten, som utförts av kommittén, för 1910 års riksdag förslag till, bland annat, lag om vissa arbetsavtal. Förslaget avsåg att reglera även arbetsavtal mellan jordbruksidkare och deras arbetare, därest avtalen icke fölle under legostadgan. I samband med propositionens framläggande upplyste dåvarande chefen för justitiedepartementet, att kommittén i utkast uppsatt ett förslag till lag angående tjänsteavtal mellan husbönder och tjänstehjon utan att dock hava kommit till definitiva beslut rörande detsamma, samt att det befunnits oundgängligt att tills vidare uppskjuta det slutliga utarbetandet av lagförslag i detta ämne.

Sedan det i propositionen innefattade förslaget till avtalslagstiftning förfallit på grund av kamrarnas stridiga beslut, framlades vid 1911 års riksdag genom proposition (nr 43) ånyo väsentligen oförändrade förslag till lagar i ämnet. I yttranden, som av Kungl. Maj:t inhämtats från organisationer inom jordbruksnäringen samt hushållningssällskapen m. fl. myndigheter, hade från åtskilliga håll uttalats, att legostadgan borde efter genomgången revision fortfarande utgöra den allmänna grundvalen för arbetsavtalen inom denna näring, och i ett eller annat yttrande hade denna uppfattning sträckts så långt, att någon annan lag än en till större eller mindre del omarbetad legostadga förklarats icke vara behövlig eller lämpligen böra komma till stånd. I flera yttranden hade framhållits såsom önskvärt, att förslag till ny legostadga och till lagstiftning om de mera tillfälliga arbetsavtalen inom jordbruksnäringen samtidigt komme under prövning. Till följd av kamrarnas skiljaktiga beslut i frågan föranledde ej heller denna proposition någon lagstiftning i ämnet.

Frågan om legostadgans avskaffande upptogs vid 1918 års lagtima riksdag i en inom andra kammaren väckt motion (nr 264), däri herr Sjölander m. fl. hemställde om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning avseende legostadgans avskaffande och ersättande med en efter tidsförhållandena avpassad avtalsform jämväl för lantarbetarna samt om framläggande av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Med anledning av motionen anhöll riksdagen i skrivelse den 11 maj 1918 (nr 200), det Kungl. Maj:t täcktes verkställa utredning, avseende legostadgans avskaffande och ersättande med en efter tidsförhållandena avpassad avtalsform, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Till stöd för denna hemställan anfördes, bland annat, att det icke syntes råda någon egentlig meningsskiljaktighet därom, att legostadgan vore i många avseenden föråldrad och efter däri

vidtagna partiella ändringar saknade inre sammanhang. Det vore visserligen bekant, att stadgan åtminstone i stora delar av landet icke tillämpades eller kunde tillämpas, men berörda omständighet gjorde dock icke dess avskaffande onödigt, då dels det allmänna rättsmedvetandet krävde, att gällande författningar tillämpades, dels ock kunde inträffa och säkerligen ej sällan inträffade, att legostadgans för tjänare hårda och orimliga bestämmelser bragtes i tillämpning. Riksdagen, som därför ansåge, att legostadgan borde avskaffas, hölle emellertid före, att densamma borde ersättas med en efter tidsförhållandena avpassad avtalsform. På jordbrukets område förefunnes nämligen sådana särskilda förhållanden, att en särskild avtalsform, som skänkte behövlig stadga åt förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, vore ur båda parternas synpunkt påkallad. Jordbrukets arbetsgivare måste fordra, att de arbetare, som anställdes, kvarstannade i tjänst den avtalade tiden. Ej mindre viktigt vore dock, att den ifrågasatta avtalsformen tillförsäkrade arbetarna behövligt skydd. Särskilt statkarlarna, som i regel bebodde av arbetsgivaren upplåtna bostäder, behövde erhålla säkerhet för att få kvarstanna i tjänsten och innehava bostaden, så länge de fullgjorde sina förpliktelser enligt avtalet. Med hänsyn särskilt till jordbrukets behov av längre avtalstid borde en eventuell ny avtalslagstiftning enligt riksdagens mening icke gälla anställning under så kort tid som en månad eller därunder. — Beslutet om avlåtande av skrivelsen hade i andra kammaren fattats efter votering med 102 röster mot 82, vilka avgivits för ett förslag, att skrivelsen skulle innefatta anhållan om utredning åsyftande legostadgans upphävande.

Vid anmälan i statsråd den 28 februari 1919 av riksdagens sistnämnda skrivelse framhöll dåvarande chefen för uttiedepartementet, att legostadgan vore i många avseenden föråldrad och innehölle talrika bestämmelser av olämplig och för tjänarna kränkande beskaffenhet, varför dess avskaffande vore väl motiverat. Därest legostadgan upphävdes, komme allmänna grundsatser, hämtade från andra rättsområden, att tillämpas vid bedömandet av det mellan kontrahenterna bestående rättsförhållandet. Det vore att föredraga för båda kontrahenterna, att i stället särskilda lagbestämmelser, avpassade för berörda område, utarbetades. Frågan om en moderniserad lagstiftning såsom ersättning för legostadgan vore emellertid synnerligen omfattande och invecklad. Stadgan gällde dåmera för huvudsakligen två sinsemellan olikartade områden, nämligen dels arbete i jordbruket dels ock husligt arbete i stad och på landet. Rådande förhållanden kunde ej motivera i varje avseende gemensamma bestämmelser för berörda arbetsområden. Även inom jordbrukets område vore anställningsformerna olika för skilda grupper av jordbruksarbetare och även i viss mån i olika delar av landet. Uppmärksammas borde även, att på sina håll lantarbetarna vore organiserade och hade börjat genom sina organisationer sluta kollektiva avtal. Över huvud syntes jordbruksarbetarnas avtalsfråga icke kunna lösas annat än i sammanhang med en kommande ny utredning av arbets- och avtalsförhållandena inom industrien. Departementschefen hade emellertid kommit till den uppfattning, att en provisorisk lagstiftning med ändamål att undanröja de mest iögonen-

fallande orättvisorna i legostadgans bestämmelser kunde och borde ske utan avbidan på en utredning rörande de positiva lagstiftningsuppgifter, som erbjöde sig vid legostadgans fullständiga upphävande. I sådant syfte föreslog departementschefen upphävande av vissa bestämmelser i legostadgan, som vore hårda och orimliga för tjänarna. Givetvis avsåges därmed icke annat än en tillfällighetsåtgärd. Med hänsyn till den avsevärda tid, som kunde väntas förflyta, innan berörda lagstiftningsfråga vore mogen för en definitiv lösning, hade departementschefen funnit sig böra på angivna sätt tillmötesgå riksdagens önskan om en revision av legostadgan. I enlighet med denna departementschefens mening framlades genom proposition (nr 319) för 1919 års lagtima riksdag förslag till lag angående upphävande av vissa bestämmelser i legostadgan.

Andra lagutskottet tillstyrkte i avgivet utlåtande (nr 31) bifall till propositionen, men framhöll samtidigt, att i legostadgan innehölles jämväl andra stadganden, vilkas uteslutande syntes vara ur de av departementschefen anförda synpunkterna lika påkallat som upphävande av de i propositionen avsedda bestämmelserna. Utskottet ansåge sig tillika böra uttala sin förvissning därom, att de partiella förbättringar, som lagförslaget innebure, icke skulle verka fördröjande på arbetet på den nya fullständiga lagstiftningen i ämnet. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Lag i ämnet utfärdades den 9 maj 1919 (Sv. förf. saml. nr 212). Genom denna lag upphävdes legostadgans bestämmelser därom, att tjänstehjon genom polismyndighets försorg kunde entledigas från tjänsten eller hämtas och inställas däri, samt föreskrifterna om särskilda bötesstraff eller förverkande av lönen eller del därav.

Vid 1920 års riksdag väcktes inom andra kammaren tre motioner i ämnet, en (nr 2) av herr Sjölander, en (nr 13) av herrar Werner och Hansson i Rättvik samt en (nr 15) av herr Sköld, i vilka motioner föreslogs legostadgans fullständiga avskaffande.

Andra lagutskottet anförde i sitt över motionerna avgivna utlåtande (nr 40), bland annat, att enighet rådde därom, att legostadgans kvarstående bestämmelser i många punkter vore föråldrade och icke uppfyllde de krav, vår tid ställde på en lag, avsedd att reglera förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare på ifrågavarande område. Någon vidare motivering för legostadgans upphävande vore därför icke erforderlig. Ehuru mot legostadgan i dess reviderade form ej kunde göras de allvarliga anmärkningar, som tidigare varit berättigade, ansåge sålunda utskottet, att densamma fortfarande i många avseenden vore otillfredsställande och borde avskaffas. Samtidigt borde dock en ny avtalslag antagas. Utskottet kunde visserligen i någon mån dela den uttalade uppfattningen, att frågan om en moderniserad lagstiftning såsom ersättning för legostadgan vore synnerligen omfattande och invecklad, men utskottet kunde ej finna, att jordbruksarbetarnas avtalsfråga icke skulle kunna lösas annorledes än i sammanhang med en kommande ny utredning av arbets- och avtalsförhållandena inom industrien. Berörda svårlösta fråga behövde enligt utskottets mening ingalunda verka hindrande på utredningen

angående legostadgans ersättande med bestämmelser, upptagande en efter tidsförhållandena avpassad avtalsform. Det kollektiva avtalet på jordbruksområdet syntes däremot icke kunna regleras annat än i sammanhang med liknande avtal på andra arbetsområden. Under hänvisning till utskottets uttalande vid 1919 års lagtima riksdag, att i legostadgan även efter tillkomsten av 1919 års lag innehölles en del stadganden, som lämpligen borde upphävas, föreslog utskottet riksdagen att antaga en lag om upphävande av ytterligare vissa kvarvarande bestämmelser i legostadgan. Härjämte hemställde utskottet, att riksdagen ville i skrivelse anhålla, att Kungl. Maj:ts snarast måtte framlägga förslag om avskaffande av legostadgan samt till en densamma ersättande, efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning. Sju ledamöter av utskottet anmälde reservation under yrkande, att riksdagen måtte för sin del besluta legostadgans upphävande.

Utskottets hemställan bifölls av första kammaren med 68 röster mot 31 och av andra kammaren med 65 röster mot 51. Minoriteten röstade för reservationen. Riksdagens beslut anmälde i skrivelse den 11 juni 1920 (nr 363).

Den av riksdagen antagna lagen promulgerades den 18 juni 1920. (Sv. förf. saml. nr 295). Genom denna lag avskaffades husbondes rätt att med husaga tillrättavisa minderårig tjänare. Tillika upphävdes bestämmelserna, huru tjänare skulle förhålla sig i sitt enskilda liv, samt modifierades föreskrifterna om hans uppförande i tjänsten, varjämte ur stadgan borttogos vissa hänvisningar till straffbestämmelser i allmän lag. Vidare inskränktes i vissa fall den tjänare åliggande skadeståndsplikten och begränsades husbondes rätt att skilja tjänare från tjänsten. Slutligen befriades tjänare från skyldighet att åtfölja sin husbonde vid flyttning till annan ort.

Redan tidigare hade genom lagen den 11 juni 1920 om barn i äktenskap upphävts de i legostadgan givna föreskrifterna om rätt för föräldrar och fosterföräldrar att i viss utsträckning bestämma över barnens arbetskraft.

Vid 1921 års riksdag föreslogs ånyo i två likalydande motioner, den ena (nr 135) i första kammaren av herr Bergström m. fl. och den andra (nr 23) i andra kammaren av herr Johansson i Kullersta m. fl., att riksdagen ville för sin del besluta legostadgans upphävande.

Andra lagutskottet hänvisade i avgivet utlåtande (nr 2) till utskottets yttrande vid 1920 års riksdag samt förklarade sig vidhålla sin däri intagna ståndpunkt, att legostadgan skyndsamt borde avskaffas samt att i samband därmed borde antagas en efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning på dithörande område. Då emellertid riksdagen 1920 anhållit, att Kungl. Maj:ts snarast måtte för riksdagen framlägga förslag i ämnet, hemställde utskottet, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Mot utlåtandet anfördes av sju ledamöter liknande reservation som i ärendet avgivits vid 1920 års riksdag.

Kamrarna biföllo utskottets hemställan, första kammaren utan votering och andra kammaren med 100 röster mot 68, vilka tillföllo reservationen.

Frågan om lagstiftningsåtgärder inom det område, som beröres av legostadgan, var även i annat sammanhang föremål för behandling vid 1921 års

riksdag. I åtskilliga inom båda kamrarna väckta motioner hemställdes om utredning rörande åtgärder till arbetsfredens tryggnad, bland annat inom jordbruksnäringen, varvid vissa motionärer framhöll behövet av en efter jordbrukets krav avpassad lagstiftning angående arbetsavtalet och dess rättsverkningar. I sitt över motionerna avgivna utlåtande (nr 34) framhöll andra lagutskottet, bland annat, att frågan om arbetsfreden på jordbrukets område borde beaktas i samband med behandlingen av riksdagens begäran om en modern avtalslagstiftning till ersättning av den föråldrade tjänstehjónstadgan, samt erinrade, att i motiveringen till riksdagens år 1920 avlåtna skrivelse i nämnda ämne framhållits, att en avtalslagstiftning på jordbrukets område borde kunna åstadkommas utan sammankoppling med den ännu mera svårlösta frågan om avtalslagstiftning inom industrien. I enlighet med hemställan av utskottet anhöll riksdagen i skrivelse den 15 juni 1921 (nr 345), att Kungl. Maj:t måtte, med beaktande av vissa av riksdagen anförda synpunkter, till prövning upptaga, huruvida åtgärder till arbetsfredens bevarande, utöver vad redan vidtagits, ytterligare kunde företagas, samt för riksdagen framlägga de förslag, som därav kunde föranledas.

I anledning av sistnämnda skrivelse ävensom riksdagens förut omförmålda skrivelser den 11 maj 1918 och den 12 juni 1920 tillkallade chefen för socialdepartementet enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 7 juli 1921 en sakkunnig att inom departementet biträda med utredning angående frågorna om vidtagande, utöver vad redan skett, av åtgärder till arbetsfredens bevarande samt om upphävande av legostadgan och dess ersättning med en efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning. Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 24 november 1922 förklarar, att berörda utredningsarbete skulle vila från och med den 1 januari 1923 och därefter icke utan särskilt medgivande upptagas, förordnade Kungl. Maj:t den 27 september 1924, att arbetet skulle återupptagas och uppdrog åt socialstyrelsen att verkställa utredningen samt inkomma med det förslag, vartill densamma kunde giva anledning. Socialstyrelsen har ännu icke utlåtit sig i ärendet.

Såsom framgår av den gjorda återblicken kvarstå numera av legostadgans bestämmelser endast föreskrifterna rörande tjänsteavtalets ingående och upphörande samt vissa regler angående rättsförhållandet mellan kontrahenterna. I dessa hänseenden gäller i huvudsak följande.

De kvarstående bestämmelserna i legostadgan.

För att stadgan skall vara tillämplig å ett tjänsteavtal fordras, att sedan överenskommelse träffats om tjänstevillkoren, husbonden såsom bekräftelse därå giver tjänaren en städjepenning. Till bevis om det ingångna avtalet äger tjänaren erhålla städjobevis. Person i annans tjänst skall vid städsl avlämna orlovssedel från sin dåvarande husbonde för att styrka, att han är ledig att antaga ny tjänst. Städjepenningens emottagande betraktas såsom det för tjänsteförplikternas inträdande avgörande momentet. Då tjänstetiden utgått äger tjänaren att av husbonden utfå avskedsbetyg. Detaljerade föreskrifter givas angående innehållet i orlovssedel, städjobevis och avskedsbetyg samt om den rätt, som tillkommer tjänare, därest dylik hand-

ling förvägras honom eller om han är missnöjd med innehållet i orlovssedel eller avskedsbetyg.

Flyttningsdag är den 24 oktober samt i Stockholm även den 24 april. Enligt praxis tillämpas emellertid stadgan även utom Stockholm å årsavtal från den 24 april, varemot avtal utlöpande å annan tid än de nämnda flyttningsdagarna ej anses falla under stadgan. Sker ej uppsägning från någondera sidan under tiden från och med den 26 juli till och med den 24 augusti eller för flyttning i april från och med den 24 januari till och med den 22 februari, fortfar avtalet med lika städja och lön till nästa flyttningsdag.

I saknad av annan överenskommelse skall tjänare inställa sig i tjänst å landet sist å sjunde dagen och i stad senast å fjärde dagen efter flyttningsdag. Han är pliktig att tjäna ut hela tjänstetiden, därunder utföra vad skäligen arbete husbonden föresätter honom samt innan han avflyttar räkna ifrån sig vad han haft om händer. Försummar tjänare utan laga förfall att å behörig tid inställa sig i tjänsten, eller avviker han därur före tjänstetidens utgång eller innan han gjort redo för sig, är han pliktig att ersätta därav föranledd skada. Brister något av vad tjänare under sin tjänstetid haft om hand, eller har tjänare av vårdslöshet förfarit något av husbondens egendom, har husbonden rätt att kvarhålla tjänarens tillhörighet till dess husbonden blivit förnöjd. Har husbonde på egen kostnad låtit lära tjänstehjon hantverk, skriv- eller räknekonst eller dylikt, må ej tjänare skiljas från husbonden förr än denne skäligen förnöjts, där han så fordrar. Om husbonde sätter annan i sitt ställe, tillkommer denne från tjänares sida samma hörsamhet, som husbonden själv äger fordra. I händelse husbonde dör, är tjänare, om arvingarna det begära, pliktig att tjäna ut den bestämda avtalstiden men berättigad, om han avskedas, till åtnjutande av lön och kostpenningar till nästa flyttningsdag, om han ej dessförrinnan skaffat sig annan tjänst eller honom anvisats sådan tjänst, varmed han finner sig belåten. Avstår husbonde fast egendom till borgenärsers förnöjande eller skiljes han eljest från sådan egendom och därför ej vidare behöver en tjänare, är denne, i händelse den nye ägaren vill behålla honom i tjänsten, pliktig att kvarstanna däri på de villkor, som överenskommits med den förre husbonden.

Husbonde är skyldig gälda den avtalade lönen, vilken dock icke behöver erläggas förr än tjänstetiden utgått och tjänaren avgivit slutredovisning. Tjänares flyttning skall husbonden ombesörja och bekosta. Likaså skall husbonde ansvara för tjänares personella kronoutskylder, dock med rätt till avdrag därför å lönen i den mån ej annat överenskommits. Husbonde åligger vidare att förse tjänare med försvarligt underhåll och tjänligt husrum. Sjuknar tjänare, bör husbonde låta vårda och sköta honom, med rätt dock att å lönen avräkna vad som utgivits till läkare eller läkemedel. Husbonde må ej förskjuta tjänare, som oavbrutet tjänat troget och väl hos honom från sitt trettonde år till dess att på grund av hans ålder ingen vidare kan vara belåten med hans tjänst, utan har att draga försorg om att sådan tjänare till sin död har skäligen utkomst och skötsel mot det arbete, han förmår uträtta.

Därest tjänare är försumlig, gensträvig eller i sin levnad oordentlig och ej låter sig rätta med godo eller är otrogen eller oskicklig till antagen tjänst, äger husbonden skilja sådan tjänare ifrån sig. Kan ej överenskommelse träffas, må husbonden i två gode mäns närvaro tillsäga tjänaren att träda ur tjänsten. Vägrar tjänstehjon att efterkomma dylik tillsägelse, eller vill husbonden ej tillkalla gode män, har husbonden att anmäla förhållandet hos vederbörande polismyndighet, som äger att vräka tjänaren ur tjänsten, denne dock obetaget att sedan utföra sin rätt vid domstol. Vräker husbonde tjänare ur tjänst annorlunda än sålunda sagts, eller finnes tjänare vara skild från tjänsten utan laga skäl, är husbonden pliktig att till tjänaren utgiva vad denne äger att fordra i lön eller andra förmåner för legotiden så ock nödigt underhåll för samma tid eller, där tjänaren därunder antager annan tjänst, för den del av samma tid, varunder tjänaren saknat sådan tjänst.

Vid 1924 års riksdag väcktes inom andra kammaren en motion (nr 11), däri herr Sjölander påyrkade legostadgans upphävande. *Riksdagens
skrivelse
1924.*

Uti sitt över motionen avgivna utlåtande (nr 11) redogjorde andra lagstokkett, bland annat, för tidigare väckta förslag om legostadgans avskaffande samt yttrade vidare:

'Av den [ovan] lämnade redogörelsen framgår, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t såväl den 11 maj 1918 som den 12 juni 1920 uttalat sig för att legostadgan, såsom i många avseenden otillfredsställande och ej tillämpbar, måtte avskaffas. Skilda meningar hava emellertid yppats, huruvida i samband med stadgans avskaffande borde sörjas för tillkomsten i dess ställe av för nutida förhållanden — särskilt för arbete å jordbruksområdet — avpassade avtalsbestämmelser eller avskaffandet av stadgan borde ske oberoende därav. Medan i båda de förenämnda riksdagsskrivelserna uttalats anslutning till den förra meningen, bygger åter den föreliggande motionen liksom de vid 1921 års riksdag i ämnet väckta motionerna å den senare uppfattningen.

Till stöd för denna kan anföras, att, enligt vad av vunna upplysningar synes framgå, legostadgan för stora delar av landet alltmera kommit ur tillämpning. Anledningen härtill är att söka *dels* däri, att kollektiva avtal, utan illitande tillika av städsselförfarande, numera inom jordbruksområdet kommit till större användning än förut, samt att i län, där dylika avtal förekomma, desamma till större eller mindre del tillämpas jämväl å avtal på förevarande område emellan till respektive organisationer ej anslutna personer, och *dels* däri, att anställningar överhuvud såväl inom jordbruket som ock i husligt arbete i stad och på landet allt oftare tillkomma utan iakttagande av de former legostadgan föreskriver. Även i fall, där nämnda former vid avtalets ingående iakttagits, torde stadgans kvarvarande bestämmelser, såsom i många avseenden föråldrade, endast till en del efterföljas.

Ehuru vägande skäl ur de av riksdagen förut angivna synpunkter alltjämt synas tala för tillkomsten av nya i lag reglerade avtalsbestämmelser å ifrågasatt område, torde dock tvivel kunna råda, huruvida tillräcklig grund numera förefinnes för den av riksdagen tidigare intagna ståndpunkten att göra legostadgans upphävande direkt beroende av genomförandet i dess ställe av en dylik lagstiftning. Utsiktarna att inom en beräknelig framtid få till stånd en sådan lagstiftning, till vilken förarbeten ej påbegynts, synas ej vara stora. Oförnekligt torde även vara, att vissa av de ännu kvarvarande bestämmelserna i legostadgan, särskilt stadgandet om husbondes rätt

att, om han så vill, till tjänstetidens slut få innehålla hela den överenskomna lönen, präglas av en påtaglig obillighet emot vederbörande tjänare. Kravet å stadgans snara upphävande torde ock uppbåras av en allt starkare opinion bland arbetstagarna å området, särskilt från lantarbetarnas sida.

Innan ståndpunkt toges till det genom förevarande motion änyo framförda kravet å stadgans omedelbara upphävande oberoende av tillkomsten av nya, densamma ersättande bestämmelser, synes emellertid önskligt att få närmare uttrönt, dels i vilken utsträckning inom landet stadgan alltjämt tillämpas och dels i vad mån, där så ej är fallet, olägenheter för respektive kontrahenter mött genom att densamma, såsom ersatt av avtal i annan ordning, bragts ur tillämpning.

Ett ytterligare skäl för att ej nu på grund av motionen omedelbart skrida till upphävande av legostadgan ligger i det samband, som förefinnes emellan samma stadga och andra lagbestämmelser. Sålunda föreskrives exempelvis i fattigvårdslagens 4 §, att, där på grund av särskild författning husbonde eller annan arbetsgivare har att lämna underhåll och vård åt tjänare eller arbetare, det åligger honom att gentemot det allmänna ansvara för att detta fullgöres så, att tjänare och arbetare ej falla fattigvården till last. Ett upphävande av legostadgan har således till följd, att husbonde befrias från den honom i detta hänseende hittills påvilande skyldigheten.

Härtill kommer, att för upphävande av legostadgan synas vissa övergångsbestämmelser, syftande till reglerande av de vid tiden för stadgans upphävande löpande tjänsteavtal, vara erforderliga.

Med hänsyn till att frågan om legostadgans upphävande i de av riksdagen förut i ämnet till Kungl. Maj:t avlätna skrivelserna gjorts direkt beroende av åvägabringande i dess ställe av nya lagbestämmelser å området, synes utskottet i anslutning till vad ovan anförts, att giltiga skäl förefinnas till avlatande av en förnyad skrivelse i ämnet till Kungl. Maj:t, däri med hemställan om utredning i ovan av utskottet angivna hänseenden påkallas framläggande för riksdagen av de förslag, syftande till legostadgans upphävande, vartill utredningen kan giva anledning.

Med stöd av det anförda hemställde utskottet, att riksdagen ville i skrivelse anhålla, att Kungl. Maj:t snarast måtte, efter förebragt utredning i omförmälda av utskottet angivna hänseenden, för riksdagen framlägga de förslag, syftande till upphävande av legostadgan, vartill utredningen kunde giva anledning. Sju ledamöter av utskottet anmälde reservation under yrkande, att riksdagen måtte för sin del antaga ett i reservationen framlagt förslag till lag om legostadgans upphävande,

Utskottets hemställan bifölls av kamrarna, av första kammaren efter votering med 73 röster mot 46, vilka avgåvos för reservationen. Riksdagens beslut meddelades genom den av mig nu anmälda skrivelsen den 9 april 1924.

Socialstyrelsens utlåtande 1925.

Genom beslut den 19 maj 1924 anbefalldes socialstyrelsen att avgiva utlåtande över riksdagens nyssnämnda framställning. Till fullgörande härav har styrelsen med skrivelse den 21 oktober 1925 avlämnat utlåtande i ärendet, varefter styrelsen med skrivelse den 6 november 1925 överlämnat särskild utredning rörande vräkningar i Sverige under åren 1923 och 1924. Av utlåtandet framgår, att styrelsen vid ärendets behandling rådfört sig med sär-

skilda sakkunniga samt att i den slutliga behandlingen deltagit generaldirektören Huss, byråcheferna Bergsten och Molin, tillförordnade byråcheferna Nyström och Bergström samt socialfullmäktige von Sydow och Lindqvist. Av dessa hava Bergsten och Bergström avgivit särskilda yttranden, varjämte von Sydow uttalat den uppfattning, att legostadgan bör bibehållas till dess ny avtalslag kan komma att avlösa densamma. Styrelsens utlåtande jämte nämnda särskilda yttranden hava såsom bilagor fogats till detta protokoll (bil. D).

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, torde legostadgan i sitt nuvarande ofullständiga skick knappast på något håll anses innefatta en tillfredsställande reglering av arbetsavtalet, sådant det utvecklats i det moderna samhället. Det på denna ålderdomliga lagstiftning grundade tjänstehjnsförhållandet har efter hand undanträngts av det fria avtalet, och i den mån utvecklingen alltmera bestämt gått i denna riktning, har med växande styrka framträtt den uppfattning, att de i många hänseenden bristfälliga bestämmelser i legostadgan, vilka ännu äga gällande kraft, snarast böra upphävas. Visserligen saknas icke företrädare för en motsatt ståndpunkt. Denna torde dock mindre hava sin grund i en avvikande mening i fråga om legostadgans otidsenliga karaktär, utan snarare vila på den uppfattning, att stadgans avskaffande kräver en för vissa verksamhetsområden, särskilt jordbruket, avpassad och efter nutida förhållanden lämpad avtalslagstiftning.

Få lagstiftningsuppgifter torde emellertid vara förbundna med större svårigheter än den nyss nämnda, och erfarenheten från tidigare försök på detta område har näppeligen givit stöd för antagande, att en lösning kan vara att förvänta inom nära liggande tid. Att genom sammanställning med detta omfattande lagstiftningsproblem till en oviss framtid hänvisa frågan om upphävande av legostadgans återstående bestämmelser, om vilkas olämplighet i och för sig någon meningsskiljaktighet knappast föreligger, måste vara ägnat att väcka betänklighet. Redan med hänsyn till den utveckling, som länge fortgått på alla arbetsområden och som i stigande utsträckning ställt legostadgan utanför praktisk tillämpning, lär det synas tveklaktigt, om ett avskaffande av stadgan kan med nödvändighet förutsätta en ny avtalslagstiftning. Såsom framgår av 1924 års riksdagsskrivelse, har ock riksdagen, med frånträdande av tidigare vid flera tillfällen uttalad ståndpunkt, ansett legostadgans upphävande icke böra göras direkt beroende av genomförande i dess ställe av en sådan lagstiftning. Innan slutlig ståndpunkt tages till detta spörsmål, bör dock prövas, huruvida ett upphävande av stadgans ännu kvarstående bestämmelser kan antagas i socialt eller samhällsekonomiskt hänseende medföra någon beaktansvärd olägenhet. Endast därest det med fog kan göras gällande, att stadgan såsom avtalslag fortfarande har någon uppgift att fylla, synes dess bibehållande kunna förordas.

På grund av samhällslivets utveckling har legostadgan, som i äldre tider varit normerande för flertalet tjänsteförhållanden, i senare tid kommit att erhålla egentlig betydelse allenast i fråga om två delvis olikartade arbets-

områden, jordbruket och det husliga arbetet. Vad angår sistnämnda arbetsfält torde dock, såsom framgår av socialstyrelsens utredning, legostadgan numera icke spela någon nämnvärd roll. Anställning enligt stadgan lär knappast förekomma för egentliga hembiträden utan vara inskränkt till sådana tjänare, i vilkas uppgift ingår även utearbete. Ett avskaffande av legostadgan kan därför i fråga om det husliga arbetet icke antagas medföra någon ogynnsam verkan.

Av större vikt är tydligen frågan om legostadgans avskaffande inom jordbruket. På sätt socialstyrelsens undersökning utvisar, har emellertid även på detta arbetsområde stadgans tillämpning i hög grad begränsats. I vissa landsdelar är stadgan så gott som okänd, och på andra håll tillämpas den i endast ringa utsträckning. Även i de delar av landet, där anställning enligt stadgan ännu allmänt är i bruk, synes sådan anställning komma i fråga allenast beträffande vissa kategorier av jordbruksarbetare. Med hänsyn därtill, att stadgan dock alltjämt i jämförelsevis stor omfattning tillämpas inom jordbruket, bör till besvarande upptagas frågan, huruvida stadgans föreskrifter inom detta område äro av sådan betydelse, att deras bibehållande kan anses önskvärt.

Såsom skäl mot legostadgans avskaffande har framför allt anförts, att den är ägnad att vidmakthålla det fasta arbetsförhållande, som allmänt anses vara till gagn för såväl arbetsgivare som arbetstagare inom jordbruket. Framst äro härvid att beakta stadgans bestämmelser om årsavtal. På sätt socialstyrelsen anført, torde emellertid med legostadgans avveckling knappast komma att följa någon förändring i fråga om anställningsförhållandenas art och stabilitet. Av den verkställda undersökningen framgår, att någon påvisbar olikhet i dessa hänseenden icke består mellan de bygder, där stadgan ännu tillämpas, och de i jordbruksavseende likartade trakter, där densamma faktiskt satts ur kraft. Bortsett från utpräglade småbruksbygder, är alltjämt den fasta årstjänsten den övervägande anställningsformen för jordbrukets ordinära arbetarstam. Såsom styrelsen framhållit, torde den fasta arbetsanställning, som avses i legostadgans bestämmelser, hava sin grund såväl i jordbruksarbetets egen natur som i det hos oss vanligen tillämpade avlöningssystemet för gifta jordbruksarbetare. Att den fasta arbetsanställningen befunnits vara av sådan betydelse för både arbetsgivare och arbetstagare, att densamma bibehålles även då avtalsförhållandet icke regleras av stadgan, framgår därav, att bestämmelser om årsanställning erhållit en framträdande plats i de inom jordbruket träffade kollektivavtalen. Härvid må erinras, att det beror av kontrahenterna själva, huruvida avtalet kommer att ingås i sådan form, att legostadgan blir tillämplig därå; det synes då icke sannolikt, att endast den omständighet, att stadgan förutsätter årsavtal, skulle förmå kontrahenterna att sluta avtal för längre tid än de eljest skulle funnit önskvärt och lämpligt. I likhet med socialstyrelsen anser jag därför, att legostadgans fullständiga upphävande icke kan antagas rubba anställningsförhållandenas allmänna karaktär.

Ej heller synes ett upphävande av legostadgans bestämmelser om flytt-

ningstider kunna medföra någon väsentlig olägenhet. De av styrelsen meddelade siffrorna angående fördelningen på olika månader av de arbetarplatser inom jordbruket, vilka under tiden januari 1923—oktober 1924 tillsatts vid de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna, synas mig utvisa, att i fråga om tiderna för tillsättande av platser ej kan slutas, att legostadgans tillämpning i och för sig utövar något avgörande inflytande. Även i de delar av landet, där stadgan i allmänhet icke tillämpas, tillsättes flertalet platser under månaderna närmast omkring de angivna flyttningsdagarna, och i de landsdelar, där stadgan tillämpas, förekomma platstilläggningar i viss utsträckning även å tider, vilka icke synas stå i sammanhang med stadgans bestämmelser. Den olikhet, som i detta avseende förefinnes mellan skilda delar av landet, torde bero mindre på, huruvida legostadgan tillämpas eller icke, än på de av klimat och andra omständigheter betingade olika förutsättningarna för jordbruket. Då i träffade kollektivavtal upptagits legostadgans bestämmelser om flyttningstider, spelar dock stadgan i detta avseende alltjämt en viss roll. Emellertid bör märkas, att vid olika tillfällen och senast under den nu verkställda utredningen från flera håll gjorts gällande, att i fråga om vissa delar av landet de i stadgan givna föreskrifterna om flyttningsdagar icke längre stå i överensstämmelse med lantbrukets behov. Med hänsyn till de för skilda landsdelar så olikartade förhållandena för jordbruket kan ock med fog ifrågasättas lämpligheten av flyttningsdagar, gemensamma för hela landet. Om legostadgans upphävande kommer att medföra någon inverkan i nu berörda hänseende, lär den sannolikt bestå däri, att i de skilda orterna utbildas olika, efter de lokala förhållandena bättre anpassade sedvänjor med avseende å anställningstidens utgång.

Vad angår legostadgans föreskrifter rörande uppsägning, synes av de nyssnämnda siffrorna kunna utläsas, att man alltjämt i betydande utsträckning iakttagit den i stadgan angivna uppsägningstiden. Tillämpandet av en relativt lång uppsägningstid torde så nära sammanhänga med den för ett stort antal jordbruksarbetare gängse avlöningsformen, att en ändring härutinnan ej kan antagas komma att inträda, även om stadgan avskaffas. Bestämmelser rörande ömsesidig uppsägningstid hava även intagits i de kollektiva avtalen inom jordbruket.

Under behandlingen i riksdagen av förevarande fråga har framhållits, att olägenheter kunde tänkas uppkomma genom avskaffande av legostadgans bestämmelser om skyldighet för husbonde att taga vård om insjuknad eller gammal och orkeslös tjänare. På grund av sambandet mellan dessa föreskrifter och fattigvårdslagstiftningen äro de, såsom socialstyrelsen erinrat, av direkt betydelse ej blott för kontrahenterna utan även för det allmänna. Borttagandet av nämnda föreskrifter har på flera håll befarats kunna medföra en väsentlig utvidgning av kommunernas vårdnadsplikt mot medellösa sjuka och åldringar. Så synes dock icke bliva fallet. Underhåll och sjukvård i sedvanlig omfattning torde lämnas frivilligt och oberoende av huruvida legostadgan är tillämplig eller icke; det lär ock kunna starkt ifrågasättas, huruvida ett utkrävande hos försumlig husbonde av kostnader för

underhåll eller sjukvård förekommer i någon utsträckning av betydighet. Jämväl kan i fråga om betydelsen för kontrahenterna av denna husbondes vårdnadsskyldighet anmärkas, att åtminstone jordbruksarbetarna sedan lång tid tillbaka torde ansett denna förmån icke äga sådant värde, att av hänsyn därtill legostadgan bör bibehållas. Såsom socialstyrelsen anført, må även framhållas, att klagomål från kommunernas sida icke försports med anledning av den inskränkning, som genom 1918 års lag om fattigvården vidtagits i husbondes vårdnadsplikt. Vid sådant förhållande vill det synas som om överflyttande på kommunerna jämväl av den återstående delen av den legala sjukvårdsplikten icke skulle kunna medföra några mera avsevärda olägenheter. Även må erinras om det förändrade läge, vari ålderdomsförsörjningen inträtt genom den allmänna pensionsförsäkringen.

Till förmån för tjänarna äro även de i legostadgan givna bestämmelserna om skyldighet för husbonde att bekosta tjänares flyttning och om rätt för tjänare att inställa sig i tjänsten, på landet å sjunde dagen och i stad å fjärde dagen efter flyttningsdag. Någon större vikt torde emellertid numera knappast tillmätas dessa föreskrifter. Frågan om flyttningskostnaderna lärer i allmänhet ordnas efter delvis andra grunder än de i legostadgan angivna, och den s. k. friveckan har ersatts av vissa på annat sätt bestämda fridagar.

De i legostadgan givna reglerna rörande tjänares vräkande ur tjänst torde numera tillämpas jämförelsevis sällan. I allmänhet lärer ej heller rätten för husbonde att innehålla lönen till tjänstetidens slut numera utövas. Något som helst skäl för bibehållande av dessa för de anställda obilliga föreskrifter synes icke kunna anföras.

Av övriga kvarstående bestämmelser i legostadgan torde vissa giva uttryck endast åt allmänna rättsregler, vilka äga tillämpning oberoende av stadgan, under det att andra sakna praktisk betydelse.

Till stöd för yrkandet om legostadgans bibehållande har slutligen anförts, att den trots sina brister dock giver uttryck åt vissa ledande principer, som allmänt erkännas. Stadgan skulle sålunda vara ägnad att i någon mån skänka fasthet åt avtalsförhållandena, och dess borttagande har därför förmenats kunna medföra ett försvagande av avtalshelgden. Ett dylikt antagande synes knappast vila på hållbar grund. I de delar av landet, där legostadgan numera är så gott som okänd, torde icke hava inträtt något osäkerhetstillstånd med avseende å avtalsförhållandena eller någon ändring i uppfattningen rörande betydelsen av åtagna förpliktelser. Med större skäl kan därför antagas, att dessa principer, i den mån de uppbäras av det allmänna rättsmedvetandet, komma att iakttagas oberoende av legostadgans bibehållande. Beaktas bör även den inverkan, som i detta hänseende utövas av det kollektiva avtalssystemet. Visserligen omfatta de kollektiva avtalen endast en del av jordbrukets arbetsgivare och arbetstagare, men avtalens betydelse torde, såsom under utredningen framhållits, icke vara begränsad till deras rent formella räckvidd.

Av det anförda framgår, att enligt mitt förmenande legostadgans kvarstående bestämmelser icke längre hava någon uppgift att fylla. Stadgan har

förlorat sin betydelse såsom avtalslag, och dess avskaffande synes icke kunna medföra några verkliga olägenheter. Vid dylikt förhållande och under hänvisning i övrigt till socialstyrelsens utlåtande anser jag mig i likhet med styrelsen böra förorda, att legostadgan upphäves. Lämpligen synes densamma kunna sättas ur kraft efter utgången av nu löpande tjänsteår eller sålunda från och med den 24 oktober 1926.

I det förslag till lag om legostadgans upphävande, som i reservation till andra lagutskottets utlåtande framlades vid 1924 års riksdag och enligt vilket stadgan skulle upphöra att gälla den 24 oktober nämnda år, fanns upptagen den bestämmelse, att stadgan fortfarande skulle äga tillämpning i fråga om avtal, som enligt stadgan slutits före berörda dag. En dylik övergångsbestämmelse synes mig emellertid knappast lämplig. Därigenom skulle tjänsteavtal, som träffats före den angivna dagen, komma att gälla intill dess uppsägning skett från någondera sidan. Det synes lämpligare, att stadgan å den dag, då densamma träder ur kraft, upphör att gälla för kontrahenternas mellanhavande oberoende av uppsägning. Därav följer uppenbarligen icke, att ett legoavtal, som dessförinnan slutits, blir helt ogiltigt; ett dylikt avtal blir att bedöma efter de rättsregler, som gälla i fråga om avtal i allmänhet. Beträffande rättigheter och skyldigheter, som uppkommit före den dag, då legostadgan skall träda ur kraft, bör stadgan tydligen äga tillämpning även efter samma dag. Det kan måhända ifrågasättas, huruvida till en bestämmelse av detta innehåll borde, för vinnande av full tydlighet, fogas föreskrift, att underlåtenhet från ena kontrahentens sida att verkställa uppsägning i enlighet med stadgan icke skall medföra rätt för medkontrahenten att kräva avtalets fortsättande efter tjänstetidens utgång. Då emellertid en dylik föreskrift, vilken knappast torde vara erforderlig för att uttrycka lagens ståndpunkt i detta avseende, tilläventyrs skulle kunna giva anledning till missförstånd vid övergången från avtal enligt legostadgan till fritt avtal, har jag trots det vara lämpligast att icke i förslaget upptaga någon bestämmelse av denna innebörd.

Såsom socialstyrelsen erinrat, innehålla vissa lagar och författningar bestämmelser, vilka stå i mer eller mindre direkt samband med legostadgan. I 37 § 4) och 41 § andra stycket utsökningslagen givas regler om verkställighet av dom angående tjänstehjons flyttning i eller ur tjänst, och i lagen den 29 maj 1925 om meddelande av underrättelse i visst fall före vräkning ur tjänst m. m. föreskrives, att vad i 193 § utsökningslagen stadgas angående meddelande av underrättelse om verkställighet av förordnande rörande vräkning av arrendator eller hyresgäst ävensom angående anstånd med vräkning skall äga motsvarande tillämpning i fråga om vräkning ur tjänst enligt legostadgan. I 22 kap. 13 § andra stycket strafflagen stadgas straff bland annat för den, som tager städja såsom tjänstehjon hos två husbönder för samma tid. Enligt 17 § i förordningen den 18 juni 1864 angående utvidgad näringsfrihet, däri givas vissa regler rörande förhållandet mellan näringsidkare och tjänstebiträde eller arbetare, skall i avseende å nämnda förhållande i övrigt gälla allmän lag och, där icke träffad överenskommelse annorlunda bestämmer,

vad legostadgan i tillämpliga delar innehåller. I vissa andra författningar talas om lagstadda tjänare eller givas bestämmelser, vilka hava avseende å person, som tagit städja. Bland dylika lagrum är att märka stadgandet i 17 kap. 4 § handelsbalken, enligt vilket viss förmånsrätt för innestående avlöning tillkommer 'betjänter och tjänstehjon'.

Om legostadgan upphäves, torde i den lag, som utfärdas härom, böra intagas en bestämmelse av innehåll, att i lag eller särskild författning förekommande hänvisning till legostadgan eller någon dess föreskrift skall vara förfallen. Därigenom lärer bliva överflödigt att vidtaga ändring i de olika författningar, som här avses. Emellertid torde i några fall det förändrade innehållet böra särskilt angivas. Då omförmälda lag den 29 maj 1925 om meddelande av underrättelse i visst fall före vräkning ur tjänst m. m. har avseende endast å vräkning enligt legostadgan och lagen således efter stadgans upphävande kommer att i sin helhet bliva utan betydelse, synes denna lag böra uttryckligen sättas ur kraft. Från nyssnämnda lagrum i strafflagen och utsökningslagen torde böra uteslutas de bestämmelser, vilka hänföra sig till legostadgan. Någon ändring synes däremot icke böra vidtagas i 17 kap. 4 § handelsbalken. Den däri gjorda sammanställningen av grupperna 'betjänter' och 'tjänstehjon' avser vissa arbetare och andra personer med en mera stadigvarande anställning och bland dem otvivelaktigt de såsom 'tjänstehjon' betecknade lagstadda tjänarna. Då det emellertid kan anses i någon mån tveksamt, huruvida en bestämd åtskillnad gjorts mellan de båda grupperna, torde den nuvarande avfattningen böra bibehållas.

I enlighet med de av mig nu angivna grunder har jag låtit inom justitiedepartementet upprätta förslag till

- 1) lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 m. m.
- 2) lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen; och
- 3) lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.»

Föredraganden uppläser härefter berörda förslag, av den lydelse bilagor (Bil. A—C)¹ till detta protokoll utvisa, samt hemställer, att lagrådets utlåtande över förslagen må för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamål inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställa bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Arvid Torold.

¹ Bilagorna B och C, vilka äro lika lydande med de vid propositionen fogade förslagen till lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen och till lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen, hava här uteslutits.

Bilaga A.

Förslag

till

Lag

om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 (nr 43 s. 1) m. m.

Härigenom förordnas, att legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 samt lagen den 29 maj 1925 (nr 143) om meddelande av underrättelse i visst fall före vräkning ur tjänst m. m. skola upphöra att gälla från och med den 24 oktober 1926.

I fråga om rättigheter och skyldigheter, som uppkommit före sistnämnda dag, skall legostadgan äga tillämpning jämväl efter samma dag.

Där i lag eller särskild författning förekommer hänvisning till stadgande, som genom denna lag blivit upphävt, vare hänvisningen förfallen.

Socialstyrelsens utredning rörande legostadgan.

Historik.

Nu gällande legostadga är utfärdad år 1833. Den bottnar i rätts- och samhälls-åskådningar, som i mycket avvika från dem, som råda i vår tid. För att kunna förstå stadgans innebörd och utgångspunkter är därför en kortfattad historik av nöden.¹

Legoavtalet betecknas som ett avtal, varigenom en person, under iakttagande av vissa legala formaliteter, lämnar en annan mot ersättning (minst kost och logi eller motsvarande värde) rätt att under viss lagbestämd tid använda hans krafter till varje skäligt arbete. Under äldre tiders odifferentierade samhällsförhållanden hade dylika generella arbetsavtal stor omfattning och betydelse, men i mån av arbetsfördelningens och arbetsspecialiseringens fortgång ha de i huvudsak inskränkts till tvenne områden, jordbruket och det husliga arbetet.

Redan i de svenska landskaps-, lands- och stadslagarna regleras förhållandet mellan husbonde och tjänare, ehuru blott ur privaträttslig synpunkt. Med tjänstehjonsförhållandet har emellertid även varit förbundet vissa, ehuru efter tidernas uppfattning till art och grad växlande statliga intressen, särskilt det allmännas uppgift att tillse, att varje medborgare hade sin försörjning genom lämpligt och nyttigt arbete, ävensom statens plikt att sörja för rättssäkerheten genom att beivra lösdriveri o. d. Dessa syften tillgodosågos genom den första egentliga legostadgan, som utfärdades den 30 augusti 1664 och som efter hand avlöstes genom förnyade stadgor den 23 november 1686, 6 augusti 1723, 21 augusti 1739, 5 maj 1805 och 23 november 1833.

Rätten att sluta legoavtal är liksom beträffande andra avtal principiellt fri. Ända till utfärdandet av 1885 års lag om lösdriwares behandling gällde emellertid åtminstone formellt sett tjänstetvång, i det att vissa personer kunde åläggas att skaffa sig plats som legohjon. För dem var avtalsfriheten bibehållen allenast så till vida, att de ägde välja mellan dem, som voro villiga att bliva deras husbönder. Först ett halvsekel efter utfärdandet av 1833 års legostadga blev tjänstehjonsavtalet alltså ett fullt fritt arbetsavtal. Nämda stadga bär dock alltjämt vissa spår av den tidigare uppfattningen.

Frågan om omarbetande eller upphävande helt eller delvis av 1833 års legostadga har upprepade gånger varit föremål för riksdagens prövning. Redan vid 1862—63 års riksdag anförde det sammansatta lag- samt allmänna besvär- och ekonomiutskottet, att legostadgan genom förändringar i den allmänna åskådningen rörande förhållandet

¹ Härvid följes i huvudsak dels A. O. Winroth: Om tjänstehjonsförhållandet enligt svensk rätt, Uppsala universitets årsskrift 1879, dels vissa utredningar i riksdagstrycket, särskilt andra lagutskottets utlåtande nr 11 vid 1924 års riksdag.

mellan husbönder och tjänstehjon samt genom tid efter annan vidtagna förändringar i stadgan hade förlorat det inre sammanhang och den självöverensstämmelse en lag borde äga. Stadganden, grundade på helt olika principer, funnos däri inrymda bredvid varandra. Ett sådant förhållande krävde rättelse, och därom framställdes också under årens lopp förslag i en mängd motioner, bl. a. vid 1879, 1883, 1896 och 1898 års riksdagar. Vid riksdagsbehandlingen framgick det emellertid, att särskilt jordbrukarrepresentanterna fruktade, att vid revision av legostadgan skulle bortfalla den ännu kvarlevande återstoden av det patriarkaliska förhållandet mellan husbonde och tjänare, vilket utgjorde kärnpunkten i lagstiftningen om legoavtal och höjde detta avtal över ett vanligt arbetsavtal. När 1898 års riksdag avlät en skrivelse med begäran om utarbetande av ny legostadga, gjordes samtidigt det uttalandet, att vid en omarbetning av legostadgan huvudgrunderna för densamma borde lämnas orubbade. Så skedde också i det förslag till ny legostadga, som den 31 oktober 1900 framlades av en i anledning av nämnda riksdagsskrivelse tillsatt kungl. kommitté.

Berörda förslag blev emellertid aldrig från Kungl. Maj:ts sida framlagt för riksdagen. Särskilda skäl, bl. a. det förhållandet att fr. o. m. åren 1906—1907 arbetsförhållandena inom jordbruket börjat liksom inom industrien regleras genom mellan arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer träffade kollektivavtal, ansågos påkalla en vidare syn även på legoavtalet. År 1907 uppdrog Kungl. Maj:t åt en särskild kommitté att undersöka möjligheten av en lagstiftning angående arbetsavtal och att i samband därmed avgiva förslag även till ändringar i gällande legostadga. På grundval av kommitténs utredningar utarbetades proposition med förslag till bl. a. lag om vissa arbetsavtal, inbegripande även sådana avtal mellan jordbrukare och deras arbetare, som ej föllo under legostadgan. Vad revisionen av den sistnämnda beträffar, befanns det lämpligt att tills vidare uppskjuta densamma. Den allmänna avtalslagstiftningens fall vid 1910 och 1911 års riksdagar medförde, att detta uppskov blev ganska långt.

Vid 1918 års lagtima riksdag väcktes motion om utredning avseende legostadgans avskaffande och ersättande med en efter tidsförhållandena avpassad avtalsform, vilken motion blev av riksdagen bifallen. I motiveringen till riksdagens skrivelse framhölls bl. a., att legostadgan, såsom i många avseenden föråldrad och i saknad av inre sammanhang samt i sin helhet icke tillämplig eller tillämpbar, borde avskaffas. Å jordbrukets område förefunnes emellertid enligt riksdagens mening sådana förhållanden, att ur såväl arbetsgivarnas som arbetstagarnas synpunkt krävdes en särskild avtalsform, som skänkte behörlig stadga åt förhållandet dem emellan. Å ena sidan fordrades nämligen garanti för att arbetarna kvarstannade i tjänst den avtalade tiden, å den andra vore det av ej mindre vikt, att den ifrågasatta avtalsformen tillförsäkrade behörligt skydd åt arbetarna, särskilt statkarlarna, som bebodde av arbetsgivarna upplätta bostäder. Vid beslutets fattande i andra kammaren hade en stark minoritet röstat för en reservation, vari påyrkats, att utredningen borde syfta allenast till legostadgans avskaffande.

Med anledning av berörda riksdagsskrivelse framlade Kungl. Maj:t till 1919 års lagtima riksdag en proposition med förslag till lag om upphävande av vissa bestämmelser i legostadgan, förnämligast avseende dels tjänstehjons hämtning och inställande samt entledigande ur tjänst genom polismyndighets försorg, dels angående böter samt förverkande av lön eller del därav i vissa fall. Vid propositionens framläggande uttalade föredragande departementschefen såsom sin mening, att jordbruksarbetarnas avtalsfråga icke kunde lösas annat än i sammanhang med en kommande utredning av arbets- och avtalsförhållandena inom industrien. Propositionen blev av riksdagen bifallen.

Vid 1920 års riksdag väcktes ånyo motioner om legostadgans avskaffande. Dessa ledde till att riksdagen, på förslag av andra lagutskottet, för sin del antog en lag om upphävande av ytterligare ett antal detaljbestämmelser i legostadgan, företrädesvis avseende vissa sidor av husbonderätten. Vidare avlät riksdagen skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om förslag till avskaffande av legostadgan och dess ersättande med en efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning. I motioner inom riksdagens

båda kamrar framställdes vid 1921 års riksdag ånyo yrkanden om legostadgans omedelbara upphävande. Andra lagutskottet vidhöll sin år 1920 intagna ståndpunkt, vilken godkändes av båda kamrarna. Vid samma riksdag väcktes ett flertal motioner om åtgärder till arbetsfredens bevarande, därvid även påyrkades en efter jordbrukets behov avpassad lagstiftning, som reglerade arbetsavtalet och dess rättsverkningar. Andra lagutskottet anförde i denna del bl. a., att frågan om arbetsfreden på jordbrukets område borde beaktas i samband med behandlingen av riksdagens på utskottets hemställan (1920) gjorda begäran om modern avtalslagstiftning till ersättande av den föräldrade legostadgan. Riksdagen beslöt skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning angående frågan om vidtagande av åtgärder, utöver vad som redan skett, till arbetsfredens bevarande. På grund av nämnda riksdagsskrivelse tillkallades den 7 juli 1921 en sakkunnig person att inom socialdepartementet biträda med utredning angående i skrivelsen angivna frågor, ävensom — med föranledande av 1920 års riksdagsskrivelse — beträffande frågan om upphävande av legostadgan och dess ersättande med en efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning. Berörda utredningsarbete blev enligt beslut den 24 november 1922 vilande från 1 januari 1923, men har detsamma sedermera genom Kungl. Maj:ts beslut den 27 september 1924 överlämnats till socialstyrelsen.

Vid 1924 års riksdag väcktes ånyo motion om legostadgans avskaffande i dess helhet. Andra lagutskottet ansåg emellertid, att innan ståndpunkt toges till det genom motionen ånyo framförda kravet på stadgans omedelbara upphävande, det borde närmare utrönas, dels i vilken utsträckning stadgan alltjämt tillämpades och dels i vad mån, där så ej vore fallet, olägenheter för respektive kontrahenter mött genom att densamma, såsom ersatt av avtal i annan ordning, bragts ur tillämpning. Riksdagen antog utskottets förslag och avlät skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning i ämnet. En minoritet anslöt sig dock till en inom utskottet framställd reservation, åsyftande legostadgans omedelbara upphävande. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 19 maj 1924 anbefalldes socialstyrelsen att verkställa utredning i berörda hänseenden.

Plan för utredningen.

Med anledning av förenämnda uppdrag hava inom socialstyrelsen verkställts vissa utredningar dels rörande legostadgans nuvarande betydelse för anställningsförhållandena inom olika landsdelar och arbetargrupper, dels rörande redan inträdda eller förutsedda olägenheter av att stadgan bringas ur tillämpning.

Det första ledet i utredningsarbetet var, att styrelsen, såsom bilaga till frågeformuläret för den fortlöpande lantarbetarstatistiken, i slutet av oktober 1924 till kommunalstämmornas ordförande i landskommunerna utsände ett särskilt frågeformulär. Å detta begärdes upplysningar, huruvida inom det större och det mindre jordbruket i de särskilda socknarna de fasta lantarbetarnas anställning övervägande reglerades genom legostadgan, kollektivavtal, skriftliga personliga kontrakt eller dessa avtalsformer i förening. Vidare efterfrågades, vilka utav legostadgans ännu gällande bestämmelser kunde anses hava praktisk betydelse, och slutligen, huruvida i de fall, där legostadgan ej tillämpades, detta förhållande medfört olägenheter för husbönder och tjänare, och i så fall vilka. — Såsom ett komplement till denna sockenutredning anmodades samtliga länsanstalter och fristående kommunala anstalter inom Sveriges offentliga arbetsförmedling att med ledning av samma formulär meddela sina erfarenheter av legostadgan och dess tillämpning beträffande dels egentligt jordbruksarbete, dels husligt arbete i städerna och på landsbygden. — Svar på styrelsens hemställan inkommo från samtliga 36 arbetsförmedlingsanstalter, medan sockenuppgifter lämnades av 1 708 av 2 345 tillskrivna.

På grundval av erfarenheter från denna allmänt orienterande utredning utarbetades ett mera utförligt frågeformulär, avseende att klargöra förekomsten av olika avtals-

former inom jordbruket och husligt arbete samt vidare tillämpningen och betydelsen av legostadgans särskilda bestämmelser, eventuella anordningar, som kunna ha trätt i stället för sistnämnda bestämmelser, och slutligen de olägenheter, som kunnat påvisas, där stadgan ej längre tillämpas, eller som kunna förväntas av dess fullständiga upphävande. Formuläret tillställdes och besvarades av i nedanstående tablå nämnda institutioner och föreningar.

	Tillskrivna	Svar från
Hushållningssällskap	26	21
Rättshjälpsanstalter	5	4
Lantarbetsgivarföreningar	{ centrala 1	1
	{ lokala 10	4
Lantarbetarföreningar	{ centrala 2	2
	{ lokala 273	178
Husmodersföreningar	c:a 80	14
Hembiträdesföreningar	2	2
	Summa 399	226

Framhållas må, att av hushållningssällskapen 7 avgivit sammanfattande yttranden genom sina förvaltningsutskott, medan 14 åtnöjt sig med att översända frågeformulär, besvarade av vederbörande underavdelningar och sålunda avseende förhållandena i de särskilda bygderna.

Legostadgan såsom reglerande anställningsformen i olika bygder.

De former, som numera komma i fråga vid anställning av mera fasta lantarbetare (närmast tjänare och statare), synas i huvudsak vara följande:

1. Legostadgan
  - a. enbart;
  - b. i förening med skriftliga personliga kontrakt (ofta i form av s. k. städjebervis);
  - c. i förening med kollektivavtal.
2. Kollektivavtal
  - a. enbart (muntligt personligt avtal);
  - b. i förening med skriftliga personliga kontrakt.
3. Enbart skriftliga personliga kontrakt.
4. Muntliga avtal för längre eller kortare tid, eller tills vidare (utan hänvisning till legostadgan eller kollektivavtal).

Det för anställning enligt legostadgan konstituerande anses vara, att husbonde, efter det att uppgörelse om tjänstevillkoren skett, giver tjänaren en städjepenning såsom bekräftelse därå. Vidare skall enligt stadgan person i annans tjänst vid städsel avlämna orlovssedel från sin dåvarande husbonde såsom bevis för att han blivit ledig att antaga tjänst.

För orientering över spörsmålet, i vilken utsträckning anställning enligt legostadgan förekommer i olika delar av landet, må till en början meddelas vissa uppgifter, intagna i tablån å nästa sida. På grundval av uppgifter från kommunalstämmornas ordförande angivas här länsvis den ungefärliga procentuella fördelningen av kommunerna efter svaren (ja eller nej) på frågan, huruvida inom den för socknen karakteristiska jordbrukstypen (större, resp. mindre brukningsdelar) anställning i övervägande mån sker enligt legostadgan samt huruvida de för sådant avtal karakteristiska formaliteterna, nämligen erläggande av städjepenning och utfärdande av orlovssedel, ännu äro av praktisk betydelse.

Antal kommuner (%)	Legostadgan tillämpas		Städjepenning förekommer		Orlovssedel förekommer	
	ja	nej	ja	nej	ja	nej
	%	%	%	%	%	%
Stockholms län	33	67	47	53	70	30
Uppsala »	32	68	42	58	85	15
Södermanlands »	59	41	54	46	83	17
Östergötlands »	87	13	92	8	85	15
Jönköpings »	78	22	90	10	70	30
Kronobergs »	78	22	92	8	72	28
Kalmar »	73	27	85	15	65	35
Gotlands »	80	20	90	10	65	35
Blekinge »	80	20	100	—	80	20
Kristianstads »	80	20	88	12	72	28
Malmöhus »	90	10	80	20	87	13
Hallands »	85	15	93	7	95	5
Göteborgs och Bohus »	18	82	30	70	30	70
Älvsborgs »	40	60	43	57	43	57
Skaraborgs »	96	4	97	3	98	2
Värmlands »	—	100	14	86	17	83
Örebro »	69	31	67	33	65	35
Västmanlands »	69	31	70	30	70	30
Kopparbergs »	—	100	—	100	—	100
Gävleborgs »	—	100	—	100	—	100
Västernorrlands »	35	65	35	65	15	85
Jämtlands »	9	91	9	91	7	93
Västerbottens »	75	25	80	20	—	—
Norrbottens »	50	50	60	40	—	—

Då städjepenningens utbetalande anses konstituera tjänsteförhållande enligt legostadgan, skulle i tablån de två första grupperna av procenttal sammanfalla, vilket emellertid icke är händelsen. Orsaken härtill synes förnämligast vara, att legostadgans faktiska tillämpning är nästan omöjlig att siffermässigt fixera, vilket sammanhänger därmed, att detta hundraåriga paragrafkomplex numera knappast längre är en lag, utan fastmer skuggan av en lag, vars betydelse mindre faller på det juridiska än på det moraliska området, såsom stöd för vissa formaliteter, traditioner, föresatser och förhoppningar. Som tabellen utvisar, förete emellertid ifrågavarande sifferserier icke särdeles stora avvikelser från varandra, och sammantagna torde de giva en i huvud dragen riktig bild av den större eller mindre betydelse legostadgan tillmätes inom olika landsdelar, närmast bland jordbrukarbefolkningen.

Beträffande förekomsten av olika slag av anställningsformer inom de särskilda länen ger en sammanställning av hela det tillgängliga uppgiftsmaterialet i huvudsak följande bild, närmast avseende oktober 1924.

Stockholms och Uppsala län uppvisa med avseende på de vid jordbruket rådande avtalsförhållandena stora likheter. Anställningen uppgives i övervägande grad regleras enligt legostadgan i ungefär en tredjedel av kommunerna. Denna siffra torde dock närmast hänföra sig till de större gårdarna, medan vid det mindre jordbruket stadgan torde hava en vidare tillämpning. Vid storbruket äro därjämte skriftliga kontrakt vanliga. Legostadgans relativt begränsade tillämpning sammanhänger med att kollektivavtalet här funnit vidsträckt användning, stundom i förening med skriftliga personliga kontrakt. Dessa utgöras mera sällan av städjebevis, åberopande legostadgan, vilket till god del torde bero på en utpräglad motvilja däremot från de organiserade lantarbetarnas sida. Städjan har i stor utsträckning bortfallit inom området, varemot orlovssedel uppges allmänt förekomma. Ofta torde dock härmed icke

avses orlovssedel i egentlig mening utan vanligt arbetsbetyg, vilket ock stundom uttryckligen framhålles i enquêtesvaren.

I samband med inhämtande av uppgifter rörande den under sommaren 1925 inträffade lantarbetarstrejken i Stockholms och Uppsala län hava erhållits vissa upplysningar om avtalsförhållandena vid jordbruket i förevarande län. Anmärkas må att berörda uppgifter huvudsakligen avse det större jordbruket och gårdar, där arbetsgivare och arbetare äro anslutna till resp. organisationer, samt vidare att under arbetsåret 24 oktober 1924—24 oktober 1925 kollektivavtal icke funnits upprättade inom området.

Beträffande de 105 gårdar inom Stockholms län, från vilka uppgifter inkommit, har angivits att anställning under året 1924/25 skett med skriftligt personligt avtal (städjebevis, personligt kontrakt) vid 39 gårdar, medan vid återstående 66 gårdar anställningen reglerats genom muntligt avtal eller, såsom ofta angivits, utan något som helst avtal. Motsvarande siffror beträffande de 85 gårdar inom Uppsala län, från vilka uppgifter erhållits, äro resp. 29 och 55. Vid de skriftliga avtalen ha i 6 fall använts arbetsförmedlingens formulär till »städjebevis för lagstadd arbetare med stat», därvid emellertid i 3 fall bestämmelsen om städjepenning överstrukits. I ett par fall föreligger »städjebevis och statlista» med uppgift om erlagd städjepenning. Vidare hava från två gårdar insänts »tjänsteavtal» (tryckt formulär), upptagande städjepenning men i övrigt anslutande sig till jordbrukets i kollektivavtal fastställda allmänna bestämmelser. Enligt nu nämnda typer av kontrakt har, med undantag för »städjebevis och statlista», arbetare vid anställningen avlämnat sin förre husbondes orlovssedel. Av övriga förekommande skriftliga avtal hava flertalet varit upprättade enligt ett inom arbetsgivarorganisationen brukligt standardformulär för personligt avtal med hänvisning till kollektivavtal. Slutligen finnas åtskilliga personliga avtal, som varken åberopa kollektivavtal eller genom någon bestämmelse ansluta sig till legostadgan. Beträffande de gårdar, där skriftligt avtal ej förelegat, har i intet fall uppgivits, att arbetarna varit lagstadda eller att städjepenning förekommit.

I Södermanlands län synes legostadgan hava något vidsträcktare tillämpning än i de två förenämnda länen, med vilka området annars företer stora likheter i förevarande hänseende. Kollektivavtal omnämnas i över hälften av kommunerna, men det förefaller, som om denna avtalsform här skulle förenas med städling i större utsträckning än i Uppland. Beträffande det mindre jordbruket omnämnas stundom enbart muntliga avtal. Orlovssedelns betydelse framhäves ofta.

Östergötlands län. Här sker anställning av lantarbetare enligt legostadgan i mycket stor utsträckning. Kollektivavtalen hava mindre utbredning än i de förut behandlade länen och förekomma huvudsakligen i norrköpingstrakten. I några få kommuner med smärre jordbruk uppgives endast mera formlöst ingångna månadsavtal förekomma.

Jönköpings, Kronobergs och Kalmar län. Inom de tre smålandslänen äro avtalsförhållandena tämligen likartade. Legostadgan finner här vidsträckt tillämpning. »Smälänningens kända konservatism och genom sekler nedärvda lydnad och respekt för åtminstone gamla lagar gör, att en mellan arbetsgivare och arbetare med eller utan vittnen träffad muntlig överenskommelse betraktas såsom fullt bindande», skriver Jönköpings läns arbetsförmedling. Kollektivavtal saknas så när som på ett par av industriföretag drivna jordbruk. Vid de i denna landsdel talrika mindre jordbruken är månads- eller halvårstjänst den vanligaste anställningsformen. Jämväl vid dylika under legostadgan ej fallande avtal synes städja stundom förekomma. Uppfattningen att städjepenning hör till avtal om jordbrukstjänst är sålunda rotfäst i denna landsdel. Däremot spelar orlovssedeln eller »betyget» här ej samma roll som i de förut behandlade länen.

I Gotlands län äro avtal om årstjänst enligt legostadgan vanliga. Månadsavtal äro dock ävenledes allmänt förekommande. Städja synes vara av jämförelsevis stor, orlovssedel däremot av mindre betydelse.

I Blekinge län tillämpas i allmänhet legostadgan enbart. Stundom förekommer månadsanställning med enbart muntligt avtal.

Kristianstads och Malmöhus län. I Skåne tillmättes legostadgan alltjämt relativt stor betydelse vid avslutande av arbetsavtal inom jordbruket. Även kollektivavtalet spelar en betydande roll i denna provins. I de kommuner, varifrån uppgifter om avtalsförhållandena föreligga, uppgives kollektivavtal vara gällande i cirka 20 % i Kristianstads och i inemot hälften i Malmöhus län. I ungefär halva antalet av dessa kommuner tillämpas kollektivavtalet i förening med städsling, tydligen ett försök att genom kombination av det gamla och det nya anställningssystemet i görligaste mån säkerställa behovet av arbetskraft, varemot dock åtminstone vissa lantarbetarfackföreningar opponerat sig. I somliga socknar uppgives kollektivavtal gälla vid de större gårdarna men legostadgan enbart vid de mindre. Städjepenning gives ofta vid avtalens ingående, och i dessa bygder tillmättes orlovssedeln liksom i mälarpövinserna större betydelse än i Småland.

I Hallands län tillämpas legostadgan i allmänhet på årsavtal. Kollektivavtal omnämns icke, ehuru sådana tidigare förekommit. Halvårs- och månadsavtal äro rätt vanliga å vissa orter. Städja och orlovssedel brukas allmänt.

I Göteborgs och Bohus län möter ett större område, där legostadgan är av underordnad betydelse. Brukningsdelarna äro ofta små, varför arbetarna anställas endast per månad, och även vid de större jordbruken synas månadsavlönade, icke lagstadda arbetare i stor utsträckning förekomma. Härvid omnämns stundom skriftliga kontrakt utan hänvisning till legostadgan. Städja gives någon gång, även om icke laga städsling sker. Orlovssedeln har i stor utsträckning borttagits.

I Älvsborgs län har legostadgan mist en god del av sin forna betydelse, men finner alltjämt en rätt omfattande tillämpning, som det synes mest på herrgårdarna. Jordbruken äro dock merendels små, och de för dessa lämpliga formlösa halvårs- och månadsavtalen tränga här som i andra småbruksbygder årsavtalen åt sidan. Till legostadgans undanskjutande synes också hava bidragit den däremot riktade arbetaropinionen, vilken påverkats från de talrika industrierna (Göteborg med förstäder, Borås med omgivningar, Trollhättan). En uppgiftslämnare härifrån gör följande uttalande: »Arbetsgivarna försöka i de flesta fall att få arbetsavtalet uppgjort enligt legostadgan samt lämna städja och mottaga orlovssedel, men arbetarna vilja helst ha uppgörelse för månad.»

Skaraborgs län synes i motsats till det andra västgötalänet vara ett av de områden, där legostadgan fortlever kraftigast, i det att densamma uppgives allmänt ligga till grund för avtalen i nästan alla av de talrika uppgiftslämnande kommunerna. Vid orlovssedeln fästes i allmänhet stor vikt.

I Värmlands län uppgives legostadgan vara utan väsentlig betydelse. Den tillämpas här och var i länets sydligare delar, huvudsakligen vid det mindre jordbruket. Städjepenningen bibehåller sig dessutom på sina ställen som förskott å lönen. I detta län liksom i hela Bergslagen är det de vid industrien och inom skogsbruket gällande avtalsformerna, som satt sin prägel jämväl på avtalsväsendet inom jordbruket. Kollektivavtal förekomma sålunda, och där sådana ej finnas, torde stundom skriftliga kontrakt brukas, åtminstone för gifta arbetare, vilka av arbetsgivaren erhålla fri bostad. Anställningen räknas vanligen för månad.

Örebro län representerar en blandad typ, i det att i länets norra del de för Värmland karakteristiska avtalsförhållandena förhärska, medan i de egentliga jordbruksbygderna söderut legostadgan rätt avsevärt tillämpas. Kollektivavtal förekomma även, och skriftliga kontrakt användas ofta med eller utan kombination med andra avtalsformer. Städjan har vidsträcktare användning än själva legostadgan men är ofta endast ett förskott, som sedermera avdrages å lönen.

Västmanlands län företer stora likheter med sitt västra grannlän. I jordbruks-trakterna tillämpas legostadgan rätt allmänt, i Bergslagen med närliggande områden däremot endast i ringa mån. Inom båda områdena spela kollektivavtalen en icke ringa roll.

I Kopparbergs och Gävleborgs län är legostadgan numera i stort sett okänd. Arbetarna taga oftast månadstjänst, och varken städja eller orlovssedel (arbetsbetyg) efterfrågas. Kollektivavtal finnas å vissa bruksegendommar.

I Västernorrlands län är anställning enligt legostadgan icke sällsynt, om också de muntliga arbetsavtalen för kortare tider överväga. Kollektivavtal förekommer vid en del jordbruk, bedrivna av industriföretag. I Jämtland anses legostadgan sakna nästan all betydelse, såsom framgår av följande uttalande: »I intet fall synes legostadgan återverka på några sedvänjor i fråga om arbetsanställningen. Praktiskt taget existerar stadgan icke annat än som en kuriositet från gången tid och torde helt och hållet sakna betydelse.» Men den tillmätas större vikt i Västerbottens och Norrbottens län, i vilkas kusttrakter stadgan synes ha ett särskilt norrländskt tillämpningsområde. Vid de små norrländska hemmansbruken, där man endast för kortare tid av året har behov av lejd arbetskraft, äro dock muntliga avtal om månads- eller säsongtjänst vanligast.

I legostadgan kvarstående bestämmelser och deras praktiska betydelse.

Städja, orlovssedel och avskedsbetyg. I legostadgan återfinnas detaljerade föreskrifter angående städsel samt innehållet i städjebevis, orlovssedel och avskedsbevis ävensom den rätt, som tillkommer tjänare, därest dylika bevis förvägras honom eller om han är missnöjd med innehållet i orlovssedel eller avskedsbetyg.

Såsom förut angivits, är det städjepennings mottagande, som allmänt betraktas såsom det för anställning enligt legostadgan avgörande momentet. Enligt vad av tablån å s. 26 framgår, förekommer städsel i stor utsträckning särskilt inom de egentliga jordbruksprovinserna. Även där man eljest icke synes följa legostadgans bestämmelser om anställning, har man hållit fast vid städjepenningen. Belysande för stadgans psykologiska betydelse och faktiska inflytande i detta avseende är, att städjepenning uppgives stundom förekomma vid avtal av sådan längd (t. ex. halvår, månad) eller med sådan förläggning (t. ex. från 1 oktober), att de i verkligheten ej falla under stadgan. Till städselinstitutets bibehållande torde i någon mån ha bidragit, att Sveriges offentliga arbetsförmedling tillhandahåller vissa standardformulär för städjebevis, låt vara att vid dessas användning i praktiken punkten om städja i många fall plägar överstrykas, varigenom handlingen i fråga anses bliva omvandlad till ett personligt kontrakt utan samband med legostadgan. På sina håll hava de i legostadgan föreskrivna formerna jämkats och avpassats efter ändrade förhållanden. Städjan har sålunda blivit ett löneförskott, som sedermera avräknats å årslönen, men som ändock haft städjepennings funktion, nämligen att utgöra bevis för tjänsteförhållandets inträde.

I gällande kollektivavtal (riksavtal rörande allmänna bestämmelser) vid jordbruket, slutet för tiden 24 oktober 1925—24 oktober 1928 mellan svenska lantarbetsgivarnes centralförening, å ena sidan, samt svenska lantarbetareförbundet, resp. Upplands lantarbetareförbund, å andra sidan, stadgas:

»Om anställning äga arbetsgivare och arbetare att fritt överenskomma. Träffas dylik överenskommelse — personligt avtal — skall densamma, om endera parten så önskar, avfattas skriftligen med användande av formulär, fastställt av de avtalslutande organisationerna gemensamt.»

Berörda formulär ansluter sig till kollektivavtalets föreskrifter och upptar icke bestämmelse om städjepenning.

När inom jordbruket viss uppsägningstid infördes (enligt 1833 års stadga i regel 26 juli—24 augusti), nödvändiggjorde detta särskiljande mellan orlovssedel och avskedsbetyg, det senare avseende betyg om förhållandet i tjänsten från den tid orlovssedeln utgavs och till flyttningsdagen. Orlovssedeln användes, som förut framhållits, alljämt i stor omfattning, ehuru stundom med ändrad beteckning, arbetsbetyg e. d. I nyss nämnda formulär till personligt avtal är intagen en punkt om avlämnande av »arbetsbetyg från föregående anställning».

Översikt över den månatliga fördelningen av genom Sveriges offentliga arbetsför-

Arbetsgrupper och landsdelar ¹	Antal till-satta platser år 1923	Därav platser, i %, till-							
		jan.	febr.	mars	april	maj	juni	juli	aug.
<i>A. Manliga arbetare.</i>									
1 a. Tjänare på stat	6 019	1·3	3·3	7·3	9·0	2·0	1·3	1·3	20·7
2 därav Östra Sverige	3 685	1·1	2·1	7·0	9·6	2·0	0·7	1·1	17·8
3 Småland och öarna	281	0·7	3·2	5·0	5·0	0·7	9·6	2·5	33·1
4 Södra Sverige	509	1·6	2·9	7·1	5·3	1·0	0·8	2·4	23·2
5 Västra Sverige	1 512	2·0	6·3	8·5	9·2	2·6	1·2	1·1	24·8
6 Norra Sverige	32	3·1	—	9·4	15·6	6·3	3·1	—	12·5
7 b. Tjänare i husbondes kost	17 793	3·5	4·6	8·1	12·0	6·8	6·0	7·4	7·7
8 därav Östra Sverige	8 236	3·1	3·9	6·8	12·3	7·0	6·2	7·3	7·2
9 Småland och öarna	851	5·8	5·6	9·4	11·6	7·3	4·4	4·9	7·9
10 Södra Sverige	4 043	3·8	4·7	10·0	10·5	5·0	5·4	7·2	9·0
11 Västra Sverige	4 291	3·6	5·8	8·9	12·8	7·5	6·2	7·4	7·5
12 Norra Sverige	372	2·4	3·2	5·6	12·9	11·6	9·7	15·1	8·3
13 c. Tillfälliga jordbruksarbetare	15 244	1·4	1·2	2·0	5·4	10·3	6·7	7·6	8·6
14 därav Östra Sverige	6 310	1·4	1·6	2·4	7·1	7·0	8·0	10·4	10·8
15 Småland och öarna	512	2·0	2·0	1·6	9·4	23·4	1·4	4·7	2·7
16 Södra Sverige	6 948	1·0	0·8	1·6	3·2	12·2	6·2	4·1	6·0
17 Västra Sverige	1 165	3·2	1·6	2·4	8·3	9·5	4·5	10·1	13·5
18 Norra Sverige	309	1·3	0·6	1·3	2·6	15·2	7·5	24·6	12·6
<i>B. Kvinnliga arbetare.</i>									
19 a. Tjänare på stat	411	2·4	2·0	6·1	7·5	6·1	3·7	4·4	15·8
20 b. Tjänare i husbondes kost	5 697	5·9	6·5	8·4	10·0	6·0	4·0	4·0	6·5
21 c. Tillfälliga jordbruksarbetare	902	—	0·2	3·3	14·1	32·6	13·0	5·4	4·3

Tjänsteår och flyttningstider. Flyttningdag är enligt legostadgan den 24 oktober, med undantag för Stockholms stad, där tvēne flyttningdagar årligen förekomma, nämligen den 24 april och den 24 oktober. Enligt praxis tillämpas emellertid stadgan även annorstädes än i Stockholm å årsavtal från den 24 april, varemot avtal utlöpande å annan än de nu nämnda tiderna icke anses falla under stadgan.

Under äldre tider tävlade halvårstjänsten i betydelse med årstjänsten, och obligatorisk blev denna sistnämnda först i 1723 års stadga. Av ännu senare ursprung är den nuvarande flyttningdagen, som först 1819 ersatte den gamla Mickelsmässan (29 sept.). Såsom motiv för denna ändring anfördes dels önskvärdheten att skilja tjänstehjonsflyttningen från laga fardag i stad (1 okt.), dels vissa jordbrukstekniska skäl, förnämligast sammanhängande med den då under utveckling varande rotfruktsodlingen.

Legostadgans nuvarande bestämmelser om vissa flyttningdagar hava i hög grad ingått i det allmänna medvetandet. Det framgår av enquêtesvaren, att den sålunda stadgade tjänsteterminen iakttages så gott som över hela landet. Den har också upptagits i jordbrukets kollektivavtal. Riksavtalet liksom samtliga provinsavtal löpa per den 24 oktober. Det förefaller dock som om i trakter, där de på legostadgan grundade traditionella anställningsformerna hålla på att försvinna, jämväl det gamla tjänsteåret ej längre respekteras. Åtskilliga svar från Dalarna och Norrland giva sålunda vid

¹ Härvid sammanföras Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Södermanlands och Östergötlands län till *Östra Sverige*, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län till *Småland och öarna*, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län till *Södra Sverige*, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Örebro län till *Västra Sverige* samt Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län till *Norra Sverige*.

medling tillsatta jordbruksarbetarplatser under tiden januari 1923—oktober 1924.

satta under				Antal till- satta platser jan.-okt. 1924	Därav platser, i %, tillsatta under										
sept.	okt.	nov.	dec.		jan.	febr.	mars	april	maj	juni	juli	aug.	sept.	okt.	
31.1	19.0	2.9	0.8	7 050	1.0	3.8	10.4	11.5	3.0	0.8	0.9	22.7	28.4	17.5	1
34.7	20.7	2.5	0.7	4 515	1.0	2.9	10.5	12.2	2.8	0.8	0.7	19.9	30.0	19.2	2
28.4	9.3	1.8	0.7	276	0.4	4.0	9.8	6.1	1.8	1.1	1.8	36.6	27.5	10.9	3
26.1	25.3	3.3	1.0	564	1.8	2.8	8.9	10.3	2.1	0.9	2.5	16.1	32.4	22.2	4
24.5	14.9	3.7	1.2	1 662	1.0	6.4	10.8	10.5	3.9	0.8	0.7	30.7	22.9	12.3	5
28.1	12.5	9.4	—	33	—	3.0	12.1	24.2	12.1	—	3.1	6.1	21.2	18.2	6
9.9	20.9	9.4	3.7	17 259	4.8	5.4	9.3	13.7	10.4	7.1	9.1	8.0	10.6	21.6	7
9.9	24.9	8.6	2.8	8 463	4.1	4.8	8.2	12.9	10.9	7.3	9.2	6.6	11.2	24.8	8
12.5	16.6	9.5	4.5	715	5.5	7.5	12.9	17.8	8.9	4.6	8.9	4.8	10.9	18.2	9
8.9	18.9	11.9	4.7	3 543	5.2	6.4	10.4	15.0	8.2	6.0	8.9	9.7	8.5	21.7	10
10.3	16.9	8.7	4.4	4 169	5.4	5.3	10.6	13.9	11.3	7.7	8.2	9.7	11.3	16.6	11
10.2	11.0	6.2	3.8	369	6.5	3.5	4.6	10.0	13.0	13.3	17.1	11.7	10.3	10.0	12
16.9	26.5	9.9	3.7	12 495	1.9	2.5	3.0	4.7	14.6	14.1	12.7	8.4	16.7	21.4	13
16.3	25.5	6.8	2.7	5 429	2.4	3.8	5.1	5.4	14.4	12.4	16.8	8.7	14.5	16.5	14
9.7	27.5	12.7	2.9	389	2.1	0.5	1.3	2.6	25.5	24.4	8.2	3.8	12.1	19.5	15
18.2	28.9	12.7	5.1	5 346	1.6	1.2	0.9	3.8	14.2	15.9	7.4	7.7	20.6	26.7	16
15.6	19.7	9.4	2.2	1 051	0.8	3.5	2.9	6.3	14.3	11.5	14.9	10.4	11.4	24.0	17
13.6	14.9	5.5	0.3	280	1.1	1.4	2.5	3.2	13.6	11.4	32.9	13.9	10.7	9.3	18
23.6	18.0	6.8	3.6	422	4.8	6.9	9.7	9.7	4.7	2.4	3.3	12.3	24.2	22.0	19
11.8	20.6	10.9	5.4	5 276	6.6	7.8	10.4	11.9	7.0	4.7	4.7	9.3	13.2	24.4	20
6.5	17.0	3.0	0.6	799	0.2	0.5	1.4	5.0	32.9	23.3	8.3	4.0	8.6	15.8	21

handen, att flyttning äger och kan äga rum när som helst. I dessa trakter påträffar man också kollektivavtal, avseende enstaka gårdar, med utlöpningstid den 1 februari, 1 april eller 1 maj. Enligt ifrågavarande avtal förekommer icke årslön med stat, utan endast löneformen timpenning, stundom kombinerad med förmån av fri bostad och bränsle, ev. potatisland. Ett åtminstone från historisk synpunkt intressant undantag från regeln, att årstjänst börjar den 24 oktober (1 november), finner man i Norrland, där uti icke så få socknar, särskilt i Västerbottens och Norrbottens län, den före 1819 lagstadgade flyttningen vid Mickelsmässan synes alltjämt bibehålla sig, i det tjänstebyten allmänt äga rum i slutet av september eller början av oktober.

Såsom förut antytts, kan årstjänst enligt legostadgan börjas jämväl den 24 april, vilket också uppgives förekomma. Detta datum har emellertid större betydelse såsom den vanliga begynnelseperioden för halvårstjänst, som alltså slutar den 24 oktober. Stundom taga dock »sommardrängarna» plats från den 1 maj eller den 14 mars, då arrenden och fastigheter tillträdas. I de trakter av Norrland, där Mikaeliflyttningen tillämpas, infaller sommartjänsten enligt uppgifter från olika orter under tiden 13 maj—30 september. Jämväl särskild tjänst för vinterhalvåret omnämnes i enstaka fall.

För belysning av i vad mån de lagfasta flyttningsdagarna ännu hava betydelse för jordbruket, meddelas i ovanstående tabell, huru de vid de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna under tiden januari 1923—oktober 1924 tillsatta platserna för fasta och tillfälliga jordbruksarbetare procentuellt fördela sig på olika månader.

Man finner härav, att under tjänsteårets tre sista månader (augusti—oktober) tillsatts omkring $\frac{2}{3}$ av platserna för statare och cirka $\frac{2}{5}$ av dem för tjänare i husbondens kost, medan av de tillfälliga manliga jordbruksarbetarna över hälften faller

på denna tidsperiod (överbäggande folk för upptagning av betor och andra rotfrukter). Av daglönarna engageras dock $\frac{1}{4}$ av männen, men nära $\frac{3}{5}$ av kvinnorna under månaderna april—juni, d. v. s. vid tiden för den egentliga jordbrukssäsongens början. Tabellens detaljsiffror giva ytterligare upplysningar rörande betydelsen för olika landsdelar och arbetargrupper av nu antydda växelverkan mellan hävdvunna flyttningstider och årstidernas faktiska arbetsbehov. Karakteristiskt är, att för de ogifta drängarna (tjänare i husbondens kost) de relativt flesta platserna förmedlas i oktober, under det att de vanligtvis gifta statarna i större utsträckning söka försäkra sig om plats för det nya tjänsteåret redan under augusti och september månader, således ungefärligen den i legostadgan förutsatta tidsperioden för tjänsteombyten och nyanställningar. Enligt några uppgiftslämnare visa många arbetare och särskilt de ogifta numera benägenhet att uppskjuta anskaffande av ny plats ända till »friveckan» ($\frac{24}{10}$ — $\frac{31}{10}$) för att tillgodogöra sig till äventyrs förbättrade konjunkturen på arbetsmarknaden.

Mot bakgrunden av dessa uppgifter rörande de faktiska tidpunkterna för lantarbetarnas platsbyten förtjänar anföras vissa vid utredningen framkomna önskemål rörande förändringar i fråga om flyttningstiden. Det må först erinras om att den nuvarande flyttningstiden på sin tid tillkommit ur en kompromiss, varvid särskilda orters och arbetargrupperns önskemål fått vika för fördelen att hava en gemensam flyttningdag för hela landet.

De föreliggande svaren giva vid handen, att den 24 oktober av jordbrukaren i allmänhet anses vara lämplig flyttningdag vid årstjänst och därför bör bibehållas. Fullt enig härom är man dock icke. Särskilt i Skåne anses den legala flyttningdagen vara mindre lämplig i betdistrikten, där tjänsteflyttningen kan inträffa mitt under betupptagningen. Åtskilliga önskemål om ändrad flyttningdag hava också framkommit från södra Sverige. Man har föreslagit den 24 november, 1 december, 1 januari, 1 och 15 februari, 14 mars m. m. En skånsk meddelare finner det dock ogörligt för arbetaren att flytta mitt under vintern och föreslår därför, att frivecka och flyttningdag förläggas till veckan efter midsommar. Denna åsikt delas av Östergötlands läns arbetsförmedlingsanstalt, som på grund av »de hälsovådliga och i flera avseenden upprörande höstflyttningarna» anser det önskvärt, att allmänna flyttningdagen fastställes till den 25 juni med inställelse den 2 juli.

Vad beträffar lantarbetarnas ståndpunkt till frågan om flyttningdagens förläggning, så råder bland dem en rätt enstämmig mening om, att tjänstebytet bör äga rum på våren. Svenska lantarbetareförbundet anför som skäl härför, utom den från arbetarsynpunkt lämpligare årstiden, även den omständigheten, att om en arbetare vill bliva fri från anställning vid jordbruket, vare sig för att taga plats inom andra näringsgrenar eller för att övertaga eget jordbruk, så är för honom hösten en särdeles olämplig tidpunkt för upplösande av det tidigare tjänsteförhållandet.

Uppsägning. Under äldre tider understeg legostämman (tjänsteåret) det vanliga året med en vecka, vilken ursprungligen representerade den s. k. städjestämman, den tidrymd varunder nya tjänsteavtal kunde ingås. Efter hand befanns emellertid denna »frivecka» för kort för sitt ursprungliga ändamål. Den kvarstod som ett slags semester, medan »städjestämman» förlängdes och flyttades in i »legostämman», vilket nödvändiggjorde viss uppsägningstid. Enligt 1833 års legostadga skall uppsägning av tjänsteavtal äga rum under tiden från och med den 26 juli till och med den 24 augusti och i Stockholms stad, för flyttning i april månad, från och med den 24 januari till och med den 22 februari. Sker ej uppsägning i laga tid, fortfar avtalet mot lika städja och lön till nästa flyttningdag.

Berörda bestämmelse åsyftar givetvis att bereda jordbrukarna möjlighet att i god tid tillförsäkra sig nödig arbetskraft för det kommande året samt att lämna uppsagd arbetare erforderlig tid att se sig om efter lämplig ny plats. Att man alltjämt i betydande utsträckning iakttagit den i legostadgan föreskrivna uppsägningstiden framgår av förut meddelade tabell över de offentliga arbetsförmedlingsanstaltarnas med-

verkan vid tillsättande av platser inom jordbruket. Särskilt synes detta vara fallet beträffande de statavlönade arbetarna. Behovet av en relativt lång uppsägningstid vid jordbruket bestyrkes även därav, att legostadgans bestämmelser i förevarande avseende, ehuru i förändrad form, gå igen i kollektivavtalen. Enligt riksavtalet skall vid träffande av personligt avtal bl. a. iakttagas:

»att i avtalet, vare sig detta avser anställning tills vidare eller på viss tid, skall, om endera parten så påfordrar, inrymmas bestämmelse om viss ömsesidig uppsägningstid, högst tre månader;

att avtalet icke får innehålla bestämmelse om lönevillkor för tid utöver gällande lokalavtals giltighetstid och att uppgörelse om lönevillkor därför automatiskt skall upphöra vid lokalavtalets utlöpningsstid, samt

att vid hel- och halvårsanställning, där viss uppsägningstid icke är avtalad, besked om anställningens fortsättande likväl må kunna påkallas senast två månader före dess utlöpningsstid.»

Bestämmelsens mellersta led är en naturlig konsekvens av den kollektiva avtalsprincipen. De avtalslutande organisationernas medlemmar äro förpliktade att följa den kollektiva löneuppgörelsen och kunna sålunda icke i detta avseende binda sig för tid utöver dennas giltighetstid. För arbetarparten torde stadgandet särskilt anses värdefullt såsom innebärande hinder för avtals träffande i enlighet med legostadgan, innan nytt kollektivt löneavtal kommit till stånd. Emellertid har det vid upprepade tillfällen visat sig, att överenskommelse om nytt kollektivavtal kunnat ske först inemot den 24 oktober eller t. o. m. efter denna tidpunkt. För att parterna vid sådant förhållande icke skola behöva långt fram på hösten vara i ovisshet beträffande den fortsatta anställningen har man i paragrafens sista del förklarat, att vid hel- och halvårsanställning besked om anställningens fortsättande under alla omständigheter kan påkallas senast två månader före dess utlöpningsstid. Genom dylika (preliminära) avtal om anställning har tillgodosetts det för såväl arbetsgivare som arbetare inom jordbruksnäringen uppenbarligen viktiga behovet att i god tid på eftersommaren vinna klarhet beträffande tjänsteförhållandet under det följande avtalsåret.

Arbetsgivares vårdnadsplikt. »Sjuknar tjänstehjon, bör husbonde låta det sköta och vårda; have dock rätt, om han vill, att å lönen avräkna, vad han till läkare eller läkemedel utgivit.» Denna bestämmelse om arbetsgivares vårdnadsplikt vid sjukdom torde ur flera synpunkter få anses vara en av legostadgans viktigaste.

För arbetsgivaren kan den medföra avsevärda kostnader. I enquêtesvar har framhållits, att den stundom kan bliva alltför betungande, i det att arbetsgivaren kan vara nödsakad att bereda arbetare vård nästan ett helt år utan att få någon nytta av honom. Den lagstade arbetaren är genom bestämmelsen garanterad nödtorvtigt underhåll av arbetsgivaren vid sjukdom, en förmån, som industriens arbetare i regel icke åtnjuta.

Legostadgan är i nu berörda avseende av stor betydelse ej minst för det allmänna (kommuner och landsting). Enligt 1 § i lag om fattigvården skall den, som i följd av ålderdom, sjukdom, lyte eller eljest bristande kropps- eller själskrafter är oförmögen att genom arbete försörja sig och som befinnes sakna medel till sitt livsuppehälle, erhålla vård på sätt i lagen sägs, där hans behov icke annorledes avhjälpes. I lagens 4 § stadgas vidare: »Där på grund av särskilda författningar (legostadgan, olycksfallsförsäkringslagen) husbonde eller annan arbetsgivare har att lämna underhåll och vård åt tjänare eller arbetare, åligger det honom att gentemot det allmänna ansvara för att detta fullgöres, så att tjänare och arbetare ej falla fattigvården till last.» Det vill synas, att kommunernas och landstingens redan nu betydande vårdnadsplikt gentemot medellösa sjuka kunde i väsentlig mån utökas, om legostadgans åläggande för arbetsgivarna i detta hänseende bortföll. I sina svar å socialstyrelsens frågor hava åtskilliga uppgiftslämnare också betonat, att tack vare legostadgan fattigvården i kommunerna ej behöver ingripa så ofta som annars bleve nödigt. Jämväl där stadgan (eller kollektivavtal) ej tillämpas, synas arbetsgivarna taga vård om sjuk arbetare, åt-

minstone för kortare tid, »icke av plikt utan av humanitetsskäl», såsom ett ortsombud för ett hushållningssällskap skriver. Å andra sidan omtalas, att somliga husbönder undandraga sig vårdnadsplikten, så att fattigvården får ingripa omedelbart efter sjukdomsfall.

I kollektivavtalen hava arbetsgivarens skyldigheter vid sjukdom preciserats på sådant sätt, att varje arbetare med minst en månads anställning erhåller fri läkarvård. För årsanställd arbetare, i vilkens löneförmåner ingår bostad, tillkommer under anställningstiden dels för arbetarens egen del av läkare föreskriven sjukhusvård, kostnadsfri intill en tid av 3 månader, dels för hustru (hushållerska) och hemmavarande minderåriga barn, som icke hava annan arbetsanställning, fri läkarvård.

Efter vad upplysts tillämpas berörda avtalsbestämmelse på så sätt, att arbetare erhåller fulla avlöningsförmåner under sjukdomstiden. Arbetare inom kollektivavtalens rayon åtnjuta sålunda bättre förmåner vid sjukdom än vad som enligt legostadgan garanteras de lagstadda; beträffande de sistnämnda har nämligen arbetsgivaren rätt att av lönen göra sig betäckt för vad han utgivit för sjukvård.

Legostadgans äläggande för husbonde att draga försorg om trotjänares ålderdom hade säkerligen fordom större betydelse än nu, då tjänarna numera icke ofta torde stanna på samma plats »sedan sitt trettionde år intill dess att på grund av hans ålder ingen vidare kan vara belåten med hans tjänst». Å åtskilliga herrgårdar drages det dock, som enquëten utvisar, alltjämt försorg om ålderstigna tjänare, åtminstone på så sätt, att tjänaren erhåller s. k. gratial, bestående av bostad, bränsle och vissa andra naturaförmåner. Kontanta inkomster ernås i någon mån genom deltagande i lättare göromål, för så vitt krafterna det medgiva. Visserligen torde detta underhåll — såsom svenska lantarbetareförbundet framhåller i sitt yttrande — ofta bereda den ålderstigne arbetaren endast en mycket knapp utkomst och i åtskilliga fall medföra ett partiellt övervältrande av underhållsplikten på barn och andra anförvanter. Men det torde ligga en viss psykologisk sanning i vad en rättshjälpsanstalt i frågan anför, nämligen att en åldring hellre tager emot pension från sin gamle husbonde än understöd från fattigvården. Ehuru gällande lag om fattigvården (§ 4) inskräper husbondens skyldigheter enligt legostadgan att lämna vård och underhåll, är det dock ett känt förhållande, att orkeslösa lantarbetare i betydande utsträckning måste omhändertagas av fattigvården. På grund av den humanisering denna undergått genom den senaste tidens lagstiftning och lagtillämpning, ter sig måhända denna form av försörjning numera icke så skrämmande som tillförne. Ett hushållningssällskap framhåller också, att betydelsen av arbetsgivarens vårdnadsplikt gentemot orkeslösa tjänare minskats, sedan ålderdomshemmen förbättrats.

I här berörda avseende torde även lagen om allmän pensionsförsäkring den 30 juni 1913 få anses ha trätt i stället i viss utsträckning. Vid bestämmande av tilläggs-pension läser dock enligt praxis hänsyn tagas till, om åldrig tjänare av husbonde beredes hjälp i en eller annan form.

Innehållande av lön till tjänstetidens slut m. m. Enligt legostadgan är tjänare pliktig att tjäna ut hela tjänstetiden samt därunder utföra vad skäligt arbete husbonden honom föresätter, utan rätt att till någon del utfå lönen förr än vid tjänstetidens slut och sedan han gjort reda för sig. Brister något av vad tjänare under sin tjänstetid haft om händer eller har tjänare av vårdslöshet förfarit något av husbondens egendom, har husbonde rätt att kvarhålla tjänarens tillhörighet, till dess husbonden blivit förnöjd. Har husbonde på egen kostnad låtit tjänstehjon lära hantverk, skriv- eller räknekonst e. d., må ej tjänare skiljas vid husbonde, förr än denne skäligen förnöjts, där han så fordrar. Försummar tjänare utan laga förfall att inställa sig i tjänsten eller avviker han ur densamma före tjänstetidens utgång eller innan han gjort reda för sig, är han pliktig att ersätta därav föranledd skada. Om husbonde sätter annan i sitt ställe, tillkommer denne från tjänarens sida samma hörsamhet, som husbonden själv äger fordra. I händelse husbonde dör, är tjänare, om arvingarna det fordra, pliktig att tjäna ut den bestämda tjänstetiden, men äger rätt, därest han avskodas, till åtnjutande av lön

och kostpenningar till nästa flyttningsdag, för så vitt han ej förskaffat sig annan tjänst dessförinnan eller honom anvisats sådan tjänst, varmed han finner sig belåten. Avstår husbonde fast egendom till borgenärens förnöjande eller skiljes han eljest från sådan egendom och därför ej vidare behöver tjänare, är denne, i händelse den nye ägaren vill behålla honom i tjänsten, pliktig att kvarstanna däri på villkor, som överenskommits med den förre husbonden.

Här anförda bestämmelse om husbondes rätt att till tjänsteårets slut innehålla hela den kontanta lönen betecknas av uppgiftslämnare ur skilda läger som otidsenlig. I all sin stränghet kan väl bestämmelsen numera ej tillämpas. Svenska lantarbetareförbundet gör gällande, att den kan giva anledning till trakasserier. En rättshjälpsanstalt framhåller, att bestämmelsen ger upphov till tvister mellan parterna om huru stor del av lönen som utbetalts. Det sistnämnda synes ådagalägga behovet av närmare föreskrifter om i vilken ordning lön skall utbetalas, något som även framgår av att man i kollektivavtalen infört detaljerade regler härom. I gällande riksavtal föreskrives, att lönen för årsanställd arbetare skall betalas månadsvis med lika belopp, dock så att 45 % av hela årslönen utfalla under de sex vintermånaderna och 55 % under de sex sommarmånaderna. (Enligt det i Uppland gällande avtalet äger dock kreatursskötare att per månad utfå ett belopp, motsvarande $\frac{1}{12}$ av den kontanta årslönen.) Genom dessa regler komma lönebeloppen att i viss mån lämpas efter den med årstiderna växlande arbetstiden och arbetsbehovet vid jordbruket. Arbetsgivaren beredes därjämte en viss ekonomisk garanti gentemot den särskilt i fråga om yngre ogifta arbetare ofta beklagade tendensen att, då sommaren kommer med stegrad efterfrågan på arbetskraft, lämna tjänsten för att komma i åtnjutande av högre lön på annat håll. De i staten ingående livsförnödenheterna skola utlämnas månads- eller kvartalsvis i förskott. Den genom kollektivavtalen ordnade formen för löneutbetalningen torde numera tillämpas i mycket vida kretsar. Ovanligt är emellertid ej, att kontantlönen utbetalas med lika belopp alla månader, stundom dock med innehållande av ett visst mindre belopp till tjänsteårets slut (s. k. decomptesystem). Vid enstaka gårdar uppgives man med arbetarna föra kontrabok, i vilken ock vissa uppgifter införas, som sedermera skola ligga till grund för de olika »betygen» (orlovssedel, avskedsbetyg).

Vräkning ur tjänsten. Genom 1919 års lagändring upphävdes legostadgans bestämmelser om att tjänstehjon på grund av försumlighet eller vid avvikande ur tjänsten kunde genom polismyndighets försorg entledigas från tjänsten eller hämtas och däri inställas. Däremot kvarstå stadganden om vräkning under vissa förhållanden ur tjänsten. Om tjänare är försumlig, gensträvig eller i sin levnad oordentlig utan att låta sig med godo rättas eller ock otrogen eller till åtagen tjänst oskicklig, äger husbonde skilja sådan tjänare ifrån sig. Kan ej överenskommelse träffas, må husbonde i tvenne gode mäns närvaro tillsäga tjänaren att träda ur tjänsten. Vägrar tjänaren att efterkomma dylik tillsägelse eller vill ej husbonde tillkalla gode män, har husbonde att anmäla förhållandet hos vederbörande polismyndighet, som äger att vråka tjänaren ur tjänsten, denne dock obetaget att sedan föra talan om sin rätt vid domstol. Vråker husbonde tjänare ur tjänst annorlunda än sålunda sagts eller finnes tjänare vara från tjänsten skild utan laga skäl, är husbonde pliktig att till tjänaren utgiva vad denne i lön eller andra förmåner äger att fordra för legotiden så ock nödigt underhåll för samma tid eller, där tjänaren därunder antager annan tjänst, för den del av samma tid, varunder tjänaren saknat sådan tjänst.

Enquêtesvaren från lantarbetarfackföreningarna uppehålla sig mycket vid vräkningsbestämmelserna och anför, att de på sina håll kommit till användning i konflikttider, såsom under lantarbetarstrejken hösten 1924. Det uppgives, att särskilt i Skåne och Östergötland lagstadda lantarbetare, som varit indragna i berörda strejk, blivit avhysta under åberopande av legostadgan. Svenska lantarbetsgivarnes centralförening framhåller emellertid, att legostadgans anvisningar om vräkning numera ej hava någon

praktisk betydelse, enär avhysning kan ske beträffande vare sig lagstadda eller icke lagstadda arbetare jämlikt andra lagrum (utsökningslagen §§ 191 och 192).

Sistnämnda uppfattning bestyrkes av en av socialstyrelsen verkställd undersökning angående vräkningar under åren 1923 och 1924. Förevarande undersökning avser bl. a. vräkningar på grund av arbets- eller tjänsteavtals upphörande. Antalet på sådan grund gjorda ansökningar om vräkning jämlikt utsökningslagen uppgick åren 1923 och 1924 på landsbygden till 170 och 377, antalet beviljade vräkningar till 136 och 231 samt antalet verkställda vräkningar till 33 och 60. (Motvarande antal voro i stadssamhällen 20 och 36, 18 och 15 samt 2 och 11.) Uppgifter hava vidare inhämtats från länsstyrelserna om antalet fall av vräkning, verkställd enligt 5 § i legostadgan. Berörda uppgifter utvisa, att antalet dylika fall varit i hela riket blott 2 år 1923 och 6 år 1924, samtliga å landsbygden. De enligt legostadgan verkställda vräkningarna utgjorde sålunda endast 1·5 och 2·6 % av de enligt utsökningslagen beviljade samt 5·3 och 9·1 % av samtliga å landsbygden verkställda vräkningar (på grund av arbets- eller tjänsteavtals upphörande) under dessa år, vilket torde få anses utvisa, att legostadgan numera saknar betydelse i detta avseende. — Vad särskilt angår vräkningsinstitutets användning vid arbetskonflikter inom jordbruket, må anföras följande resultat av ifrågakvarande undersökning. Antalet vräkningsansökningar på grund av arbets- eller tjänsteavtals upphörande utgjorde i Malmöhus län år 1924 tillhoppa 244, varav 237 under tiden oktober—december (konflikt utbröt den 24 oktober). Av dessa 237 fall beviljades 143 och verkställdes genom myndighets försorg 48. Samtliga nu nämnda fall utgjorde tillämpning av utsökningslagen. Legostadgans bestämmelser om vräkning tillämpades under år 1924 i Malmöhus län endast i 3 fall. Någon uppgift om att dessa fall stodo i samband med arbetskonflikt föreligger icke.

Legostadgans övriga bestämmelser. Det åligger enligt legostadgan tjänare att i saknad av annan överenskommelse inställa sig i tjänst å landet sist å 7:e dagen (efter den s. k. »friveckan»), i stad sist å 4:e dagen efter flyttningsdag. Husbonde har skyldighet att ombesörja och bekosta tjänarens flyttning. Likaså skall husbonde ansvara för tjänarens personella kronoutsyldes, dock med rätt till avdrag därför å lönen, i den mån ej annat överenskommits. Husbonde åligger vidare att förse tjänare med försvarligt underhåll och tjänligt husrum.

Föreskrifterna i legostadgan om flyttning återfinnas i förändrad och mera utförlig form i kollektivavtalen. Det heter däri, att årsanställd arbetare skall vid inflyttning erhålla fria resor för sig och sin familj jämte fri transport av sina tillhörigheter. Vid senaste avtalsuppgörelsen (1925) tillades, att där arbetsgivarens kontanta utlägg för sådan flyttning beräknas överstiga 75 kronor — däri ej inräknat kostnaderna för flyttningen med användande av arbetsgivarens egna fordon — må, innan flyttningen verkställs, överenskommelse träffas mellan vederbörande arbetsgivare och arbetare, huruvida och i vad mån arbetaren skall bidra till täckande av den del av flyttningskostnaderna, som överstiger 75 kronor. Arbetare med årslön äger att utan avdrag å lön och fridagar åtnjuta ledighet under två dagar, en för in- och en för uppackning förutom den för själva flyttningen nödvändiga tiden.

Legostadgans »frivecka» går i moderniserad form, s. k. fridagar, igen i kollektivavtalen. Varje årsanställd arbetare (med årslön, ävensom kreatursskötare med månadslön) äger rätt att — förutom 1 maj, vissa helgdagsaftnar efter kl. 12 på dagen samt för deltagande i allmänna val — utan lönavdrag erhålla ledighet från arbetet under sammanlagt sju helgfria dagar per år. Dessa skola efter överenskommelse mellan arbetsgivaren och arbetaren fördelas på minst två perioder och få icke uttagas under pågående sådd eller skörd. Kreatursskötare erhåller dessutom var tredje sön- och helgdag fri. Timavlönad arbetare, som varit hos samma arbetsgivare anställd minst 6 månader, erhåller ledighet från arbetet utan avdrag å lönen under tre, om så önskas sammanhängande, helgfria dagar om året, vilka dock icke få uttagas under pågående

sådd eller skörd. Slutligen skall årsanställd arbetare, som av arbetsgivaren vägras förnyad anställning, för sökande av ny plats åtnjuta två extra fridagar utöver de eljest i avtalet bestämda.

Förutnämnda bestämmelse om husbondes åliggande att förse tjänare med försvarligt underhåll och tjänligt husrum motsvaras, vad beträffar det senare, av utförliga föreskrifter i kollektivavtalen om åt arbetare upplåtna bostäder (angående bostads golvyta, m. m., källare, matbod, vedbod, svin- och höns hus). Tjänare i husbondes kost är berättigad till egen säng med sängkläder i varmt och snyggt möblerat rum. Till stadgandet om »försvarligt underhåll» finner man en, om ock ej direkt motsvarighet i de synnerligen ingående kollektivavtalsbestämmelserna om naturaprestationernas beskaffenhet.

Betydelsen av ett eventuellt fullständigt upphävande av legostadgan.

Vad först angår det *husliga arbetet*, må erinras om de förändringar med avseende å detta arbetes natur, som de sista årtiondenas industriella utveckling medfört och som även synes haft betydelse för legostadgans tillämpning. Berörda utveckling har inneburit, att fyllandet av en mängd behov, vilka tidigare tillgodosågos genom arbeten inom den egna hushållningens ram (t. ex. spinning och vävning), numera övertagits av industrien. Härigenom har det husliga arbetet blivit ofantligt mycket mindre beroende av lejd arbetskraft än i äldre tider. Man torde här ha att söka den ekonomiska förklaringsgrunden till det av styrelsens utredning ådagalagda faktum, att legostadgan såsom anställningsform icke längre spelar någon nämnvärd roll för det husliga arbetet. Med bortseende från sådana enstaka fall, där tydligen tillfälliga eller personliga förhållanden inverkat, synes anställning enligt legostadgan numera knappast förekomma för egentliga hembiträden, utan vara inskränkt till s. k. kombinerade platser, d. v. s. mjölk- eller landsjungfrur och dylika tjänarinnor med även utearbete. Enligt samstämmiga vittnesbörd från uppgiftslämnare, däribland såväl husmoders- som hembiträdesföreningar, anses legostadgans betydelse för det husliga arbetet vara så gott som ingen, om man bortser från vissa gränsområden mellan detta arbete och jordbruksarbetet.

Anmärkas må emellertid, att ehuru legostadgans anställningsformer i regel icke iakttagas inom det husliga arbetet, vissa av dess bestämmelser måste anses vara av vikt även på detta område. Vad förut anförts om arbetsgivares värdnadsplikt vid sjukdom och på ålderdomen samt eventuella verkningar av ett upphävande av legostadgans föreskrifter härom torde äga tillämpning jämväl på det husliga arbetet. Med hänsyn till det personliga förhållande i tjänsten, som följer med kost- och logisystemet. lär det ej heller få anses vara utan betydelse att vissa allmänt reglerande bestämmelser av gammalt funnits att tillgå.

Beträffande legostadgans betydelse för det egentliga *jordbruksarbetet* må till en början anföras de synpunkter, som från olika håll framkommit i de till styrelsen avgivna enquêtesvaren.

Jordbrukarnas synpunkter sammanfattas i det utlåtande, som avgivits av svenska lantarbetsgivarnes centralförening. Det framhålles häri, hurusom föreningen alltsedan år 1919 inriktat sitt arbete på att genom kollektivavtal så tillrättalägga de allmänna anställnings- och arbetsförhållandena vid jordbruket, att anställning enligt legostadgan icke vore erforderlig. Enär emellertid denna stadga reglerat arbetsförhållandena under mycket lång tid, hade dess principer gått parterna så i blodet, att då en ny tid kom och krävde nya former för reglerandet av deras mellanhavanden, dessa nya former kommit att i stort sett bliva uttryck för åtskilliga av de ännu tillämpliga och för parternas inbördes ställning och jordbruksnäringens behov värdefulla av legostadgans allmänna rättsregler. »I kollektivavtalen», skriver föreningen, »gå sålunda igen årsanställningen, flyttningstiden (avtalstidens utlöpanne), arbetsgiva-

rens i motsats till vid industrien utsträckta mellankomst vid arbetares sjukdom, rätten för arbetaren att i god tid före arbetsavtalets utlöpande erhålla besked om anställningen skall fortsättas eller ej, betoningen av det personliga arbetsavtalets betydelse, bestämmelsen om arbetsgivarens och arbetarens ömsesidiga uppträdande mot varandra m. fl. av legostadgans synpunkter. Det är f. ö. naturligt, att så måste vara. De här uppräknade och kanske andra av legostadgans principer motsvara nämligen alltfört den allmänna åskådningen hos ifrågavarande parter vid jordbruket. Det är vid dessa förhållanden tydligt, att legostadgan fyllt ett påtagligt behov, ett behov som alltjämt kvarstår, då genom kollektivavtalen ännu blott en mindre del av de personliga arbetsavtalen vid jordbruket varit reglerad. Det moderna kollektivavtalet har nämligen ännu ej fått någon allmännare, åtminstone formell räckvidd vid jordbruket, enär de organisationer, som å omse sidor uppbära detsamma, endast omfatta en mindre del av jordbrukets arbetsgivare och arbetare. I verkligheten hava dock dessa avtal erhållit betydelse utöver gränserna för deras formella räckvidd, vilket beror därpå, att enskilda parter, fastän oorganiserade eller organiserade endast vad den ena sidan beträffar, lägga desamma till grund för de personliga uppgörelserna. Den numeriskt sett största delen av arbetsgivarna och arbetarna vid jordbruket torde emellertid ännu lägga legostadgan till grund för sina mellanhavanden. Denna stadga har därför otvivelaktigt sin stora betydelse. Dess upphävande, varom förslag flera gånger väckts inom riksdagen, skulle därför vid saknad av annan tillämplig lag med all säkerhet bliva till men för de närmast intresserade parterna och därmed även för jordbruket. Vid eventuellt förnekande härav räcker det ej att åberopa läget vid industrien, där ingen avtalslag funnits, men där man ändå rett sig; jordbrukets förhållanden äro nämligen dels artskilda från industriens, dels skulle ett upphävande utan vidare av jordbrukets avtalslag (legostadgan) lämna ett tomrum, för vilket vid industrien ingen motsvarighet är att åberopa. Olägenheterna av ett eventuellt slopande utan vidare av legostadgan framhäves ytterligare därav, att behov tydligen föreligger av en allmän avtalslagstiftning — sålunda gällande särskilt industrien; flera förslag och utredningar om sådan lagstiftning hava nämligen under senare årtiondet framkommit.»

»Legostadgans ännu fortlevande betydelse», skriver föreningen vidare, »dokumenteras slutligen av det förhållandet, att vid tjänsteöverenskommelser, som åberopa kollektivavtalen, man därutöver genom lämnandet och emottagandet av städjepenning ofta gör dessa överenskommelser avhängiga även av legostadgan. Detta förekommer i största utsträckning i landets sydligaste provinser samt ganska allmänt även i Mellansveriges egentliga jordbruksprovinser. Vid dessa förhållanden och då som sagt för den numerärt sett största delen arbetsgivare och arbetare vid jordbruket legostadgan ej allenast principiellt utan även formellt är normerande, torde ett upphävande av legostadgan förvisso ej vara att rekommendera. Om kollektivavtalen icke förty skulle anses som lämpliga ersättare för legostadgan, må i detta sammanhang erinras, att man knappast kan räkna med att kollektivavtal vid jordbruket alltid skola finnas. Även om kollektivavtalet möjligen kan komma att slå igenom vid jordbruket, så kunna nämligen lätt förhållanden uppstå, som för något år eller någon följd av år omöjliggöra överenskommelse om dylikt avtal. Tillslutningen till organisationerna både på arbetsgivar- och arbetarsidan är vidare ännu ej av den omfattning, att kollektivavtalen kunna anses säkrade.»

Sistnämnda påpekande synes förtjäna beaktande, ty medan kollektivavtal i viss utsträckning varit gällande inom jordbruket under tjänsteåren 1919/20, 1920/21, 1922/23 och 1923/24, var tidsperioden 1921/22 avtalslös och efter löneavtalens utgång den 24 oktober 1924 kunde nya överenskommelser vinnas först på nyåret 1925 eller, såsom beträffande Stockholms och Uppsala län, uppgörelse ske först i augusti 1925. Att denna kollektivavtalsrörelsens i viss mån dynamiska karaktär utövat en avsevärd inverkan på de faktiska anställningsförhållandena framgår även av enquéten. Sålunda synes hösten 1924 en viss återgång hava skett till legostadgans bestämmelser till följd av de till synes resultatlösa förhandlingarna om kollektivavtal. Såsom exem-

pel på denna utveckling kan sålunda nämnas, att under det att samtliga vid Stockholms läns arbetsförmedling under våren 1924 tillsatta platser för gifta stadsträngar (699 st.) förmedlades endast med hänvisning till då gällande kollektivavtal, utan iakttagande av legostadgans bestämmelser om städja o. s. v., ha cirka 25 % av de på hösten s. å. förmedlade platserna för samma yrkesgrupp, tillsammans 1 204 platser, besatts enligt legostadgan, alltså med givande och tagande av städjepenning.

De synpunkter, som göra sig gällande bland legostadgans avgjorda motståndare, komma särskilt fram i ett yttrande av svenska lantarbetareförbundet. Förbundet framhåller, att legostadgans bestämmelser i allmänhet tillämpas inom de områden av landet, där lantarbetarorganisationerna icke äga större inflytande, men besvarar, »med stöd av en lång och bitter erfarenhet», frågan om legostadgans upphävande med ett obetingat ja.

»Att legostadgan från lantarbetarhåll betraktats och alltjämt betraktas med allt annat än blida ögon», heter det i förbundets yttrande, »torde icke vara en nyhet för den, som något sysslat med hithörande frågor. Den bristande jämställigheten mellan de enligt stadgan avtalslutande parterna, husbonde och 'tjänstehjon', som stadgan tydligen ådagalägger, de i huvudsak till husbondens fördel i stadgan intagna föreskrifterna om förfaringssättet vid hävande av tjänsteavtalet under tjänstetiden samt i övrigt den såväl till form som innehåll föråldrade karaktär, legostadgan företer, har hos de under stadgan lydande lantarbetarna framskapat en stark och välmotiverad ovilja mot denna kvarleva av en gången tids rättsuppfattning om förhållandet emellan arbetsgivare och arbetare.»

»Måhända», skriver vidare förbundet, »har denna stadga en gång i tiden till sitt innehåll motsvarat den gällande rättsuppfattningen i fråga om nyssnämnda förhållande mellan husbonde och 'tjänstehjon'. Men om således år 1833 stadgan möjligen kunde äga berättigande, så äro dock förhållandena nu helt annorlunda. Under tiden sedan 1833 ha sålunda alla de kvarlevor av skråförordningar, som på sin tid omgärdade hantverksgesällens liv, helt upphört att gälla; fabriksarbetarnas och den inom handel och byggnadsverksamhet sysselsatte arbetarens självbestämmningsrätt, i vad det gäller att sluta avtal om försäljningen av sin arbetskraft, klavbindes icke längre av förordningar och bestämmelser; ja, till och med de i husligt arbete i våra städer anställda hava praktiskt taget helt befriat sig från legostadgans tvång. Endast lantarbetaren är ännu bunden av legostadgans föråldrade bestämmelser.»

Förbundet framhåller därefter, att industriarbetarna genom sin organisationsrörelse efter hand bragt sig upp till jämställd part med arbetsgivarna och fortsätter: »Även lantarbetarna hava under de sistförflutna decennierna sökt att i ekonomiskt avseende frigöra sig från det beroende, i vilket de alltjämt kvarstått i förhållande till sina arbetsgivare. Lantarbetarfackföreningarna hava uppstått såsom det naturliga kamporganet i denna lantarbetarnas befrielsekamp. I denna sin strid emot ett nesligt beroende ha arbetarna utom arbetsgivarna haft ännu en fiende — legostadgan! Inga bärande skäl kunna anföras, varför just lantarbetaren skulle undantagas från den frihet till självbestämmningsrätt, som övriga löntagare tillkämpat sig.»

»Synnerligen betecknande för legostadgan är», heter det i förbundets yttrande, »att enligt bestämmelserna i 5 § husbonde äger, utan att rättslig eller ens någon prövning av husbondens påstående behöver ifrågakomma, att från tjänsten skilja 'tjänstehjon', som enligt husbondens subjektiva uppfattning är 'försumligt, gensträvtigt eller i sin levnad oordentligt'. Någon motsvarande möjlighet att på samma enkla och i kostnadshänseende förmånliga sätt få under avtalad tjänstetid frånträda tjänsten äger tjänstehjonet icke. Vill nu ett på sådant sätt från tjänsten skilt 'tjänstehjon' besvärta sig över den mot honom vidtagna åtgärden, så hänvisas han att utföra sin talan inför domstol.» Förbundet framhåller därefter, vilka stora svårigheter detta måste medföra för den i ekonomiskt avseende föga solvente lantarbetaren. Förbundet omnämner vissa bestämmelser i legostadgan, av vilka enligt förbundets mening »med all önskvärd tydlighet framgår den nesligt ofria roll ett 'tjänstehjon' innehar. Under det att en husbonde fritt äger att avgöra, huruvida han med en ny gård jämväl vill övertaga

därstädes anställd personal, äger 'hjonet' alls ingen rätt att bestämma, om han vill tjäna under den nye husbonden eller ej. När gården säljes eller överlåtes, kan därvid 'tjänstehjonet' medfölja såsom varje annan lösegendom och i legostadgan förut-sättes alls icke, att denna art av 'lösegendom' äger människovärde och en egen vilja.»

»Denna legostadgans anda av medvetet eller omedvetet förakt för 'tjänstehjonet' och dess människovärde har också», säger förbundet, »satt de frukter, man kan vänta av en dylik sådd. Lantarbetarna hava sedan sekler tillbaka fått vänja sig vid att åsidosättas och lida, men detta lidande har icke begränsats endast till mannen, utan även hustrun och barnen hava härutav bekommit sin beskärda lott. Det band, som legostadgan ålägger den i de flesta fall avtalslutande parten, mannen, binder också hustrun. Statarhustrurna tvingas ofta att deltaga i mjölkningen, alldeles oavsett om deras fysik står ut därmed eller om hemmets skötsel enligt vanliga begrepp borde lägga oöverstigligen hinder i vägen härför.»

»Såsom vi förut tillåtit oss framhålla», skriver slutligen förbundet, »existerar nu-mera legoavtal allenast vid jordbruket, under det att övriga arbetares löne- och arbetsförhållanden regleras genom kollektivavtal eller andra friare avtalsformer. Inträffar nu inom övriga näringsgrenar en omfattande arbetslöshet, kan dock jordbruket icke under nuvarande förhållanden tillgodogöra sig denna lediga arbetskraft. Industriens arbetare äro vanda vid friare avtalsformer och varken kunna eller vilja binda sig med årskontrakt vid jordbruket och legostadgan, enär de därigenom bliva förhindrade att återgå till sina förutvarande, mera inkomstbringande sysselsättningar, när arbete därstädes åter gives. Intill dess att lantarbetarnas levnadsställning avsevärt förbättrats och legostadgan avskaffats, komma industriarbetarna att föredraga att vid arbetslöshet taga understöd av stat och kommun samt egna föreningskassor hellre än att klavbindas vid jordbruket genom legostadgan. Sett ur denna synpunkt förorsakar årsanställningen även samhället och arbetsgivarna förluster och skada.»

En förmedlande ställning mellan de båda skarpt motsatta ståndpunkter, vilka sålunda representeras av å ena sidan lantarbetarnas och å den andra lantarbetarnas organisationer, intaga åtskilliga av de svar på socialstyrelsens frågeformulär, som härröra från hushållningssällskap, arbetsförmedlings- och rättshjälpsanstalter samt kommunal-nämndsordförande. Dessa bekräfta i första rummet vad förut framhållits, nämligen att legostadgans bestämmelser numera knappast hava någon betydelse ur juridisk synpunkt. Dess tvångs- och straffparagrafer äro, i den mån de icke upphävts genom 1919 och 1920 års lagändringar, av den art, att de ersättas eller kunna ersättas genom andra lagrum (t. ex. vräkning ur tjänst). Vidare synes det av föreliggande uppgifter att döma tveklaktigt, huruvida det gamla, ospecificerade tjänsteavtal legostadgan förutsätter — vilket, som inledningsvis omnämnts, karakteriseras genom husbondens rätt att använda tjänstehjonet till varje skäligt arbete — numera någonstädes existerar. Icke blott inom kollektivavtalens giltighetsområden utan, såsom bl. a. socialstyrelsens lantarbetarstatistik utvisar, inom så gott som hela vårt jordbruk, har detta tjänsteavtal allt mer förvandlats till ett vanligt arbetsavtal, med bestämda åligganden för arbetaren, fastställd arbetstid o. s. v.

Vad som numera kvarstår av hela det komplex av bestämmelser och sedvänjor, som anknutits till legostadgan, är egentligen stadgans betydelse såsom stöd för vissa sociala traditioner inom det svenska jordbruket, i första hand att arbetsgivaren åtager sig att giva arbetaren lön och underhåll hela året igenom under förutsättning, att han ovillkorligen kan påräkna dennes arbetskraft vid vårbruk och skörd och andra för jordbruksnäringens lyckosamma bedrivande kritiska och avgörande tidpunkter. Vad man befarar är, att ett plötsligt upphävande utan vidare av legostadgan skall, särskilt med hänsyn till den relativt begränsade användning kollektivavtalen fått och på grund av det svenska jordbrukets sociala struktur sannolikt länge skola få, framkalla en åsiktsförändring bland jordbrukets arbetsgivare och arbetstagare, vilken kan befaras skola lända till skada. Man fruktar, att arbetsgivarna icke längre skola känna samma ansvar för sina arbetare som förut, utan, såsom i många andra länder plågar ske, i stor

utsträckning avskeda dem på hösten vid den döda säsongens inträde. Omvänt befaras lantarbetarna uteslutande komma att se på ögonblickets ekonomiska fördel, varigenom arbetsgivaren kan komma att stå strandsatt just i jordbruksdriftens mest krävande och känsliga moment.

»Ehuru föråldrad, innehåller legostadgan dock vissa bestämmelser och riktlinjer, som ännu hållas i ömsesidig helgd och verka stadgande på arbetsmarknaden», säger en uppgiftslämnare. En annan meddelare skriver, att »mottagen städja anses nog allttjämt mera bindande än av förtroendemän undertecknade avtal». Från ett hushållningssgille skrives, att »så länge legostadgan finnes kvar, så är principen om rättighet och skyldighet ännu levande hos båda parterna, och det finnes något att bygga omkring». Ett annat hushållningssgille framhåller en synpunkt rörande legostadgans förhållande till det mindre jordbruket, som kan förtjäna anföras, särskilt med hänsyn till denna driftsforms dominerande betydelse inom Sveriges jordbruk: »Ett upphävande av legostadgan skulle medföra en synnerligen stor osäkerhet, särskilt vid mindre jordbruk, där skriftliga avtal ej lätt kunna införas.»

Till ytterligare belysning av opinionen inom olika kretsar av den jordbruksidkande befolkningen må slutligen anföras några siffersammanställningar av svaren på de frågor angående legostadgans eventuella upphävande och konsekvenserna därav, vilka framställts i det till hushållningssällskap samt arbetsgivar- och arbetarorganisationer m. fl. utsända utförligare formuläret.

En frågepunkt avsåg, huruvida, närmast å de områden, där så redan skett, legostadgans bringande ur tillämpning medfört olägenheter för arbetsgivare eller arbetare. Svaren hava sammanställts här nedan:

	Olägenheter hava inträtt för					
	arbetsgivare			arbetare		
	ja	nej	obe- svarat	ja	nej	obe- svarat
Hushållningssällskap . . .	yttranden av sällskap eller för-					
	valtningsutskott 2 1 4 1 1 5					
Rättshjälpsanstalter	yttranden av majoriteten av					
	underavdelningar 3 4 7 2 3 9					
Rättshjälpsanstalter	—	—	4	3	—	1
Lantarbetsgivarföreningar {	centrala . . . . . 1 — — — — 1					
	lokala . . . . . 2 — 2 — 2 2					
Lantarbetarföreningar . . . {	centrala . . . . . — 2 — — 2 —					
	lokala . . . . . — 129 49 — 130 48					

Ett annat spørsmål gällde områden, där legostadgan allttjämt åtminstone formellt tillämpas, och avsåg att utröna, i vad mån ett upphävande av legostadgan kunde antagas komma att påverka anställningsförhållandenas stabilitet, flyttningsdagens förläggning samt andra sedvänjor och traditioner, vilka ytterst grundade sig på nämnda stadga och dess föregångare. Denna fråga ha emellertid uppgiftslämnarna tydligen allmänt ansett vansklig att besvara annat än med allmänna talesätt, vilka, i den mån de varit karakteristiska för olika meningsriktningar, återgivits i det föregående.

Mindre delade hava meningarna varit i frågan, huruvida det för det svenska jordbruket utmärkande fasta arbetsförhållandet (avtal för år eller annan längre tidsperiod) bör anses såsom värdefullt och därför bör bibehållas. Svaren hava sammanställts i efterföljande tablå:

		Fast arbetsförhållande anses lämpligt för					
		arbetsgivare		arbetare			
		nej	obesvarat	ja	nej	obesvarat	
Hushållningssällskap . . .	{ yttranden av sällskap eller förvaltningsutskott	7	—	—	7	—	—
	{ yttranden av majoriteten av underavdelningar	14	—	—	1	1	12
Rättshjälpsanstalter		4	—	—	4	—	—
Lantarbetsgivarföreningar	{ centrala	1	—	—	—	—	1
	{ lokala	2	—	2	1	—	3
Lantarbetarföreningar . . .	{ centrala	1	—	1	1	—	1
	{ lokala	109	4	65	110	12	56

I detta avseende råder tydligen en ganska allmän opinion inom hela den jordbruks- idkande befolkningen. Emellertid bör det framhållas, att från lantarbetarorganisatio- nernas sida ett fast arbetsförhållande i regel anses förmånligt för arbetarna endast under förutsättning av bibehållandet av nuvarande naturaavlöningsssystem. »När i ersättningen för det utförda arbetet», skriver svenska lantarbetareförbundet, »inräknas en sådan förmån som upplåtande av potatisland, kan icke förnekas, att en kort avtalstid, utlöpande medan grödan ännu står obärgad, medför en nackdel för löntagaren.»

Enligt förbundets mening bör emellertid systemet med naturaförmåner avskaffas snarast möjligt och lantarbetarna kräva kontant ersättning för sitt arbete och natura- lönernas fullständiga avskaffande. Huru förbundet tänkt sig den sålunda ifrågasatta omläggningen av jordbrukets nuvarande avlöningsssystem, framgår av vissa upplysningar i dess yttrande.

»Där arbetaren», heter det, »på grund av arbetsplatsens isolerade läge eller andra orsaker ovillkorligen är hänvisad till arbetsgivarens kost, bör särskild överenskom- melse träffas mellan parterna om ersättningen för densamma. Liknande kommer väl även förfaringssättet att bliva i de fall, då arbetaren är hänvisad att använda natura- alster, bekomna av eller genom arbetsgivaren. Där bostaden ingår såsom en del av arbetarens lön, kommer detta förhållande att upphöra. Arbetarna komma att kräva att få hyra bostaden på viss tid och för densamma få erlägga kontant hyra, avpassad efter bostadens verkliga värde. Under nu rådande system värderas i stort sett alla bostäder till samma hyresvärde, och den arbetsgivare, som håller sina arbetare med ytterst dåliga bostäder, vilka han alls icke underhåller, tillgodogör sig genom arbetarnas arbetskraft samma inkomst för dessa usla bostäder som den arbetsgivare, vilken håller sina arbetare med goda och rymliga bostäder och underhåller dessa väl. I regel komma väl kollektivavtal, gällande ett eller flera år, att träffas emellan parternas respektive organisationer, och komma i dessa avtal säkerligen en viss personlig upp- sägningstid för de personliga avtalen att fastställas. Denna tid bör enligt vårt för- menande för fast anställd arbetare vara 30 dagar, och som följd härav bör den förut- varande gemensamma flyttningsdagen försvinna.»

Det bör emellertid framhållas, att det från lantarbetarhåll sålunda framförda för- slaget om fullständig omläggning av det svenska jordbrukets hävdvunna avlönings- former måste anses som mera vittutseende och till sina ekonomiska och sociala kon- sekvenser mera svåröverskådligt än hela spørsmålet om legostadgans bibehållande eller upphävande. Under den gamla naturahushållningens tid var ju lantarbetarlönernas utmätande i livsförnödenheter självfallet, och jämväl efter jordbrukets övergång till mer eller mindre genomförd penninghushållning har det befunnits vara förenat med onödig omgång och kostnader, att arbetsgivaren först skulle sälja sina produkter i parti och arbetaren sedan tillhandla sig samma varor i detalj. Naturaavlönningen inbesparar sålunda mellanhandsvinster, och på samma gång gör den lantarbetarna till god del oberoende av de prisfluktuationer på livsmedel och bostäder, vilka mången gång hårt

drabba deras kontantavlönade yrkesbröder. Statlönen möjliggör jämväl för lantarbetaren att genom hållande av svin och andra smådjur på ett vinstgivande sätt »förädla» foderspannmål, skummjolk och hushållsavfall. Förnekas kan ju icke, att naturaavlönningen samtidigt medför åtskilliga i lantarbetarförbundets yttrande delvis berörda olägenheter. Hela frågan är emellertid mycket invecklad och torde för sin lösning kräva vidlyftiga förhandlingar och utredningar, varvid naturaavlönningens fördelar och nackdelar i jordbruksekonomiskt och socialt avseende bliva föremål för ingående dryftning.

Vad till sist beträffar själva huvudfrågan vid förevarande utredning, nämligen om legostadgan bör helt avskaffas, utan att densamma ersättes med någon annan, efter nutida förhållanden avpassad lagstiftning, ger en summering av de olika uppgiftslämnarkategoriernas svar vid handen följande:

	Legostadgan anses böra			
	avskaffas utan vidare	ersättas med annan lagstiftning	bibehållas något modifierad	Frågan obesvarad
Hushållningssällskap	—	6	1	—
{ yttranden av sällskap eller förvaltningsutskott				
{ yttranden av majoriteten av underavdelningar	—	14	—	—
Rättshjälpsanstalter	1	2	1	—
Lantarbetsgivarföreningar { centrala	—	—	1	—
{ lokala	—	2	—	2
Lantarbetarföreningar	2	—	—	—
{ centrala				
{ lokala	135	19	—	24

Dessa siffror belysa klart de förut närmare angivna meningsskiljaktigheter, vilka råda inom olika kretsar av den jordbruksidkande befolkningen i frågan rörande legostadgans upphävande. Anmärkningsvärt är, att den i viss mån förmedlande ståndpunkt, som intagits av hushållningssällskapen, nämligen att legostadgan såsom föråldrad och svårtillgänglig bör ersättas med annan lagstiftning, jämväl vunnit anslutning av vissa lokala lantarbetsgivar- och lantarbetarföreningar. Berörda lantarbetsgivarföreningar vilja göra stadgans upphävande direkt beroende av genomförandet av en avtalslagstiftning, som bibehåller åtminstone vissa av stadgans grundtankar. Lantarbetarfackföreningarna påyrka visserligen bestämt legostadgans avskaffande, men synas i stället tänka sig antingen endast »lagstiftning om obligatorisk bostadsinspektion» för lantarbetarbostäder eller ock en »lag om hemdrängar», vilken senare förmodligen skulle äsyfta något liknande som den danska lagen av den 6 maj 1921 om »Retsförholdet mellem Husbond og Medhjælper», vilken i första hand gäller tjänare, som vid tjänstevtalets ingående äro under 18 år, och för äldre sådana förutsätter rättsförhållandets reglering genom parternas avtal.

Summariska uppgifter om jordbrukets nuvarande arbetsförhållanden.

Då legostadgan, enligt vad förestående undersökning givit vid handen, numera endast har någon betydelse inom jordbruket, torde böra anföras några summariska uppgifter angående de nuvarande arbets- och anställningsförhållandena inom denna näring och vissa därmed sammanhängande spörsmål.

Sedan 1830-talet, då nu gällande legostadga utfärdades, har vårt näringsliv undergått genomgripande förändringar, vilka bl. a. återspegla sig i starka förskjutningar i befolkningens yrkesfördelning. Omfattningen av dessa förskjutningar framgår av nedanstående, på folkräkningarnas uppgifter grundade översikt. (Uppgifterna för år

1920 äro approximativa, enär fullständiga resultat av denna folkräkning ännu icke föreligga.)

År	I % av folkmängden tillhörde gruppen				
	Hela folk- mängden	Jordbruk, fiske och skogsbruk	Industri och bergs- bruk	Handel och sam- färdsel	Allmän tjänst och fria yrken
1840	3 138 887	80·9	8·5	2·2	8·4
1870	4 168 525	72·1	14·5	5·1	8·3
1880	4 565 668	67·7	17·4	7·2	7·7
1890	4 784 981	61·5	22·1	8·9	7·5
1900	5 136 441	54·4	28·2	10·6	6·8
1910	5 522 403	48·4	32·3	13·5	5·8
1920 (approx.)	5 904 500	43·7	36·0	14·9	5·4

Jordbruksgruppens andel av befolkningen, som på 1830-talet utgjorde cirka fyra femtedelar, hade år 1920 sjunkit till cirka tre sjundedelar. Anmärkningsvärt är, att den fortgående starka relativa och sedan 1880-talet även absoluta nedgången av jordbruksbefolkningen icke åtföljts av produktionsminskning. Såväl åkerarealen som kreatursstocken har tvärtom väsentligt ökats. Att dessa båda företeelser — jordbruksbefolkningens tillbakagång och jordbrukets framsteg — kunnat förena sig med varandra, torde förnämligast bero dels på ökad användning av arbetsbesparande maskiner och driftsmetoder och dels på att industrien successivt övertagit åtskilliga produktionsgrenar, som förut utgjorde binäringar till jordbruket.

Sist berörda förhållande torde ha medfört icke oväsentliga förändringar i jordbruksgruppens sammansättning. Det låter sig dock knappast göra att med ledning av de tidigare folkräkningarna siffermässigt belysa, huru nedgången av jordbruksbefolkningen fördelat sig på olika grupper inom densamma. Vid 1920 års folkräkning har emellertid verkställt en grundlig omläggning i fråga om yrkesredovisningen. De mera specificerade uppgifter, som enligt denna stå till buds, medgiva ett bedömande av den yrkesutövande befolkningens socialfördelning. För jordbrukets yrkesutövare (sålunda oberäknat icke blott hustrur, barn, invalider m. fl. utan även yrkesutövare inom de i ovanstående tabell inbegripna undergrupperna fiske och skogsbruk) åskådliggöres fördelningen på särskilda sociala grupper i nedanstående uppställning. Denna grundar sig dels på statistisk årsbok för år 1925 (tab. 22), dels på vissa från statistiska centralbyrån lämnade kompletterande uppgifter.

Jordbrukets socialfördelning enligt 1920 års folkräkning:

	Män	Kvinnor	Summa
<i>Företagare</i>	275 413	33 983	309 396
däraf			
gods- och hemmansägare	205 347	23 064	228 411
övriga jordägare, trädgårdsägare	44 539	9 944	54 483
brukare och jordtorpare (1/3 av gruppen)	25 527	975	26 502
<i>Hemmavarande anhöriga till jordbrukare</i>	161 367	179 225	340 592
<i>Förvaltningspersonal</i>	8 154	422	8 576
<i>Arbetare</i>	248 188	22 686	270 874
däraf			
brukare och jordtorpare (2/3 av gruppen)	51 055	1 951	53 006
jordbruksarbetare	195 990	20 527	216 517
nomadlappar etc.	1 143	208	1 351
	Summa yrkesutövare 693 122	236 316	929 438

Gruppen jordbruksarbetare har i sin tur här nedan uppdelats på olika yrkes-specialiteter:

	Män	Kvinnor	Summa	%
Befallningsmän, rättare	6 773	—	6 773	3.1
Trädgårdsarbetare	7 239	929	8 168	3.8
Ladngårdsdrängar o. d. biträden	10 331	3 620	13 951	6.4
Mejeriarbetare o. d., mejerskor	1 129	2 273	3 402	1.6
Smeder o. d., maskinister	1 727	—	1 727	0.8
Snickare o. d., slöjdare	1 188	—	1 188	0.5
Kuskar o. d., chaufförer	2 152	—	2 152	1.0
Statare o. d., gifta drängar	26 787	—	26 787	12.4
Tjänstefolk för jordbruket i husbondens kost	44 989	3 126	48 115	22.2
Övriga jordbruksarbetare (daglönare m. fl.)	93 675	10 579	104 254	48.2
Summa	195 990	20 527	216 517	100.0

Folkräkningens yrkesspecialiteter äro, såsom av tabellen framgår, uppgjorda mera med hänsyn till arbetarnas faktiska sysselsättning än till formerna för deras anställning. De ge emellertid, sammanställda med uppgifter från socialstyrelsens lantarbetarstatistik, viss ledning för beräkning av antalet årsanställda jordbruksarbetare. En approximativ kalkyl på denna grund ger vid handen, att lantbrukets gifta statare och drängar samt tjänare i husbondens kost tillsammans torde utgöra inemot 100 000 personer, av vilka det övervägande flertalet synes vara anställda för helt år. Ehuru i samband med industriens förenämnda övertagande av åtskilliga av jordbrukets binärningar en i viss mån säsongutjämnande faktor inom jordbruksnäringslivet bortfallit, synes sålunda den fasta årsanställningen allt fortfarande vara allmän inom stora delar av jordbruket.

Belysande för läget på jordbrukets arbetsmarknad är den i Sociala Meddelanden månatligen publicerade statistiken över antalet ansökningar om arbete på 100 lediga platser vid de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna, avseende dels gruppen jord- och skogsbruk, dels övriga näringsgrenar. I denna statistik redovisas visserligen jordbruk och skogsbruk gemensamt, men jordbrukets andel i siffermaterialet är ojämförligt större än skogsbrukets. Statistiken utvisar, att jordbruket icke i samma grad som övriga näringsgrenar påverkats av »fredskrisens» följder på arbetsmarknaden samt att det hastigare än näringslivet i övrigt kunnat återtaga sin normala prägel. Sifferserierna ådagalägga vidare mindre säsongfluktuationer inom jordbruket än inom det övriga näringslivet. Stabiliteten på ifrågakvarande arbetsmarknad understrykes av arbetslöshetssakkunniga, som i denna del anföra:¹ »I stora drag bibehåller jordbruket i Sverige ännu i våra dagar samma allmänna struktur ur arbetsmarknadssynpunkt, även om säsongkaraktären kommit att framträda något mera, dels på grund av viss industrialisering av själva driften och dels på grund därav, att viktiga säsongutjämnande binärningar fallit bort; arbetskraftens allmänt ökade rörlighet har i övrigt blivit större även på detta område. I allt fall har jordbruket i vårt land aldrig blivit det säsongyrke, som det är i vissa transoccana länder, och det beröres föga av arbetslöshetsproblemen.»

En för jordbrukets arbetsförhållanden viktig faktor har under det senaste årtiondet framträtt i organisations- och kollektivavtalsrörelsen. Ansatser i sådan riktning förekommo under åren 1906—09 meningo betydelse. Sedan år 1919 har emellertid organisationsväsendet fått större betydelse för jordbrukets, åtminstone storbrukets, arbetsförhållanden. För närvarande omfattar svenska lantarbetgivarnes centralförening 10 länsföreningar jämte ett antal enskilda medlemmar, till-

¹ Betänkande med förslag till motverkande av arbetslöshet genom anordnande av allmänna arbeten, avgivet den 24 juli 1925 av särskilda inom K. Socialdepartementet tillkallade sakkunniga. Statens offentliga utredningar 1925: 29.

sammans representerande omkring 140 000 har åkerareal eller mellan 15 och 20 % av den totala åkerarealen av brukningsdelar om 50 har och däröver. De organiserade lantarbetarnas antal har, när det varit som störst (år 1920), uppgått till omkring 20 000 och utgör för närvarande 10—12 000, fördelade med inemot 7 000 på svenska lantarbetareförbundet och cirka 4 000 på Upplands lantarbetareförbund, varjämte ett mindre antal äro anslutna till svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet samt till svenska sågverksindustriarbetareförbundet och ett par andra industriarbetarorganisationer. Organisationsrörelsen inom jordbruket är sålunda allt fortfarande föga utbredd och på intet sätt jämförlig med dess motsvarighet inom industrien. De mellan organisationerna slutna kollektivavtalen gälla endast för en mindre del av jordbrukets arbetsgivare och arbetare. Direkt berörda av avtalen äro blott 10—12 % av storbrukens cirka 100 000 arbetare. Men därjämte torde ett antal utom arbetsgivarorganisationerna stående jordbrukare ha godkänt ifrågavarande överenskommelser. Vidare må framhållas, att kollektivavtalen synas öva vidsträckt normerande inflytande på arbetsvillkoren även för det icke direkt berörda jordbruket. Bidragande härtill har varit den form, som givits åt upprättade kollektivavtal, nämligen riksavtal (angående allmänna tjänstevillkor) samt lokal- (läns-)avtal (angående lönerna).

Den i det föregående lämnade redogörelsen torde utvisa, att årsanställning jämte en därmed förknippad bestämd uppsägningstid och flyttningsdag äro av stor betydelse för vårt lands jordbruk ur arbetsmarknadssynpunkt. En förutsättning för och på samma gång en stark garanti för fortvaron av ifrågavarande anställningsform är den inom jordbruket i stor utsträckning tillämpade naturaavlönningen. Socialstyrelsens specialutredningar rörande jordbrukets arbets- och löneförhållanden utvisa, vilken betydande utbredning naturaavlönningen äger på detta område. Alldeles särskilt synes bostadsförmånen, i vilken i regel även ingår något jord (potatisland och trädgårdstappa), spela stor roll för den fasta anställningen. Även daglönarna, som anställas i mera lösa former, åtnjuta i stor utsträckning fria bostäder i arbetsgivarnas hus och kunna därigenom till god del betraktas såsom »fasta» arbetare enligt jordbrukets hävdvunna uppfattning. Bostadsförhållandenas på landsbygden intima samband med jordbrukets avlöningssystem belyses av nedanstående tablå, hämtad ur 1912—14 års allmänna bostadsräkningar och upptagande bostäderna i ett 100-tal stadssamhällen och lika många landskommuner, fördelade efter upplåtelseformer:

	Antal bostäder (i %) som äro	Landkommuner: rena lands- bygden	Tätt bebyggda orter på lands- bygden	Stadssamhällen (utom Stockholm o. Göteborg)
uthyrda		25.3	62.0	75.3
av ägaren begagnade		53.3	16.2	16.5
fritt upplåtna		21.4	20.3	5.8
outhyrda		—	1.5	2.4

Härav framgår, att på den rena landsbygden de till lantarbetare o. d. såsom del av arbetslönen eller i understöd fritt upplåtna bostäderna numeriskt sett spela ungefär samma roll som hyreslägenheterna.

Socialstyrelsens utlåtande.

Arbetsavtal enligt legostadgan, legoavtal, synes under äldre tider länge varit den helt dominerande avtalsformen för tjänsteförhållandet. Med industrialiseringens framträdande och utveckling förlorade detsamma sin betydelse inom det rent industriella arbetet, efter hand också vid hantverket, varemot detsamma dröjt kvar vid jordbruket samt i fråga om personlig tjänst. Under de senaste decennierna har emellertid även på dessa områden en successiv avveckling av legoavtalet ägt rum. Den nu verkställda

utredningen har sålunda givit vid handen, att detsamma nästan helt förlorat sin betydelse för det husliga arbetet och numera har allmänare tillämpning endast inom jordbruksarbetet i vissa landsdelar, inom dessa dock icke allestädes eller gällande för alla arbetarkategorier. Det synes förnämligast vara i fråga om lantbrukets gifta drängar (statare) och tjänare i husbondens kost, som legostadgan ännu äger aktualitet. Antalet ifrågakommande arbetstagare är svårt att närmare fixera; en ungefärlig uppskattning till 60 000 (av tillhoppa cirka 220 000 lantarbetare eller, om torpare av lönarbetartyp medräknas, cirka 275 000) torde giva en någorlunda riktig vägledning för bedömandet av det antal personer, vilkas avtalsförhållanden nu regleras i enlighet med legostadgans traditionella former.

Svårigheterna att närmare undersöka stadgans faktiska tillämpningsområde sammanhänga med att densamma måste betecknas mindre som en lag än såsom skuggan av en sådan. Endast ett ringa fåtal av dem, som tillämpa densamma, torde hava någon klarare uppfattning av att så är fallet eller av det därigenom konstituerade tjänsteförhållandets innebörd. I själva verket torde man i allmänhet vara omedveten om att de formaliteter, som växlas, härröra från legostadgan; den vanliga uppfattningen torde vara, att man gör upp ett personligt avtal enligt ortens sedvänja. Vare sig då de formella betingelserna för legoavtalet bliva fyllda eller ej, lär överenskommenheten av parterna betraktas såsom bindande; i båda fallen torde den av domstol tillkännas rättslig giltighet.

Avvecklingen av legostadgans tillämpning har i vissa trakter skett under inflytande från ortens industriella arbetsställen och där använda fria avtal. En motsvarande avlösningsprocess har emellertid på sina håll försiggått även i rena jordbruksbygder. Så vitt dömas kan, har därmed icke varit förbunden någon förändring i avseende å arbetsförhållandets grundkaraktär; framgent liksom hittills är sålunda — om man bortser från utpräglade småbrukstrakter, där det ringa behovet av lejd arbetskraft fyllas av »sommardrängar» o. d. — den fasta årstjänsten den dominerande anställningsformen för jordbrukets ordinarie arbetarstam. Någon förändring härutinnan synes icke ha inträtt med legoavtalets avvecklande, och några särskilda olägenheter i övrigt hava ej heller påvisats såsom följd därav.

Orsakerna härtill äro uppenbarligen att söka i vårt jordbruksarbets natur och de nedärvda traditioner, som allttjämt prägla förhållandet mellan dess arbetsgivare och arbetare. Jordbruket i egentlig mening är visserligen i vårt land liksom annorstädes till sin natur att betrakta såsom ett säsongyrke, men hos oss är det mera än i flertalet andra länder förknippat med binäringar — boskapsskötsel, skogsbruk o. s. v. — vilka göra dess arbetskraftsbehov mera konstant och giva dess arbetsmarknad en fastare karaktär. Vikten av att vid de brådaste tiderna, sådd och skörd, kunna påräkna nödig arbetskraft har varit den drivande kraft, som i våra folkfattiga landsänder förmått lantbrukaren att söka behålla sin arbetarstam hela året, även om densamma under vinterhalvåret icke helt behövts för jordbrukets och binäringarnas skötsel. Denna strävan har mötts av arbetstagarens intresse av att under vinterhalvåret, som med våra klimatförhållanden alltid måste medföra en viss arbetslöshetsrisk, hava anställning och utkomst. En förutsättning härför har emellertid varit, att arbetstagaren velat genom avtal binda sig ej blott för vintern, utan ock för den för lantbruket viktigare sommartiden.

I direkt samband med årsanställningen står det vanligen tillämpade avlösnings-systemet för gifta arbetare, statavlöningen och bostadsförmånen. Med de fritt upplåtna bostäderna följa i regel potatisland och trädgårdstappa; utnyttjandet av sistnämnda naturaförmåner förutsätter tydligen avtalets fortvaro under sommaren, till långt fram på hösten. De i statavlöningen ingående naturprodukterna jämte delar av potatislandets och täppans avkastning kunna vid årsanställning förädlas och göras mera värdefulla genom husdjursskötsel, särskilt där arbetsförhållandet är efter år förnyas. Och bostadsförhållandena på den egentliga landsbygden, där enligt 1912—14 års allmänna bostadsräkning endast en fjärdedel av alla bostäder uthyras, göra i och

för sig bostadsupplåtelse såsom del av löneförmånerna till en naturlig sak för flertalet jordbruksarbetare.

Hur starkt de faktiska förhållandena inom jordbruket tala för den fasta arbetsanställningens bibehållande såsom förhärskande grundval för arbetsförhållandet illustreras kanske tydligast av att densamma infogats i det mellan organisationerna på området överenskomna kollektiva avtalssystemet, låt vara att förefintligheten på jordbrukets område, i motsats till på industriens, av en visserligen föräldrad avtalslag härvid spelat en viss roll. Riksavtalet angående de allmänna tjänstevillkoren har till reglering upptagit ett flertal av de i legostadgan berörda förhållandena. De särskilda bestämmelserna ha därvid erhållit förändrad utformning och anpassats efter nutida förhållanden. Men huvudprinciperna för jordbrukets hävdvunna anställningsformer ha bibehållits. Årsanställningen, den gemensamma flyttningsdagen samt naturförmånerna — den fria bostaden däri inbegripen — ha fått en framträdande plats i den mellan parterna överenskomna rättsordningen.

Det fasta arbetsförhållande, som legostadgan åsyftat att konstituera, är sålunda i vårt land starkt förankrat i jordbruksarbetets egen natur och motsvarar i stort sett behovet hos både arbetsgivare och arbetstagare. Härom vittnar ock den verkställda enquêten, i det att det övervägande antalet tillfrågade, även på arbetarsidan, vitsordar, att det fasta arbetsförhållandet måste anses även i fortsättningen lämpligt för både arbetsgivare och arbetare. Jämför man trakter av samma ekonomiskt-sociala struktur, synes det jämväl framgå av undersökningen, att legostadgans faktiska upphävande inom betydande områden, jämväl inncfattande rena jordbruksbygder, icke i och för sig medfört några påvisbara förändringar i fråga om anställningsförhållandenas art och stabilitet inom jordbruket. Man torde därför vara berättigad antaga, att ett fullständigt upphävande av legostadgan icke skulle komma att, åtminstone inom närmare tid, medföra förändrade förhållanden i förevarande avseende. Det huvudsyfte, man velat vinna med legostadgan, skulle alltså, för så vitt man nu kan döma, åtminstone för en tid framåt bliva tillgodosett, även om stadgan skulle sättas ur kraft.

Beräffande legostadgans ännu kvarstående särskilda stadganden må till en början erinras, att enligt den verkställda utredningen bestämmelserna om vräkning ur tjänsten numera nästan aldrig tillämpas. Denna bestämmelse torde sålunda saklöst kunna bortfalla.

I fråga om den arbetsgivare enligt legostadgan åvilande vårdnadsplikten vid sjukdom bör uppmärksammas, att utvecklingen under de senare åren gått i riktning mot en avskrivning av den enskilde arbetsgivarens skyldigheter i sådant hänseende och det allmännas övertagande av dylik omvårdnad. Vårdnadsplikt vid sjukdom påvilade enligt 1871 års fattigvårdslag husbonde icke blott gentemot lagstadd tjänare, utan även gentemot dennes hustru och hemmavarande minderåriga barn. Husbondes skyldighet i sistnämnda avseende upphävdes genom 1918 års lag om fattigvård. Den ekonomiska konsekvensen för kommunerna av ett övertagande av den ännu i legostadgan kvarstående vårdnadsplikten bör givetvis icke underskattas. Å andra sidan må framhållas, att nyss berörda betydelsefulla inskränkning i husbondes vårdnadsplikt icke synes ha givit anledning till klagomål från kommunernas sida. Vid sådant förhållande vill det synas, som om överflyttandet på kommunerna jämväl av den återstående delen av sjukvårdsplikten icke borde medföra några avsevärdare olägenheter för kommunerna.

Vad nu sagts torde även få anses gälla med avseende å husbondes skyldighet enligt legostadgan att draga försorg om trotjänares ålderdom.

Legostadgans bestämmelser om påföljd för misshandel av tjänstehjon, om rätt att innehålla lön till tjänsteårets slut m. fl. dylika bestämmelser torde numera faktiskt vara satta ur kraft. Det oaktat torde de hava starkt bidragit till den rådande oviljan mot legostadgan, i det att deras blotta tillvaro inneburit möjligheten av en för nutida uppfattning främmande och i vissa fall obillig användning.

Genom bestämmelser av antydd art och kanske i främsta rummet på grund av att legostadgan stått kvar från en tid, då lagstiftningen icke utgick från jämställighet

mellan parterna i arbetsavtalet, har bland arbetarna framskapats en ganska allmän uppfattning om legoavtalet såsom ett för deras rättsuppfattning stötande och för deras intressen skadligt institut, som med all makt måste bekämpas. Legostadgan har sålunda kommit att te sig som ett skolexempel på hur en lag icke bör vara; den har säkerligen mer än något annat givit näring åt den föreställningen, att lagstiftning angående arbetsavtal över huvud måste vara ensidigt fördelaktig för arbetsgivaren och följaktligen skadlig för arbetarparten.

Även om denna stämning mot legostadgan icke äger starkare stöd i dess nu kvarstående innehåll och sålunda i väsentlig mån är överdriven, måste den dock anses förklarlig med hänsyn till stadgans tidigare gestaltning och det ännu kvarlevande minnet av då förekommande tillämpning. Då alltså stadgans fortsatta giltighet icke synes vara betingad av några mera betydande praktiska intressen, men väl ägnad att alstra och vidmakthålla en felaktig uppfattning rörande en modern avtalslagstiftnings ändamål och innebörd, vill det synas socialstyrelsen, som om legostadgan lämpligen kunde omedelbart avskaffas.

Om så sker och statsmakterna därmed undanröja även skenet av att vilja vidhålla en otidsenlig och för stora folklager stötande lag, lära bättre utgångspunkter givas för en önskvärd, mera lidelsefri behandling av frågan om en för de aktuella förhållandena anpassad avtalslagstiftning och det icke blott för jordbruket, utan måhända för näringslivet i allmänhet.

Det bör med avseende härå erinras, att fackorganisationerna och kollektivavtalen hava sin största betydelse däruti, att de fixera normer och innebära ett skydd för resp. arbetsgivare och arbetare vid deras individuella avtalsuppgörelser med varandra. Ehuru de sålunda i viss mån ersätta avtalslagstiftningen, kan behovet av en sådan, väl avvägd och efter både arbetsgivarnas och arbetarnas intressen anpassad lagstiftning ej därigenom helt överflödiggöras ens för dem, som tillhöra resp. organisationer. Ty onekligen innebär avsaknaden av densamma en ökad risk i avtalsförhållandet, särskilt för den rättrådige och lojale gentemot en mindre nogräknad motpart. Uppmärksammas bör också, att risken givetvis är större för arbetarparten, som under normala förhållanden i regel måste, där han ej stödes av sin organisation, anses hava en svagare ställning än arbetsgivaren såväl vid avtals träffande som ock i fråga om hävdande av sin rätt i avseende å arbetsvillkoren. Vad detta betyder i realiteten belyses i någon mån därav, att av vårt lands till cirka 1.2 miljon uppgående arbetstagare inom jordbruk, industri, handel och samfärdsel samt husligt arbete hittills endast ungefär en tredjedel kunnat fackligt organiseras.

I de flesta andra kulturländer har också under de senare åren arbetsavtalet legalt reglerats, dels genom allmänna avtalslagar, dels genom speciella lagar, bl. a. för jordbruket. En översikt över äldre och nyare lagar å sistberörda område i vissa länder meddelas i vidfogad bilaga¹.

Vissa lagar och författningar innehålla bestämmelser, vilka stå i mer eller mindre direkt samband med legostadgan. Såsom exempel härå må nämnas utsökningslagen 37 § 4) och 41 § andra stycket, strafflagen 22 kap. 13 § ävensom lagen den 16 oktober 1914 om förbud i vissa fall mot värnpliktigs skiljande från tjänst eller arbete. Ett upphävande av legostadgan torde påkalla prövning, i vad mån ändring av dylika bestämmelser bör vidtagas. Vidare synes genom legostadgan konstituerad underhållsskyldighet böra bevaras genom särskilda övergångsbestämmelser.

---

¹ Denna bilaga har här uteslutits.

Särskilt yttrande av byråchefen Bergsten.

Det råder uppenbarligen på alla håll enighet om att legostadgan i dess nuvarande form bör avskaffas. Man torde även tämligen allmänt hysa den uppfattningen, att någon annan, efter tidsförhållandena avpassad avtalslag bör komma istället. Meningsskiljaktighet föreligger däremot med avseende å huruvida legostadgan bör *omedelbart* upphävas eller ej.

Riksdagen har i allmänhet vid de olika tillfällen frågan om legostadgans avskaffande varit å bane uttalat sig för att detta borde ske först i samband med antagandet av annan avtalslag. Sista gången eller år 1924 föreföll riksdagen emellertid mera odeciderad, men beslöt att innan något avgörande träffades det borde närmare utrönas, dels i vilken utsträckning legostadgan ännu tillämpades och dels i vad mån, där så ej vore fallet, olägenheter yppat sig därav för resp. kontrahenter.

Den sålunda av riksdagen begärda och av socialstyrelsen nu verkställda utredningen giver först och främst tydligt vid handen, att legostadgan fortfarande i mycket stor utsträckning tillämpas inom det svenska jordbruket. Uppskattningsvis skulle närmare två tredjedelar av de fasta lantarbetarna hava sina anställningsvillkor reglerade enligt legostadgan. Härvid är emellertid att märka, att den stora roll legostadgan sålunda alltjämt spelar endast gäller beträffande de i stort sett oomtvistade delarna av stadgan, varemot de mera otidsenliga bestämmelserna, enligt vad utredningen givit vid handen, numera sakna all praktisk betydelse. Legostadgan kan även, såsom erfarenheten utvisat, under kollektivavtalslösa perioder erhålla ett ytterligare vidgat tillämpningsområde.

Undersökningens andra del, som avsåg utrönandet av inträffade olägenheter i de fall, där legostadgan upphört att tillämpas, har varit mindre givande. De framställda frågorna ha ofta lämnats helt obesvarade och ha för övrigt ej kunnat med någon större grad av säkerhet besvaras i alla sådana fall, representerande det stora flertalet, där anställning enligt legostadgan ännu är den sedvanliga avtalsformen eller ersatts av anställning enligt kollektivavtal. En svaghet i utredningen är även, att den stora massan av oorganiserade arbetare, vilka närmast beröras av frågan, ej kunnat, av lätt insedda skäl, beredas tillfälle att göra sin mening hörd. För såvitt fackföreningarna och deras under kollektivavtal arbetande medlemmar få anses representera arbetarparten i dess helhet, har emellertid svaret i regel blivit nej på frågan om några olägenheter inträtt i följd av legostadgans urkraftträdande. Anmärkningsvärt är dock, att omkring 27 % av fackföreningarna lämnat frågan obesvarad. Å andra sidan gå i regel svaren från arbetsgivarsidan ävensom från hushållningssällskap, arbetsförmedlings- och rättshjälpsanstalter samt kommunalordförande i jakande riktning.

Det kan vidare genom undersökningen få anses konstaterat, att ej blott arbetsgivare, hushållningssällskap, rättshjälpsanstalter och kommunalordförande i regel hysa den uppfattningen, att legostadgan ej bör helt avskaffas förr än i samband med erhållandet av annan avtalslag, utan att även fackföreningarna ej stå alldeles främmande för en liknande synpunkt — som för övrigt ännu vid 1918 års riksdag förfäktades av vissa, i ämnet sakkunniga arbetarrepresentanter — i det att omkring 11 % av föreningarna uttalat sig i sådan riktning, varjämte omkring 13 % uraktlätit att besvara hithörande fråga.

Slutligen har genom undersökningen fastslagits, att det fasta arbetsförhållandet, som legostadgan särskilt avser att trygga, tämligen allmänt, bland såväl arbetsgivare som arbetare, anses fortfarande representera ett för jordbruket och dess utövere betydelsefullt värde.

Det torde sålunda av socialstyrelsens undersökning framgå, att de skäl, som vid 1924 års riksdag anfördes för möjligheten att omedelbart kunna upphäva legostadgan,

nämligen att den sannolikt numera ej spelade någon roll och att inga olägenheter försports, där den redan kommit ur bruk, icke kunna anses hålla streck. Problemställningen blir då alltjämt: bör legostadgan i sin helhet omedelbart slopas eller inbegriper densamma någonting av värde, vars bibehållande i avvaktan på ny lagstiftning i ämnet kunde tänkas vara till nytta i socialt och ekonomiskt avseende?

Att legostadgan jämväl i sitt nuvarande skick verkar stötande icke blott för lantarbetarna utan överhuvud för den allmänna rättskänslan, torde få anses obestridligt. De förändringar, som tid efter annan vidtagits i densamma, hava visserligen varit lika många förbättringar, men utgöra dock endast halvmesyrrer, som snarare bidragit till att ytterligare stärka uppfattningen, att legostadgan icke kan reformeras utan endast helt avskaffas. Vad som alltfört i arbetarnas ögon med rätta gör legostadgan så förhatligt är emellertid icke blott vissa ännu kvarvarande, om ock numera i praktiken betydelselösa bestämmelser, utan lika mycket och kanske mera de för nutida begrepp olämpliga och föråldrade uttryck, som där förekomma och så att säga förkroppsliga legostadgans ursprungliga anda samt varpå beteckningarna »tjänstehjon» och »husbönder», ja själva stadgans namn lämna exempel. Det vill emellertid synas, som om det ej borde vara förenat med några större svårigheter att ur stadgan få bort ifrågavarande bestämmelser och uttryck samt härigenom göra den möjlig att ännu någon tid fungera som avtalslag, därest detta, med hänsyn till stadgans innehåll i övrigt och betydelsen av den rättsliga avtalsprincipens bevarande på förevarande område, skulle befinnas ändamålsenligt.

De bestämmelser i legostadgan, som i främsta rummet synas vara värda att bibehålla, avse den fasta årsanställningen och därmed sammanhängande stadganden om uppsägnings- och flyttningstider m. m. Årsanställningens betydelse är ju, såsom redan förut påpekats, allmänt vitsordad av såväl arbetsgivare som arbetare. Det framhålles emellertid från deras sida, som anse legostadgan kunna omedelbart upphävas, att detta fasta arbetsförhållandena är så starkt förankrat i jordbruksarbetets egen natur, att för dess tryggande någon särskild avtalsbestämmelse, utöver parternas egen överenskommelse, icke synes erforderlig. Man kan då till en början fråga sig, varför ändock en sådan bestämmelse ansetts böra införas och erhålla en framträdande plats ej blott i legostadgan utan även i det kollektiva avtalssystemet. Det är tydligt, att det för båda parterna visat sig vara av vikt att hava ifrågavarande förhållande på ett betryggande sätt avtalsmässigt garanterat. Det saknas ej heller vittnesbörd om att där legostadgan bragts ur tillämpning (utan att ersättas av kollektivavtal) överenskommelse om årsanställning brytes av eudera parten på för den andra olämplig tid. Sådana vittnesbörd hava i ej ringa antal avgivits vid socialstyrelsens undersökning ej blott av lantarbetsgivare och hushållningssällskap utan även av arbetsförmedlingsanstalter. Med hänsyn till nu anförda förhållanden vill det synas föga troligt, att om legostadgan fullständigt avskaffades och därmed större delen av Sveriges jordbrukare och lantarbetare förlorade den fasta grund för avtal om årsanställning, som nämnda stadga dock utgör, detta skulle gå förbi utan att medföra några olägenheter i berörda avseende. Det är möjligt, churu ingalunda säkert, att sådana olägenheter ej skulle visa sig i någon nämvärd omfattning inom den närmaste tiden, men helt visst skulle smånigom ett osäkerhetstillstånd uppstå, till nackdel för båda parterna. Den fasta anställningen torde vara en alltför viktig sak för jordbruket och dess utövare för att icke alltjämt behöva omgärdas av det skydd, som mera effektiva avtalsbestämmelser innebära.

Såsom uppenbara fördelar för båda parterna torde även legostadgans bestämmelser om uppsägnings- och flyttningstiderna få betraktas, liksom bestämmelsen om frivecka (ett slags semester) väl är att räkna som en förmån för arbetarparten. Att bestämmelserna om vissa anställningsformer (städja, orlovssedel och avskedsbetyg) skulle få kvarstå interimistiskt torde i allt fall ej innebära någonting för arbetarparten sårande eller för någondera parten skadligt utan snarare få anses vara av visst värde ur praktisk synpunkt. Mot dessa bestämmelser hava ej heller vid undersökningen riktats några väsentliga anmärkningar från något håll.

Bestämmelserna enligt §§ 6 och 7 i legostadgan angående arbetsgivares vårdnadsplikt (sjukvård och försorg om trotjänarens ålderdom) äro helt naturligt till arbetarpartens fördel. Vårdnadsplikten vid sjukdom synes att döma av socialstyrelsens undersökning alltjämt vara av stor betydelse såväl för arbetarna som för det allmänna (kommuner och landsting). Det må jämväl särskilt framhållas — och detta gäller såväl om sjukvården som ålderdomsförsörjningen — att även om hithörande förpliktelser, såsom man tänkt sig, överflyttades på fattigvården, detta för flertalet arbetare säkerligen skulle te sig mindre tilltalande än den nuvarande, med anställningsvillkoren sammanhängande vårdnadsformen.

Det må vidare erinras, att den lagstade arbetaren genom bestämmelsen i § 43 av legostadgan är garanterad ersättning för flyttningskostnader.

Slutligen torde några bärande erinringar ej vara att göra — och hava i varje fall ej framställts — mot de i art. V. av legostadgan förekommande bestämmelserna om lön, med undantag för § 33.

Legostadgans omedelbara upphävande skulle sålunda innebära slopandet av garantierna för vissa för båda parterna och ej minst för arbetarparten betydelsefulla bestämmelser samt över huvud taget medföra ett allmänt osäkerhetstillstånd på förevarande område och måhända också ett försvagande av den nuvarande starka avtalshelgden. Det må med avseende härå erinras, att den organiserade arbetsgivare- och arbetarrörelsen ännu endast omfattar en mindre del av jordbrukets utövare. Den stora massan är alltjämt oorganiserad, stående utanför kollektivavtalet. Det må jämväl framhållas, att legostadgan såsom bindande avtalslag är djupt förankrad i det allmänna folkmedvetandet, något varom socialstyrelsens undersökning bär flera vittnesbörd. I regel torde avtal om arbetsanställning mellan arbetsgivare och arbetare inom det svenska jordbruket träffas muntligen. Att emellertid så viktiga avtal kunna träffas så formlöst och ändock visa sig effektivt bindande lärar nog ytterst bero på tillvaron av legostadgan. Fölle denna bort, synes det sannolikt, att den traditionella avtalstroheten skulle sättas på starkare prov och att man i varje fall, för att skydda sig, alltmera komme att övergå till skriftliga avtal. Härvid skulle det säkerligen i allmänhet ställa sig svårare för arbetaren att bevaka sina intressen än för arbetsgivaren. Därest tryckta formulär komme till användning, vilket väl så småningom av praktiska skäl bleve regel, kunde dessa, såsom erfarenheten från hyresavtal givit vid handen, upprättas enligt en lydelse, som ensidigt toge sikte på den ena partens fördelar. Jämväl ur denna synpunkt torde det för de utanför kollektivavtalet stående parterna få anses innebära en viss trygghet att för reglerandet av sina mellanhavanden äga tillgång till en avtalslag.

Det torde väl för närvarande få anses vara ett önskemål inom olika läger att komma fram till en *allmän*, rättsligt reglerad avtalslagstiftning. Att då, utan tvingande skäl, börja med ett fullständigt raserande av vad man sedan långliga tider tillbaka äger i avtalsväg och detta på ett område, som mer än något annat är i behov av sådan lagstiftning, måste onekligen te sig underligt och som ett större våld än nöden kräver. Man kan förstå och fullständigt gilla arbetarnas hårda dom över legostadgan med hänsyn till vissa, åtminstone för nutida begrepp olämpliga bestämmelser och uttryckssätt i densamma. Att utan dröjsmål stryka ett fullständigt streck häröver är givetvis i hög grad berättigat. Men att samtidigt slopa själva den urgamla avtalsprincipen på detta område och de hithörande bestämmelser, som ännu alltjämt äga livskraft och kunna bereda vederbörande viss trygghet och vissa förmåner samt bidraga till bevarande av avtalshävd och avtalstrohet, synes näppeligen vara ur social synpunkt lämpligt eller riktigt.

Till sist må framhållas, att det visserligen i och för sig kunde anses vara av mindre betydelse, huruvida legostadgan avskaffas eller ej, med hänsyn till att parterna ju äga full frihet att träffa avtal enligt legostadgan eller att träffa avtal av annan natur. Då emellertid legostadgan det oaktat och oaktat den starka opinion, som gjort sig gällande för dess avskaffande, fortfarande tillämpas i den betydande omfattning, som visat sig vara fallet, synes detta förhållande giva vid handen, att en avtalslag på förevarande område alltjämt har en uppgift att fylla.

Vad ovan anförts torde i korthet kunna sammanfattas sålunda.

Resultatet av socialstyrelsens utredning visar, att legostadgan, med undantag för dess otidsenliga bestämmelser, alltjämt tillämpas i en mycket betydande omfattning samt att, där stadgan bragts ur bruk utan att ersättas av kollektivavtal, vissa olägenheter enligt uppgifter från en del hushållningssällskap och arbetsförmedlingsanstalter yppat sig därav. Ifrågavarande utredning synes sålunda ej kunna åberopas som något stöd för uppfattningen att legostadgan bör kunna avskaffas omedelbart, utan att ersättas av annan lagstiftning i ämnet.

För legostadgans omedelbara avskaffande talar den omständigheten, att lantarbetarna på grund av vissa, ännu förekommande otidsenliga bestämmelser och uttryck med rätta finna den för sin klass olämplig och nedsättande. Mot dess omedelbara avskaffande talar åter *dels* att ännu den ojämförligt största delen av Sveriges lantarbetare äro oorganiserade och sålunda ej fått sina anställningsvillkor reglerade genom kollektivavtal samt att det för dessa arbetare kan vara en fördel att i avvaktan på annan avtalslag få åtnjuta det skydd för tryggad årsanställning samt de övriga förmåner i form av fastställd uppsägningstid, frivecka, sjukvård och — under förutsättning av långvarig tjänst — viss ålderdomsförsörjning ävensom flyttningshjälp, vilka legostadgan erbjuder, *dels* att arbetsgivarna anse legostadgan innebära en viss garanti för erhållande av erforderlig fast arbetskraft året runt, *dels* slutligen att man härigenom bevarar själva principen om avtalslag på hithörande område.

Med hänsynstagande till ovan anförda skäl för och emot torde följande utväg böra ifrågasättas:

att legostadgan omedelbart ånyo revideras med utmönstrande ur densamma av alla ännu kvarvarande otidsenliga bestämmelser, såsom §§ 5, 8 (som för övrigt mistat sitt existensberättigande genom upphävandet av § 10), 9, 33, 47, 48 och 53 (obs. § 14, vartill sistnämnda § hänvisar, är upphävd) i deras helhet ävensom § 52, sista stycket, och § 54 med undantag av vad som stadgas rörande avskedsbetyg, samt med utbytande av vissa föråldrade uttryck, särskilt orden »husbönder» och »tjänstehjon» samt stadgans namn, mot andra benämningar;

att stadgan i övrigt med de bestämmelser, vilka ej gjorts till föremål för några bärande anmärkningar från något håll utan tvärtom torde få anses vara av visst värde för vederbörande parter och i varje fall, enligt vad socialstyrelsens undersökning givit vid handen, alltjämt i en synnerligen betydande omfattning tillämpas inom Sveriges jordbruk, måtte bibehållas tillsvidare och intill dess ny lagstiftning i ämnet hunnit utarbetas; samt

att utredning omedelbart igångsättes för åstadkommandet av sådan lagstiftning. Stockholm den 21 oktober 1925.

Nils Bergsten.

Särskilt yttrande av t. f. byråchefen Bergström.

Undertecknad biträder uppfattningen, att legostadgan till hela sin lydelse och i åtskilliga hänseenden till sitt materiella innehåll är i hög grad otidsenlig och stötande, samt betraktar det sålunda som ett allmänt önskemål, att den snarast möjligt sättes ur kraft.

Däremot är jag tveksam, huruvida stadgan, såsom majoriteten förmenar, bör upphävas omedelbart såsom hinderlig för tillkomsten av en modern avtalslagstiftning, eller om den, såsom byråchefen Bergsten i särskilt yttrande på anförda skäl yrkar, i avvaktan på en sådan lagstiftning bör bibehållas tills vidare, ehuru moderniserad till sin lydelse och till sitt innehåll.

Särskilt synes det ägnat ingiva betänkligheter, att arbetsavtal inom jordbruket skulle kunna träffas utan att till sin räckvidd begränsas av några allmänna regler av tvingande natur. På ett annat avtalsområde, nämligen hyresrättens, hava regler av sådan art befunnits påkallade, avsedda att utgöra ett skydd för den såsom svagare ansedda kontrahenten. I sådant hänseende må erinras om bestämmelserna i 3 kap. 25 § i nyttjanderättslagen och i 11 § i 1923 års lag med vissa bestämmelser rörande hyra. Därest hävdvunnen avtalspraxis i märkbar mån komme att brytas genom legostadgans upphävande, skulle frånvaron av dylika bestämmelser kunna föranleda och i allt fall medgiva träffandet av mindre önskvärda arbetsavtal.

Om den uppfattningen är riktig, dels att legostadgans tillvaro utgör ett verkligt hinder för tillskapandet av en ny, modern avtalslagstiftning, och dels att gängse åskådningar bland kontrahenterna äro starka nog att i praktiken förekomma träffandet av dylika mindre önskvärda avtal, synas betänkligheter av ovan angivet slag böra vika. I motsatt fall erbjuder den av byråchefen Bergsten förordade vägen större trygghet.

Frågan om valet mellan dessa båda vägar synes i eminent grad böra bedömas ur synpunkter, som knappast kunna anses falla inom ramen för en objektiv utredning. Särskilt gäller detta frågan om legostadgans hinderlighet för en ny avtalslagstiftning. Jag anser därför, att styrelsen i förevarande fall bort begränsa sig till att i sitt utlåtande framlägga det material, som kunnat förebringas för frågans allsidiga bedömning. Stockholm den 21 oktober 1925.

Kurt Bergström.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 25 februari 1926.

Närvarande:

justitierådet SVEDELIUS,
regeringsrådet PALMGREN,
justitierådet CHRISTIANSSON,
justitierådet HÖGSTEDT.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 18 december 1925, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamål inhämtas över upprättade förslag till *lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 (nr 43 s. 1) m. m., lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen och lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.*

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Per Santesson.

I anledning av förslagen avgåvos följande yttranden.

Förslaget till lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 (nr 43 s. 1) m. m.

Justitieråden *Svedelius, Christiansson och Högstedt:*

Genom den av socialstyrelsen verkställda utredning har ådagalagts, att legostadgan, i den omfattning den ännu består, i vissa landsdelar i stor utsträckning fortfarande tillämpas inom jordbruksnäringen. Särskilt gäller detta de bestämmelser, som röra formen för anställande i tjänst, tjänstetidens längd samt uppsägning och flyttningstiden. Men även föreskrifterna om husbondes vårdnadsplikt mot tjänare vid sjukdom och andra till de anställdas förmån givna bestämmelser lära i de delar av landet, där stadgan tillämpas, ännu äga icke ringa betydelse. Å andra sidan har visat sig, att de föreskrifter, mot vilka efter de å senare tid vidtagna ändringarna kritiken av legostadgan företrädesvis riktats, numera sällan eller aldrig tillämpas. Vräkning ur tjänst enligt stadgan har under de senare åren ytterligt sällan förekommit, och den obestriddigen mest otidsenliga av ifrågavarande bestämmelser eller stadgandet om rätt för arbetsgivaren att innehålla hela lönen till avtalstidens slut torde förvisso kunna antagas faktiskt redan vara försatt ur tillämpning.

Också är det ju icke så mycket den synpunkten, att legostadgan i sitt nuvarande skick och i de delar, vari den för närvarande tillämpas, skulle

för jordbruksarbetarna medföra olägenheter av reell natur, som fastmera hänsynen till stadgans allmänna, mot nutida samhällsaskådning stridande karakter och den härav hos arbetarna alstrade oviljan mot densamma, som åberopats såsom grund för att stadgan bör upphävas. Betydelsen av denna senare synpunkt må ingalunda underskattas, men skall man för att tillmötesgå denna opinion upphäva legostadgan utan att samtidigt ersätta densamma med en ny, efter rådande förhållanden bättre avpassad lagstiftning å området, synes detta böra ske endast under förutsättning att någon skada eller olägenhet i andra avseenden därav icke må vara att befara. Det göres nu gällande, att de härutinnan från skilda håll uttalade farhågorna icke böra anses välgrundade; vad legostadgan rörande själva arbetsavtalet och i övrigt innehölle av bestående värde skulle, såsom grundat i jordbruksnäringens egen natur och till stor del av intresse för kontrahenterna å ömse sidor, otvivelaktigt komma att upptagas i de arbetsavtal, som skulle träda i stället för avtal enligt legostadgan. Möjligheten härav kan visserligen icke bestridas. Men härifrån och till en sådan förvisning om en dylik utgång, att man nu bör utan vidare stryka ett streck över denna visserligen ålderdomliga men, såsom utredningen visat, till vissa sina grundtankar ännu livskraftiga lagstiftning, är steget långt. Med hänsyn särskilt till den jämförelsevis ringa utsträckning, kollektivavtalet erhållit inom jordbruket, synes det ingalunda uteslutet, att frånvaron av den fasta hållpunkt, som stödet av en positiv lagstiftning å detta område, där anställning ofta grundas å muntligt avtal, i allt fall erbjuder, förr eller senare komme att visa sig medföra icke önskvärda verkningar icke blott för arbetsgivarna utan även för arbetarna.

På grund härav kan det remitterade förslaget, varigenom legostadgan skulle upphävas utan att samtidigt ersättas med en ny, för jordbruksnäringen gällande arbetsavtalslagstiftning, icke tillstyrkas.

Lagrådet:

Såsom övergångsbestämmelse innehåller förslaget, att legostadgan jämväl efter den dag, den 24 oktober 1926, då densamma enligt förslaget upphör att gälla, skall äga tillämpning i fråga om rättigheter och skyldigheter, som uppkommit före nämnda dag. Härmed åsyftas ingalunda, såsom det måhända av ordalagen kunde antagas, att legostadgan fortfarande skall äga tillämpning beträffande avtal, som enligt densamma slutits före den 24 oktober 1926. Tvärtom yttrar departementschefen i sitt anförande till remissprotokollet, att en dylik bestämmelse knappast syntes honom lämplig, utan att lämpligare vore, att även beträffande ett tjänsteavtal, som träffats före nämnda dag, legostadgan oberoende av uppsägning samma dag upphörde att gälla. Detta skulle bland annat innebära att, därest ett enligt legostadgan ingånget avtal avseende tiden intill den 24 oktober 1926, icke blivit i överensstämmelse med stadgans föreskrifter uppsagt och således enligt denna skolat fortfarande bliva gällande för ännu en tjänsteperiod, sådant icke skulle medföra rätt för någondera kontrahenten att kräva tjänsteförhållandets fortsättande efter nämnda

dag. Den föreslagna övergångsbestämmelsen lär — då det givetvis ej kräves särskilt stadgande för att bevara eventuell rätt till inestående lön eller annan gottgörelse avseende redan tilländalupen tid — icke hava annat ändamål än att betrygga fortvaron av den rätt till underhåll, som enligt 7 § legostadgan tillkommer gammalt tjänstehjon av dess förre husbonde.

Det synes emellertid med skäl kunna ifrågasättas, om den sålunda föreslagna anordningen kan anses tillfredställande. Visserligen skulle enligt departementschefens i motiven uttalade åsikt därav icke följa, att ett legoavtal, som slutits före legostadgans upphörande, bleve helt ogiltigt, utan skulle ett dylikt avtal bliva att bedöma efter de rättsregler, som gälla i fråga om avtal i allmänhet. Härmed torde åsyftas, att avtalet bör anses äga det innehåll, kontrahenterna må antagas hava velat inlägga i detsamma. Frånsett svårigheten att avgöra vad de härutinnan verkligen avsett och att vid stridiga meningar därom skilja dem emellan, synes det vara att befara, att legostadgans upphävande utan uttrycklig bestämmelse rörande äldre avtals bestånd skulle av den stora allmänheten, som i detta fall har att själv omedelbart tillämpa den gällande rätten, uppfattas såsom medförande ett hävande av alla bestående tjänsteavtal, vilka tillkommit enligt legostadgan. Härav skulle uppenbarligen vållas osäkerhet och konflikter, utan att för någon part någon vinning vore att förvänta.

På sätt departementschefen erinrar, upptogs i det förslag till lag om legostadgans upphävande, som reservationsvis framlades vid 1924 års riksdag, den bestämmelsen att stadgan fortfarande skulle äga tillämpning i fråga om avtal, som enligt stadgan slutits före den 24 oktober samma år, då denna enligt förslaget skulle upphöra att gälla. En motsvarande övergångsbestämmelse förefanns ock i det den 31 oktober 1900 avgivna kommittéförslaget till lag om tjänsteavtal mellan husbönder och tjänare, vilket var avsett att ersätta legostadgan. Mot lämpligheten av en dylik bestämmelse anmärker departementschefen, att därigenom ett tjänsteavtal, som träffats under legostadgans giltighetstid, skulle komma att gälla intill dess uppsägning från någondera sidan skett. Det synes dock icke behöva befaras, att även med en dylik bestämmelse legostadgans tillämpning skulle fortvara någon längre tid framåt, i det redan under första året efter dess upphävande bestående äldre avtal säkerligen komme att uppsägas utom i de undantagsfall, där båda kontrahenterna av någon särskild anledning möjligen kunde önska bibehålla sitt förutvarande förhållande orubbat. Skulle emellertid även möjligheten till en sådan förlängning anses böra förebyggas, torde detta kunna ske genom ett tillägg till övergångsbestämmelsen, varigenom legostadgans tillämpning å äldre avtal begränsades till den tjänsteperiod, för vilken avtalet redan vid legostadgans upphörande vore bindande.

Under förutsättning att legostadgan i enlighet med förslaget upphäves, hemställas fördens skull, att övergångsbestämmelsen måtte ändras till likhet med motsvarande bestämmelse i de ovannämnda tidigare förslagen eller, alternativt, erhålla ungefär den avfattningen, att nu gällande lag skall tillämpas dels å tjänsteavtal, som enligt legostadgan ingåtts före den 24 oktober 1926.

under den tjänsteperiod, för vilken avtalet då är bindande, dels ock med avseende å de särskilda rättigheter och skyldigheter, som ur sådant avtal härflyta.

Förslaget till lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen samt förslaget till lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.

Lagrådet:

Under förutsättning att förslaget till lag om upphävande av legostadgan antages, har lagrådet mot nu ifrågavarande båda förslag intet att erinra.

Ur protokollet:

A. V. Stenkula.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementets ärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 26 februari 1926.

Närvarande:

Statsministern SANDLER, statsråden OLSSON, NOTHIN, SVENSSON, HANSSON, LINDERS, SCHLYTER, LARSSON, WIGFORSS, MÖLLER, LEVINSON.

Efter gemensam beredning med chefen för socialdepartementet anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Nothin, lagrådets den 25 i denna månad avgivna utlåtande över de den 18 december 1925 till lagrådet remitterade förslag till

1) lag om upphävande av legostadgan för husbönder och tjänstehjon den 23 november 1833 (nr 43 s. 1) m. m.;

2) lag om ändrad lydelse av 22 kap. 13 § strafflagen; och

3) lag om ändrad lydelse av 37 och 41 §§ utsökningslagen.

Efter redogörelse för utlåtandet anför föredraganden:

»Lagrådets flesta ledamöter hava funnit sig icke kunna tillstyrka det föreliggande förslaget om legostadgans upphävande. De skäl, vilka åberopats till stöd för denna uppfattning, kunna dock icke för mig innefatta anledning att frånträda den ståndpunkt, jag angivit vid remissen till lagrådet. Jag kan härutinnan inskränka mig till att hänvisa till mitt föregående yttrande och till socialstyrelsens utredning. Blott må ytterligare framhållas, att erfarenheten alltmera bestämt talar emot det nu även inom lagrådet framförda antagandet, att legostadgans upphävande skall visa sig medföra olägenheter i olika avseenden. I de landsdelar, där sedan längre tid legostadgan i praktiken satts ur tillämpning, hava mig veterligen icke försports några olägenheter härav; det kan därför knappast anses sannolikt, att stadgans upphävande skall i de trakter, där den ännu äger tillämpning, åstadkomma de ogynnsamma verkningar, man på sina håll varit benägen att förbinda med denna åtgärd. På grund härav och med hänsyn till de positiva skäl, vilka kunnat anföras för förslaget och vilka ej heller i det nu berörda yttrandet inom lagrådet fränkänts betydelse, tvekar jag icke att tillstyrka frågans framläggande för riksdagen.

Beträffande de i förslaget till lag om legostadgans upphävande intagna övergångsbestämmelserna har lagrådet hemställt om viss ändring. Såsom jag antytt i mitt anförande vid remissen, torde någon tvekan kunna råda om den lämpligaste avfattningen av dessa bestämmelser. Med hänsyn till

vad lagrådet härutinnan yttrat finner jag mig icke böra vidhålla förslaget i denna del, utan har jag ansett den av lagrådet såsom ett andra alternativ angivna formuleringen böra godkännas. Närmare än den i reservation till andra lagutskottets utlåtande vid 1924 års riksdag föreslagna bestämmelsen ansluter sig ett dylikt stadgande till den uppfattning, jag vid remissen uttalat i fråga om övergångsbestämmelsernas innehåll. Ej heller torde med denna avfattning kvarstå någon oklarhet angående nämnda bestämmelsers rätta innebörd. I enlighet härmed har jag låtit omarbета förslaget i nu angiven del.

Jag anser mig i detta sammanhang böra nämna, att efter det förevarande förslag remitterats till lagrådet Kungl. Maj:t på föredragning av chefen för socialdepartementet bestämt, att den i mitt anförande vid remissen omförmälda riksdagsskrivelsen den 11 maj 1918 icke skall till någon Kungl. Maj:ts vidare åtgärd föranleda, vilket beslut därefter delgivits socialstyrelsen.»

Föredraganden uppläser härefter det sålunda omarbetade förslaget till lag om upphävande av legostadgan ävensom förslagen till ändringar i strafflagen och utsökningslagen, vilka senare förslag av lagrådet lämnats utan anmärkning, samt hemställer, att förslagen måtte, jämlikt § 87 regeringsformen, genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställen förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Oskar Adelsöhn.